المقالة النصيحة في الوصية والنصيحة

تأليف

السيد الكريم ذي القدر العظيم والحسب الصميم الواجب له التكريم والتعظيم
مولانا الملك المفخم السيد محمد صديق حسن خان بهادر
نواب بهوپال المعظم فسح الله في مدته
وبارك في علمه وعدته
آمين ثم آمين

طبع في المطبع المسمى بمفيد عام الكائن في بلدة أكبر آباد
بإدارة المنشي محمد أحمد خان الصوفي سلمه المنان
١٢٩٨ھ

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذی خلقنا وسمانا علی لسان ابینا ابراهیم الخلیل علیه السلام مسلمین واخرجنا من ارحام المومنات واصلاب اهل البیت المؤمنین و الصلوة والسلام علی سیدنا محمد المامون الامین الذی بشرنا بان العاقبة للمتقین وعلی آله وصحبه وعترته وحزبه الطیبین الطاهرین الاکرمین

بعده این چند وصایا وقضایاست که بضرورت اسلامیه دینیه و وعایت حاجت دنیویه درین بطاقه بقید تحریر عبارت وسلسله تقریر اشارت درآمد عامل برنگارش وباعث برگزارش آن نصیحت اخلاف واولاد اولاً وبالذات وخیرسگالی احباب واصحاب ثانیاً وبالعرض ست ودرضمن فحاویش برات ذمه خودم ازبازپرس روز رستخیز مطوی ست چه تبلیغ این چنین مقاصد یکی ازابواب امربمعروف ونهی

عن المنکر و اسباب نصیحت ماموربهاست هر سعادت مندرشادت پیوند از یاران و فرزندان که ببعض آن بیاویزد و بپارهٔ ازان قیام ورزد امید ست که در هر دو سرا روی رستگاری ببیند و گمان نتوان کرد که این ایداع ابداع ست چرا که جمعی از سلف امت و مشائخ ملت این کار کرده اند و هیچ یکی از انها بر ان انکار ننموده و خودش از رب العالمین و صادق مصدوق این ثابت ست تا بدیگر مخلوق چه رسد قال تعالی ولقد وصینا الذین اوتوا الکتاب الایۃ و درین باب نصوص کتاب بسیارست چنانکه بیاید و قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم الدین النصیحة قلنا لمن قال لله ولکتابه ولرسوله ولائمة المسلمین وعامتهم رواہ مسلم عن ابی رقیة تمیم بن اوس الداری رضی الله عنه و در حدیث جریر بن عبد الله آمده قال بایعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم علی اقام الصلوة وایتاء الزکوة والنصح لکل مسلم متفق علیه و یوید ه ما رواہ انس عن النبی صلعم قال لا یومن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه و این نیز متفق علیه شیخین ست و قال تعالی انما المؤمنون اخوة و قال اخبارا عن نوح علیه السلام وانصح لکم وقال حکایة عن هود علیه السلام وانا لکم ناصح امین و این نامه نامزد ست

بالمقالة الفصیحة فی الوصیة والنصیحة

و مشتمل ست بر یک مقدمه و دو باب و یک خاتمه اعاذنا الله تعالی عن النار الحاطمة

مقدمه

در اثبات وصیت و حکم آن

قال تعالی ووصی بها ابراهیم بنیه و یعقوب ان الله اصطفی لکم الدین فلا تموتن الا و انتم مسلمون ضمیر بها درین کریمه راجع بسوی ملت حنیفیه ست و یعقوب معطوف ست برابراهیم زیراکه ولادتش بعد از موت وی علیه السلام بوده پس در موصی اهم داخل نبود بلکه چنانکه ابراهیم ابناء خود راکه هشت یا چهارده کس بودند و منهم اسمعیل علیه السلام وصیت فرمود همچنان یعقوب ابناء خود راکه دوازده نفر بودند وصیت کرد بالتزام اسلام و گفت نمیرید مگر آنکه شما مسلمان باشید یعنی اسلام را چندان ملتزم شوید که مرگ شما همبران بود و سوید اوست حدیث جابر رضی الله عنه که گفت شنیدم رسول خدا را صلعم پیش از مرگ وی بسه روز که میفرمود لا یموتن احدکم الا وهو یحسن الظن بربه رواه الشیخان و معلوم ست که علل کفر همه سوء ظن ست بخالق چنانکه اسلام تمام حسن ظن ست باو تعالی وقال تعالی کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت ان ترک خیرا الوصیة الایة کتابت درینجا در معنی فرض و اثبات ست و مراد بحضور موت حضور اسباب و امارات و ظهور علامات مرگ از علل و امراض مخوفه و اسقام و ادواء مرهبه ست چنانکه قائلی گفته

موی سفید از اجل آرد پیام	پشت خم از مرگ رساند سلام

و مراد بخیر مال ست قلیل باشد یا کثیر و اطلاق خیر در قرآن کریم بر مال در غیر یک

موضع آمده منها قوله تعالی وانه لحب الخیر لشدید و وصیت و ایصاء
در اصل عبارت ست از امر کردن بچیزی و عهد بستن بدان در حیات و بعد از ممات
و مراد دینجا امر بما بعد الموت ست و اثم تبدیل وصیت بر گردن مبدل باشد و موصی
متخلص ست ازان مگر آنکه ایصاء او بامری ناجایز باشد قال تعالی فمن بدله بعد
ما سمعه فانما اثمه علی الذین یبدلونه وقال تعالی والذین یتوفون
منکم ویذرون ازواجا وصیة لازواجهم الایة و درین آیه هر چند مدت
حول منسوخ ست بعدت چار ماه و ده روز لکن افاده اثبات ایصاء میکند وقال
تعالی یوصیکم الله فی اولادکم للذکر مثل حظ الانثیین الایة واین آیه تفصیل
اجمال ست که در آیه دیگر آمده وهو قوله سبحانه للرجال نصیب مما ترک
الوالدان والاقربون الی آخر الایة و درین کریمه احکام مواریث و فرائض مذکور
ست و انصباء هر واحد مسطور و لفظ من بعد وصیة یوصی بها او دین باختلاف
صیغ چار جای آمده وقال تعالی ولقد وصینا الذین اوتوا الکتاب من قبلکم
و ایاکم ان اتقوا الله مراد بمن قبل یهود و نصاری اصحاب کتب قدیمه اند و مراد
به ایاکم اهل قرآن گویا امر بتقوی شریعت قدیمه ست که حق تعالی جمیع امم سالفه
و جموع سابقه را بر السن رسل و افواه انبیاء علیهم السلام بدان وصیت فرموده
آیات در بیان تقوی در کتاب عزیز بسیار آمده قال تعالی یا ایها الذین آمنوا
اتقوا الله حق تقاته وقال فاتقوا الله ما استطعتم واین آیه مبین مراد
آیه اولی ست وقال یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله وقولوا قولا سدیدا وقال
ومن یتق الله یجعل له مخرجا و یرزقه من حیث لا یحتسب وقال

وان تتقوا الله یجعل لکم فرقانا و یکفر عنکم سیاتکم و یغفر لکم نووی
گفته الآیات فی الامر بالتقوی کثیرة معلومة انتهی در نهج مقبول من
شرائع الرسول گفته آیات داله بر فضیلت تقوی زیاده بر یک صد و پنجاه آیه
ست از آنجمله در زیاده بر چهل آیه امر بتقوی ست و هیچ شی در خصال خیر اکثر الذکر
والثنا از تقوی نیست و در احادیث شریفه نیز بسیار تفاصیل خیر در تقوی آمده و
بنص قرآن کریم گرامی تر مردم متقی تر ایشان ست نزد خدای تعالی واو سبحانه محب
و ولی و مزکی و ناصر اهل تقوی ست و متقی را عاقبت حسنی و حسن مآب مهیا و از برای او
بهشت موعود و روز حشر گویا روز عروسی اوست قال تعالی ان خیر الزاد
التقوی و قال و لباس التقوی ذلك خیر و این تقوی سبب اجر و شرط
مثوبت و موجب دفع کید و باعث امداد از غیب و جالب مغفرت و رحمت الٰهی
سبب تکفیر سیئات و فتح برکات و موجب تفرقه میان حق و باطل و سبب خروج از
مضائق رزق و باعث بر حصول آن من حیث لا یحتسب ست او تعالی مومنان را
امر بتعاون بر برّ و تقوی فرموده و از تعاون بر اثم و عدوان نهی فرموده و اولین
و آخرین را بتقوی وصیت کرده الی آخر ما قال و هو کلام حسن جید ینبغی
التعویل علیه و در حدیث ابی هریره آمده قال قیل یا رسول الله من اکرم
الناس قال اتقاهم لله الحدیث متفق علیه و در حدیث ابو سعید خدری ست
مرفوعا ان الدنیا حلوة خضرة وان الله مستخلفکم فیها فینظر کیف
تعملون فاتقوا الدنیا واتقوا النساء فان اول فتنة کانت فی بنی اسرائیل
کانت فی النساء رواه مسلم و عن ابن مسعود رضی الله عنه ان النبی صلعم

کان یقول اللهم انی اسالک الهدی والتقی والعفاف والغنی رواه مسلم وعن ابی طریف
عدی بن حاتم الطائی رضی الله عنه قال سمعت رسول الله صلعم یقول من حلف علی
یمین ثم رای غیرها اتقی لله منها فلیات التقوی اخرجه مسلم ایضا و در حدیث ابی امامه
صدی بن عجلان باهلی آمده که وی آنحضرت صلعم را شنید که در حجة الوداع میفرمود اتقوا الله
وصلوا خمسکم وصوموا شهرکم وادوا زکوة اموالکم واطیعوا امراءکم تدخلوا جنة
ربکم رواه الترمذی فی اخر کتاب الصلوة وقال هذا حدیث حسن صحیح وازینجا دریافته
باشی که شارع علیه السلام را اهتمام در امر تقوی تا کجاست وسخن درین باب درازست درباز کردن سررشته
کلام بران خروج از خانه مدعاست لاجرم برجوع بآیات وصیت میرود وقال تعالی ام کنتم شهداء
اذ وصاکم الله بهذا مراد تبکیت والزام محجت ست بر تحریم ازواج ثمانیه از انعام وقال تعالی
ذلکم وصاکم به لعلکم تعقلون اشارت بامور متقدمه درین آیه ست که عدم شرک بخدا واحسان
بوالدین و عدم قتل اولاد بخوف املاق وعدم قربان فواحش ظاهره وباطنه وعدم قتل نفس محرمه ست مگر بحق
گویا حفظ این امور داخل در تقوی ست وبدان وصیت واقع شده وقال تعالی ذلکم وصاکم به لعلکم
تذکرون اشارت ست بامور متقدمه درآیه که عدم قربان بمال یتیم باشد مگر بخصلت احسن تا
آنکه بجوانی وهوشمندی رسد وایما رست بسوی ایفاء کیل ومیزان بقسط وبعدل در قول
اگرچه صاحب قرابت بود وبسوی ایفاء بعهد الهی وقال تعالی ذلکم وصاکم به لعلکم
تتقون مشار الیه این اشاره اتباع صراط مستقیم وعدم اتباع سبل ست که موجب میل از راه راست
اسلام گردد وسبل عام ست از ملل ونحل کفریه وطرق مبتدعه مستحدثه در اسلام وقال
تعالی ووصینا الانسان بوالدیه حسنا وان جاهداک لتشرک بی ما لیس لک
به علم فلا تطعهما واین احسان موصی به شامل اعطاء مال وبذل خیر بوالدین

قول وخفض جناح وعدم مخالفت ابوین در امور مشروعه مباح ست وقال سبحانه حکایة عن عیسی علیه السلام واوصانی بالصلوٰة والزکوٰة ما دمت حیا معلوم شد که نماز وروزه تا آخر حیات منجمله وصایای او تعالی ست وقال تعالی ووصینا الانسان بوالدیه حملته امه وهنا علی وهن وفصاله فی عامین ان اشکرلی ولوالدیک الی المصیر الی قوله وصاحبهما فی الدنیا معروفا وامر باحسان با مادر وپدر در غیر موضع از قرآن کریم آمده لکن بلفظ وصیت ودرینجا شکر ابوین را قرین شکر خود ساخته واین کمال تنبیه بر تادیه شکر این هر دوست ونص ست بر عظم حقوق ایشان وقال تعالی فلا یستطیعون توصیة ولا الی اهلهم یرجعون واین نزد صیحه واحده خواهد بود مفسرین گفته اند ای لا یستطیع بعضهم ان یوصی الی بعض بماله وما علیه او لا یستطیع ان یوصیه بالتقوبة والاقلاع عن المعاصی بل یموتون فی اسواقهم ومواضعهم ودرین کریمه اشارتست بر ذم ترک وصیت وعدم حصول فرصت آن بسبب مزید تاخیر وقال تعالی شرع لکم من الدین ما وصی به نوحا والذی اوحینا الیک وما وصینا به ابراهیم وموسی وعیسی ان اقیموا الدین ولا تتفرقوا فیه واین وصیت توحید خدا ودین اسلام واصول شرائع بود که دران احدی از رسل مخالف نیست وهمه کتب سماویه بران متفق بوده اند واین هر چهار پیغمبر از انبیاء اولی العزم اند که ایشان را باین وصیت ارشاد کرد وقال تعالی ووصینا الانسان بوالدیه حسنا حملته امه کرها ووضعته کرها وحمله وفصاله ثلثون شهرا الایة وحسن واحسان بیک معنی ست وهر امر که بدان خدا ورسول توصیت

فرمانید معلوم ست کہ بغایت مہتم بالشان باشد وقال تعالیٰ ثم کان من
الذین اٰمنوا وتواصوا بالصبر وتواصوا بالمرحمۃ اولئک اصحب
المیمنۃ مفسرین گفتہ اند یعنی اوصی بعضہم بعضا بالصبر علی طاعۃ
اللہ وعن معاصیہ وعلی ما اصابہم من البلایا والمصائب والمحن والشدائد
وبالرحمۃ علی عباد اللہ وقال تعالیٰ والعصران الانسان لفی خسر الا الذین
اٰمنوا وعملوا الصالحات وتواصوا بالحق وتواصوا بالصبر واین آخر وصایای
قرآنی ست وجامع جمیع مزایای فرقانی چہ مراد بحق ایمان وتوحید وقیام بشرائع
اسلام ست کہ کتاب عزیز وسنت مطہرہ برآن مشتمل بودہ ومراد بہ صبر شکیبائی
از معاصی خدا وبر فرائض او وبر بلایا وآفات ست کہ از وجہ ایثار حق بر خلق دامنگیر
حال حق پرستان میشود وازینجا معلوم توان کرد کہ اختیار حق را از لزوم صبر
ناگزیر ست ولہذا بر صبر وعدہ اجر بحساب کردہ اند قال تعالیٰ انما یوفی
الصابرون اجرہم بغیر حساب وآمدہ کہ ان اللہ مع الصابرین وکدام شرف
بالا تر از ان باشد کہ صبور قادر باصابر عاجز ہمراہ بود این ست بعض آیات وجمیع
آن بر تالی قرآن مخفی نیست واما احادیث مصطفویہ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیۃ
در امر بوصیت وحکم آن پس بسیار ست ودر آن حث ست بر ایصار ونہی از حیف
وجور اندران وبیان فضیلت تنجیز وتنفیذ اوست در حال حیات وصحت حواس
وثبات نفس باشارۃ النص او دلالۃ النص چنانکہ در حدیث ابن عمر ست رضی اللہ
عنہ ان رسول اللہ صلعم قال ما حق امرء مسلم یبیت لیلتین ولہ
شیٔ یرید ان یوصی فیہ الا ووصیتہ مکتوبۃ عند راسہ رواہ الجماعۃ

ودرین حدیث حجت ست از برای کسیکه عمل میکند بر خط معروف وجمع وصیت وصایاست واطلاقش بر فعل موصی و بر موصی به از مال وجز آن از عهد ونحو آن می آید ودرین هنگام بمعنی مصدر باشد که ایصاء ست وبمعنی مفعول بود که اسم ست ووصیت در شرع عبارت ست از عهد خاص که مضاف باشد بسوی ما بعد الموت و بر چیزی که بدان زجر از منهیات وحث بر مامورات واقع شود نیز اطلاق می یابد و ما درین خبر نافیه ست بمعنی لیس وخبرش ما بعد الاست ودر روایت شافعی از سفیان باین لفظ آمده ماحق امرء یومن بالوصیة الحدیث ای یومن بانها حق وابن عبدالبر وطحاوی روایتش بلفظ لایحل لامرء مسلم له مال نموده وشافعی گفته معنی یستطیع بعضهم ما الحزم والاحتیاط للمسلم الا ان یکون وصیته مکتوبة عنده بالتوبة و قال الخطابی وقید مسلم درین جمله خارج بمخرج غالب ست ودرین کریمه هم فی الجمله صورت جواز دارد وابن المنذر دران حکایت اشتین ... نزد ابی عوانه وبیهقی یک شب ونزد مسلم ونسائی سه شب بجای دو شب آمده حافظ ابن حجر عسقلانی گوید ذکر دو شب وسه شب بنا بر رفع حرج ست بسبب تزاحم اشغال انسان که محتاج بیاد دهی اوست تا درین مقدار فسحت ذکر شئ محتاج الیه بیابد واختلاف روایات دال بر آن ست که این تقریب ست نه تحدید یعنی آنکه بروی زمان قلیل هم نگذرد مگر آنکه وصیتش نوشته موجود باشد ودرین عبارت اشارت ست بسوی اغتفار زمن یسیر وگویا سه شب غایت تاخیر ونهایت اهمال ست ولهذا ابن عمر گفته لم ابت لیلة منذ سمعت رسول الله صلعم

یقول ذلک الا ووصیتی عندی وازینجا عروج پایۂ ابن عمر در اتباع
می توان دریافت که در امتثال امر نبوی تا کجا رسیده طیبی گفته در تخصیص دو شب
وسہ شب بذکر تسامح ست در ارادۂ مبالغہ ای لا ینبغی ان یبیت زمنا ما و
قد سامحناه فی اللیلتین والثلاث فلا ینبغی له ان یتجاوز ذلک گویم
شارع واہل علم ارشاد بدو شب وسہ شب میکنند وامروز کہ زمانہ ہمدوش قیامت
کبری وہمعنان ساعت عظمی ست مردم تا آنجا تاخیر میکنند کہ صیحۂ مرگ در میرسد
ونوبت بوصیت نمی رسد واین ہذا من ذالک جمعی را از ہمعصران کہ قدری
از مال کثیر از خیر داشتند دیدیم کہ در امراض عارضہ در اوقات مختلفہ بسا حل
از معاصی خداوند بمردن خود دران بیماری یقین نکردہ از ایصا محروم ماندند
حال حق پرستان ہمیشہ از موت وست بردارین وآن شدہ بحسب فرائض بورثہ
ناگزیرست ولہذا بر دلگیری صرف شد بلکہ انچہ در ہمگی عمر بکمال صون فراہم آوردند
الصابرون اہ درزمان یسیر گردباد فنا شد

دل بسی خون بکف آورد ولی دیدہ بریخت	اللہ اللہ کہ تلف کرد کہ اندوختہ بود

اہل علم گفتہ اند کہ در وصیت نوشتن جمیع اشیای محقرہ وانچہ بعادت تخرج
ازان وو فاید آن بزمان قریب جاری ست مندوب نیست وباین حدیث
ہمراہ قولہ تعالی کتب علیکم اذا حضر احدکم الموت الایۃ استدلال
کردہ اند بر وجوب وصیت وباین قائل ست جماعتی از سلف منہم عطاء والزہری
وابو مجلز وطلحہ بن مصرف فی آخرین وبیہقی حکایتش از شافعی در قول قدیم
کردہ وبہ قال اسحق وداؤد وابو عوانۃ الاسفراینی وابن جریر در فتح الباری

گفته و دیگران هم باین رفته اند و مذهب جمهور ندب و عدم وجوب ست و
این را ابن عبد البر بسوی اجماع کرده و این مجازفت ست چه در اجماع
کلام ست چنانکه در طریقه شلی و اقلید مذکورست و در ارشاد الفحول و حصول المامول
مسطورست و جواب جمهور از آیه کریمه آنست که منسوخ ست کما فی البخاری عن
ابن عباس و جوابش از طرف قائلین وجوب آنست که منسوخ وصیت از برای
والدین و اقارب ست که وارث میت اند نه نفس ایصاء و هر که وارث نیست
در حق او مقتضی نسخ نه در آیه موجودست و نه در تفسیر ابن عباس و جواب جمهور
از حدیث مذکور آنست که لفظ ما حق امر را از برای حزم و احتیاط ست بنا بر آنکه
گاه باشد که مرگ ناگاه میرسد و فرصت وصیت نمیدهد و مؤمن را لائق نیست
که از یاد موت در غفلت باشد قال الشافعی و گفته اند که لفظ حق در لغت بمعنی
شئ ثابت ست و اطلاقش در شرع بر چیزی آید که بدان حکم ثابت گردد و آن
عام ترست از آنکه واجب باشد یا مندوب و اطلاق حق بر مباح تقلت می آید
قاله القرطبی و نیز تفویض امر بسوی ارادهٔ موصی دال بر عدم وجوب ست
ولکن در روایت متقدمه بلفظ لا یحل لامرء مسلم اشکال باقی ست و گفته اند
یحتمل که راوی ذکر روایت بالمعنی کرده باشد و از نفی حل عدم وصیة ثبوت
جواز وصیة بمعنی اعم مراد داشته و زیر آن واجب و مندوب و مباح همه داخل
ست و آنانکه قائل وجوب اند قول اکثر آنها آنست که فی الجمله واجب ست و
طاؤس و قتاده و جابر بن زید و دیگران گفته اند که وجوب از برای قرابتی ست
که خاصه وارث نمیشوند و ابو ثور گفته که وجوب وصیت در آیه و حدیث مختص

بکسی ست که بروی کدام حق شرعی ست و می ترسد که آن حق از صاحب حق
ضائع گردد اگر بدان حق وصیت نمی کند همچو ودیعت و دین ونحو هما وتقیید
بقوله وله شیء یرید ان یوصی فیه دلالت دارد بران در فتح الباری گفته
حاصلش راجع بسوی قول جمهور ست که وصیت واجب بعینها نیست وانچه
واجب بعینه ست خروج ست از حقوق واجبه للغیر خواه بتنجیز باشد یا بوصیت
ومحل وجوب وصیت وقتی ست که عاجز باشد از تنجیز وغیر او که ثبوت حق بگواهی
او می تواند شد آنرا نمی داند واگر قادر ست وغیر وی آنرا میداند پس وجوب
نیست حافظ ابن حجر گفته واز مجموع انچه ذکر یافت معلوم شد که وصیت
گاه واجب ست وگاه مندوب در حق کسی که امید کثرت اجر وثواب دارد
وگاه مکروه ست در عکس آن وگاه مباح ست در حق کسی که هر دو امر در وی
یکسان باشد وگاه محرم ست اگر دران اضرار بود چنانکه از ابن عباس آمده
واضرار در وصیت منجمله کبائر ست چنانکه باسناد صحیح موقوفا نزد سعید
بن منصور ومرفوعا نزد نسائی آمده ورجالش ثقات اند وجمهور مستدل اند
بر عدم وجوبش بروایت عائشه صدیقه متی اوصی وبروایت ابن ابی اوفی
که آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم وصیت نکرد واین در بخاری ست ونزد
احمد ست از ابن عباس ولم یوص پس اگر وصیت واجب می بود آنحضرت
صلعم آنرا ترک نمیفرمود وجوابش آنست که مراد نفی وصیت بخلافت ست
نه مطلقا بدلیل آنکه در مرض موت بچند امر وصیت کرد از انجمله یکی انفاق ذهبیه
ست یعنی پاره زر که درخانه مانده بود چنانکه هم در حدیث عائشه ست نزد

احمد و ابن سعد و ابن خزیمه و در مغازی ابن اسحق آمده از عبید الله بن
عبد الله بن علیبہ که گفت لم یوص رسول الله صلعم عند موته الا
بثلث و از انجمله آنست که در جزیرهٔ عرب دو دین نباشد و بعث اسامه نافذ
گردد و در صحیح مسلم ست از ابن عباس اوصی بثلاث و منجمله آن اجازهٔ وفد
ست و از انس ست نزد احمد و نسائی و ابن سعد کانت غایة وصیة رسول
الله صلعم حین حضره الموت الصلوٰة وما ملکت ایمانکم و این را
شاهد ست از حدیث علی نزد ابی داؤد و ابن ماجه و از حدیث ام سلمه نزد نسائی
بسند جید احادیث درین باب بسیار ست حافظ در فتح الباری شطری صالح
ازان آورده و شوکانی در آن رساله مستقله جمع نموده و در نیل الاوطار گفته
ولا یخفی ان نفی عائشة للوصیة عند الموت لا یستلزم نفیها فی جمیع
الاوقات فاذا اقام البرهان الصحیح من یدعی الوصایة فی شیء معین
قبل انتهی و در لفظ حدیث تتقدم مکتوبة عند راسه دلیل ست بر جواز
اعتماد بر خط و کتابت اگرچه مقترن بشهادت نباشد و محمد بن نصر شافعی این
را خاص بوصیت ساخته بنا بر ثبوت خبر دران نه در غیر آن از احکام و جمهور
گویند مراد آنست که مکتوبة بشرطها و محب طبری گفته در اضمار اشهاد
بعد ست و در جوابش گفته اند که اشتراط اشهاد بامر خارج ست کقوله تعالی
شهادة بینکم اذا حضر احدکم الموت حین الوصیة و این دلیل ست
بر اعتبار اشهاد در وصیت و قرطبی گفته ذکر کتابت مبالغه ست در زیادت
توثیق ورنه وصیت مشهود بها متفق علیها ست اگرچه مکتوب نباشد و گذشت

که وصیت ضرار منجمله کبائر ست شوکانی فرماید فهاحق وصیة الضرار
بالابطال من غیر فرق بین الثلث وما دونه وما فوقه

واما مقدار وصیت

پس در حدیث متفق علیه بروایت ابن عباس آمده که گفت لوان الناس
غضوا من الثلث الی الربع فان رسول الله صلعم قال الثلث والثلث
کثیر و در حدیث سعد بن ابی وقاص که خبر تکید ضرر نداشت بعد لفظ الثلث کثیر او کبیر
این عبارت آمده انک ان تذر ورثتک اغنیاء خیر من ان تدعهم عالة
یتکففون الناس رواه الجماعة و در حدیث ابی الدرداست عن النبی صلعم قال
ان الله تصدق علیکم بثلث اموالکم عند وفاتکم زیادة فی حسناتکم لیجعلها
لکم زیادة فی اعمالکم رواه الدار قطنی واحمد ورواه البیهقی وابن ماجة
والبزار عن حدیث ابی هریرة وسندش ضعیف ست و در حدیث
اول دلیل ست بر جواز وصیت بثلث و بر انکه نقصان از ثلث و عدم زیادت
بران اولی ست در فتح گفته استقر الاجماع علی منع الوصیة بازید
من الثلث انتهی و در حدیث ابی الدردا دلالت ست بر آنکه قربت در
وصیت شرط ست و چون حکم وصیت معلوم شد مقدمه تمهید یافت ولله الحمد

باب در وصایا

نخستین وصیت زیستن و مردن بر اسلام ست چه او سبحانه دین اسلام
را از میان جمله ملل و نحل از برای ابراهیم علیه السلام برچیده و وی علیه السلام
ابناء خود را بمرگ بران وصیت فرموده کما تقدم و در حدیث ابی هریرة نزد احمد

وطبرانی در اوسط در ذکر مجی اعمال روز قیامت مرفوعًا آمده ثم یجیئ
الاسلام فیقول یا رب انت السلام وانا الاسلام فیقول انك علی
خیر بك الیوم آخذ و بك اعطی وحق تعالی فرموده ومن یبتغ غیر
الاسلام دینا فلن یقبل منه وهو فی الاخرة من الخاسرین در قاموس
گفته اسلم انقاد وصار مسلما انتهی واین معنی لغوی اوست وتفسیرش
در حدیث جبرئیل علیه السلام از جناب نبوت صلعم چنین آمده الاسلام ان
تشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله وتقیم الصلوة وتؤتی
الزکوة وتصوم رمضان وتحج البیت ان استطعت الیه سبیلا
الحدیث اخرجه مسلم و در حدیث رفاعه بن رافع زرقی ست مرفوعا
اللهم توفنا مسلمین والحقنا بالصالحین غیر خزایا ولا مفتونین
اخرجه احمد والبخاری فی الادب والنسائی والحاکم وصححه وادعیه
ابراهیم خلیل ست در کتاب عزیز ربنا واجعلنا مسلمین لك وگفت ومن
ذریتنا امة مسلمة لك والحمد لله که ما از ذریت وی علیه السلام ایم پس ما را
ناگزیر باشد از آنکه خود را مسلمان داریم واو تعالی این امت را پیش از وجود
او در توریت وانجیل مسلمان نامیده واسلام را ملت ابراهیم نشان داده چنانکه
در کریمه هو سماکم المسلمین من قبل گفته یعنی فی التوراة والانجیل ویوسف
صدیق علیه السلام سوال کرد وگفت توفنی مسلما والحقنی بالصالحین
واو تعالی اسلام را دین نامیده وفرموده ان الدین عند الله الاسلام واز
برای تمام بریت آنرا برگزیده کما قال سبحانه ورضیت لکم الاسلام دینا

وانصاف هر آنکسی که درزمین وآسمان ست بدان بیان فرموده قال تعالی
وله اسلم من فی السموات والارض طوعا وکرها والیه یرجعون ابن
عباس در تفسیر این آیه گفته من فی السموات الملائکة ومن فی الارض
من ولد علی الاسلام وکرها من اتی به من سبایا الامم فی السلاسل
والاغلال یقادون الی الجنة وهم کارهون اخرجه الطبرانی و فرموده
ماکان ابراهیم یهودیا ولا نصرانیا ولکن کان حنیفا مسلما وماکان
من المشرکین درین آیه نفی کرد از ابراهیم جمیع ادیان را واثبات اسلام نمود
از براهیمی وی علیه السلام وجناب ختمی پناه صلعم را گفت که چنین بگوید وانا اول
المسلمین واین را از اذکار اشرف طاعات ایمانیان بلکه مفتاح افضل
عبادات اسلامیان گردانید که قائلش در هر روز پنج مرتبه تکرارش میکند و
کیف که اسلام سبب نجات از اهوال فردا و سبب بیض وجوه اولیا ست و میکه
وجوه معرضین از اسلام سیاه گردد وایشان بسبب اسلام از حوض سید ولد
عدنان نزد ذوده واهل عصیان بنوشند و از صراط بگذرند و میکه اشقیا را
در نیران بیفتند و باسلام اتقیا از هجران دران رستخیز رست بهم و به ومن
زحزح عن النار وادخل الجنة فقد فاز وما الحیاة الدنیا الا متاع
الغرور و همین اسلام ست که بسبب آن بنده زیر خاک بجواب ملائکه رب الارباب
بپردازد و دریابد سوال آنان ثابت ماند در حدیث جابر آمده قال قال
رسول الله صلعم اذا وضع المومن فی قبره اتاه ملکان فانتهراه
فقام یهب کما یهب النائم فیقال من ربک فیقول الله دینی الاسلام

ونبیی محمد فینادی منادان صدق عبدی فافرشوه من الجنة اخرجه ابن ابی عاصم فی السنة وابن مردویه والبیهقی من طریق ابی سفیان عن جابر ودرین باب حدیثها ست وروح القدس نازل شد به بشارت ازبرای مسلمانان کما قال تعالی قل نزله روح القدس من ربك لیثبت الذین آمنوا وهدی وبشری للمسلمین وتعالی بنابراین اسلام ازبرای بندگان نعمتهای غیر محصاة مهیا کرده چنانکه از کریمه والله جعل لکم من بیوتکم سکنا تا آخر هردو آیه الی قوله کذلك یتمّ نعمته علیکم لعلکم تسلمون آشکارست سید علامه بدر الملة المنیر محمد بن اسمعیل بن صلاح الامیر قدس سره فرماید وکم اشتملت هاتان الآیتان علی تعداد نعم لایفی بالتعبیر عنها لسان بل لو تکلم علیهما علی انفرادهما لاحتمل مجلد یستغرق عدة اوقات وازمان انتهی فالحمد لله الذی منّ علینا بالاسلام وهدانا له بفضله ولا انعام وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله کلمة صادقة یقولها المسلمون فی دار السلام وبالجملة فضائل ومناقب اسلام بیش ازان ست که درین مختصر بگنجد وبعدازانکه خاتم رسل وهادی کل مبعوث شده حقیت ملل ونحل درین دین مبین وشرع متین منحصر گشته وگرفتن دین دیگر هرچه باشد وهرکجا که باشد ازهم پاشیده پس در حفظ این دولت سترگ ومراقبت این نعمت بزرگ چندان می باید کوشید که هیچ شئی از اشیاء دنیا همچو زن وفرزند ودولت وحکومت ازان تنزل نمی تواند کرد وهیچ امر از امور مصائب ومصاعب این سپنجی سرا ازان بازنه

نمی تواند داشت ه

اگر زکوه فرو غلطد آسیا سنگی ‌‌| نه عارف ست که از راه سنگ برخیزد

بلکه اگر یکی را از ما همگی گیتی بخشند و تمام عالم در کنارش نهند و خواهند که
از دین اسلام برگردانند و بکیش گبر و ترسا و مجوس در آرند و نعوذ بالله منها
فرض باشد که لهم الدنیا ولنا الاخرة را در نظر داشته پشت پا بر آن همه
آسودگی بزنیم و عاجل فانی را بر آجل باقی زینهار تقدیم ندهیم تا بتنزل
با قل قلیلی ازان و قدر یسیری ازان چه رسد جمعی کثیر را دیدیم که اقبال جاه
و دولت چند روزه ایشان را از دائرهٔ اسلام بدر برده خاسر دارین گردانید
و معهذا دنیا هم [illegible] مراد دست بایشان بهم نداد و همگی دواد وش اینان که
در سر این کار بر روی کار آوردند چون گرد باد صحرا بر باد رفت و ازین سو
رانده و ازان سو مانده گردیدند و نعوذ بالله من سوء المنقلب

دنیا مطلب تا همه دنیت باشد ‌| دنیا طلبی نه آن نه اینت باشد

درین دور پسین که از صد سیزدهم هجرت سه سال باقی ست اسباب گمراهی
و ساز و برگ کفر و کافری بسی مهیاست و فرقهٔ ضاله و افراخ ایشان که از
آزاد طبعان دهریه کیش اهتمامی بس دور و دراز در بیراهی مردم از دین اسلام
بانواع حیل و مکیدت که حصر آن جز خداوند تعالی دیگری نمی تواند بوده ست
و بهزار ریو و رنگ ازالهٔ این نام از انام و انتزاع حکومت اسلام از جمیع
اقطار ارض میخواهند و سالی نمی گذرد که جرگهٔ از عوام کالانعام که اراده و
مشیت الهی بشقاوت ایشان رفته خلع ربقهٔ اسلام از رقاب کرده و در دام خدعت

ایشان گرفتار شده بهاویه جهنم نمی روند تا آنکه امروز چنانکه در بعض اخبار آمده
از دین اسلام جز اسمی و رسمی باقی نیست و بالجمله عمر این وصیت که عبارت
از مردن بر اسلام باشد بسی دراز بوده که از عهد ابراهیم خلیل که آدم ثالث و
ابو الانبیاء و مکرم جمیع امم دنیاست تا بما پس آیندگان کابراً عن کابر و
اباً عن جد رسیده بلکه ناقل آن از وی علیه الصلوة خود حضرت رب العالمین
ست و مبلغ آن جبریل علیه السلام و رسول امین صلی الله علیه و آله و سلم و بیش
ازین سندی عالی نخواهد بود و تا این وصیت بر جناب ختمی پناه نازل گشته
جمهور مسلمین از خاصه و عامه بر آن عامل و بدان قائل بوده اند حیف باشد
که نیرنگ کارخانه گمراهی ما را ازین وصیت دیرگاهی که از سیزده صد سال
هجرت شیوخ و اکابر ما بران ماشی بوده اند از استقامت بربایند و پاره از
عاجل فانی ما را فریفته از آجل باقی باز دارد بلکه درخور حال ما آنست که به
نحوای مقاله ابراهیمیه اذ قال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمین
با خلیل علیه السلام همزبان و یکدل باشیم و آنچه یوسف صدیق علیه السلام آرزو
کرده در پس هر نماز بحضرت خداوندی جلت عظمته گزارش کرده باشیم رب انت
ولیی فی الدنیا و الاخرة توفنی مسلما و الحقنی بالصالحین شیطان لعین
دشمن زورآور و نفس اماره عدو زبردست ست که هر لحظه در تعقب ماست میخواهد
که قدم ما بر جاده واضحه اسلام راسخ نماند و از برای این زلزال هزار قلاقل و بلابل
هر دم بر روی کار می آرد پس ثبات قدم درین معرکه بغایت دشوار ست و
استقامت بر دین اسلام عقبه کئود الا من رحمه الله تعالی شاهبازی باید که

درین حیثیت باو بعض خود را جمع دارد و فریفتهٔ این همه نقش و نگار کفر و کافری
نگردد و بانزعاج اعداء اسلام از جا نرود ؎

همه اندر زمن بتو این ست	که تو طفلی و خانه رنگین ست

اللهم ثبت قلوبنا علی دینك وامتنا علی ملة رسولك واذا اردت
بقوم فتنة فتوفنا غیر مفتون۔

وصیت دیگر همان وصیت اول مقالهٔ وضیه ست یعنی چنگ زدن بکتاب و سنت در اعتقاد و عمل و پیوسته تدبر بر هر دو مشغول شدن و هر روز حصهٔ از هر دو خواندن و اگر طاقت خواندن ندارد ترجمهٔ ورقی از هر دو شنیدن و در عقائد مذهب قدمای اهلسنت اختیار کردن و از تفصیل و تفتیش آنچه سلف تفتیش نکرده اند اعراض نمودن و بتشکیکات معقولیان خام التفات نکردن و در فروع پیروی علمای محدثین که جامع باشند میان فقه و حدیث کردن و دائما تفریعات فقهیه را بر کتاب و سنت عرض نمودن آنچه موافق باشد در حیز قبول آوردن والا کالای بد بریش خاوند دادن امت را هیچ وقت از عرض مجتهدات بر کتاب و سنت استغنا حاصل نیست و سخن متقشفه فقها که تقلید عالمی را دست آویز ساخته تتبع سنت را ترک کرده اند نشنیدن و بدیشان التفات نکردن و قربت خدا جستن بدوری ایشان انتهی کلامه رح و این وصیت شامل خیر دنیا و آخرت هر دو ست و در زیر هر جمله اش عالمی از فوائد مندرج و منطوی ست که تفصیلش خواهان مؤلف مستقل باشد مختصر این ست که کتاب عبارت از قرآن کریم و فرقان عظیم ست و از عادات اهل اسلام معلوم ست که

طفل را نزد کشودن زبان اول چیزی که می آموزند همین کتاب معلی القاب
ست تا در نخستین وهله آشنای توحید گردد و بعض آنرا حفظ میکنند و بعض دیگر
بر قرائت در مصحف بس مینمایند و هر دو خوب ست لکن مجرد خواندن اگرچه اجر
دارد اما ضرور است که عامهٔ اطفال را ترجمه هندی مثل موضح القرآن یا فارسی
همچو فتح الرحمن بیاموزند و فوائد هر دو را گوش زد آنان سازند تا حلاوتی از
ایمان و اطلاعی بر مضامین فیض آگین قرآن روزی روزگار ایشان گردد
خاصه را تفاسیر اهل معرفت بعلم حدیث از برای درس و تدریس بسند است
مثل تفسیر ابن کثیر و فتح القدیر و فتح البیان از مطولات و جلالین و نحو آن از
مختصرات و سنت عبارت از دواوین احادیث ست و درین علم شریف قدیما
و حدیثا کتب بسیار بلکه بیشمار فراهم کرده شده چنانکه از حصهٔ اول کتاب اتحاف
النبلاء پیداست اما آنچه در اتقان و صحت و شهرت و قبول سر بلند ست همین
شش کتاب معروف ست که عبارت باشد از صحیح بخاری و صحیح مسلم و جامع ترمذی
و مجتبای نسائی و سنن ابی داؤد و سنن ابن ماجه و نزد بعض موطای مالک ست
عوض ابن ماجه و نزد صاحب این وصیت رتبهٔ موطا بالاتر از همه هاست و شک
نیست که کتاب موطا کتاب مبارک قدیم ست و آنچه در وست از مرفوعات و
بلاغیات اصح صحیح ست در نقل لکن صحیح بخاری مشتمل ست بر غالب آن و علی
کل حال استقراء شاهد ست بر آنکه هیچ کتاب حدیث برتبهٔ این کتب ستّه نمیرسد
و این کتب کافی و وافی ست از برای مجتهد و مقلد و عامل بالحدیث و جامع
جمیع ابواب اسلام و ایمان و اوامر و نواهی ست و بعدا جمعی از اهل علم و عمل

احادیث احکام را ازین امہات ستہ وجز آن کہ بصحت وحسن رسیدہ جدا گانہ
نوشتہ اند وکار وبار کردار وگفتار را برامت امیہ مرحومہ بغایت آسان
نمودہ جزاہم اللہ تعالی عنہا وعن جمیع المسلمین خیراً وافراً واحسن مولفات
درین باب دو کتاب ست یکی منتقی للشیخ ابن تیمیہ رح دیگر بلوغ المرام للحافظ
ابن حجر العسقلانی وانچہ ماسوای این ہر دوست بجامعیت واتقان اینہا نمیرسد
وانچہ درین ہر دو مشکل وغریب ست فقہاً ولغۃً یا روایۃً ودرایۃً حل آن در شروح
این ہر دوست واجل واکمل شروح کتاب نیل الاوطار للشوکانی ومسک الختام
لہذا العبد الفانی ست چنانکہ اجمع شروح بخاری فتح الباری ست اگرچہ شروح
صحاح ستہ لاسیما انچہ ازان میان اہل علم معتمد ومعتبر ست ہمہ حسنات بر حسنات ست
ودر مختصرات فقہ سنت کتاب روضہ ندیہ شرح درر بہیہ گوہر یکدانہ ست کہ قیمت
وقدرش جز کسیکہ عابر دفاتر حدیث وعاثر طوامیر فروع ست دیگری نمی داند
وقدمای اہل سنت کہ باختیار عقائد ایشان صراحت رفتہ عبارت اند از جماعہ
محدثین مثل امام مالک وشافعی واحمد وتلامیذ ایشان کہ اصحاب صحاح ستہ اند
وتلامیذ تلامیذ ایشان کہ احزاب متحزبہ وجموع متکثرہ اصحاب حدیث ست
وعقیدہ ایشان ہمان ست کہ ظاہر قرآن وحدیث بران دلالت دارد وقائل
اند باسما وصفات الہی کہ در کتاب وسنت آمدہ وانچہ دران صریح است بدان
معتقد اند وتفرقہ اشعریہ وماتریدیہ نمی شناسند وانچہ ازان مشکل ست تفویض
مرادش بقائلش میکنند وبتاویل رضائی دہند وصفات باریتعالی را بر
ظاہرش جاری می نمایند واز تعطیل وتشبیہ وتکییف وتنزیہ تراشیدہ اہل

کلام ہزار اند و در اجراء ہر صفت کہ تشبیہ از وتبادر سیکرد و سبک کلمہ اجمالی
علاجش میکنند و آن کلمہ صادقہ این ست لیس کمثلہ شيء وشل اوست
ولم یکن لہ کفوا احد و نحو اوست وللہ المثل الاعلی و درین باب تالیفہا
ست پیشقدم این گروہ حق پژوہ امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ ست بعدہ
اتباع او مثل شیخ الاسلام احمد بن تیمیہ وحافظ محمد بن ابی بکر بن القیم وابن
قدامہ مقدسی وعلامہ صابونی وسفارینی وغیرہم سپس علامہ شوکانی شاگردان
او واحسن واجمع کتب درین باب کتاب الجوائز والصلات من جمع الاسامی والصفات
ست واسم او دال بر مسمی ست و این خود از آن فرزند گرامی ست دیگر کتاب
انتقاد رجیح و نغبۃ الرائد و قطف الثمر ست واطول اینہا کتاب امام سفارینی
ست واخصر آن عقیدہ صابونی و در رد شرک و بدع واثبات توحید کتاب
اقتضاء الصراط المستقیم و کتاب الفرقان و عقائد حمویہ و واسطیہ و جز آن
و کتاب رد الاشراک و ترجمہ او مسمی بتقویۃ الایمان و کتاب فتح المجید لشرح
کتاب التوحید و کتاب اغاثۃ اللہفان و تجرید التوحید و تطہیر الاعتقاد
و جز آن ست و در فروع پیروی علمای محدثین نمودن یکی طریقہ ایست از برای
عامہ مسلمین ست کہ خود شان بر عرض مجتہدات بر کتاب و سنت قادر نبودہ اند
و ہر کہ عالم و مزاول و عارف مفاہیم و عطف قرآن و حدیث ست و مؤلفات
ائمہ و سلف امہ در نظر دارد وی جامع باشد میان حدیث و فقہ محتاج تقلید
متقشفہ فقہا نیست و مبالاتی برد و قبول ایشان ندارد والحمد للہ تعالی کہ
ہیچ زمانہ از صدر اول تا اینندم ازین جنس اہل علم در قطری از اقطار ارض

خالی نیست ونخواہد بود انشاء اللہ تعالی شوکانی رح درکتاب البدر الطالع
بمحاسن من بعد القرن السابع نوشتہ لما شاع علی السنة جماعة من الرعاع
اختصاص سلف ھذہ الامة باحراز فضیلة السبق فی العلوم دون خلفھا
حتی اشتھر عن جماعة من اھل المذاھب الاربعة تعذر وجود مجتھد
بعد المائة السادسة کما نقل عن البعض او بعد المائة السابعة کما زعمه
اخرون وکانت ھذہ المقالة بمکان من الجھالة لا تخفی علی من له ادنی
حظ من علم وانزر نصیب من عرفان واحقر حصة من فھم لانھا قصر
للتفضل الالھی والفیض الربانی علی بعض العباد دون بعض وعلی اھل
عصر دون عصر وابناء دھر دون دھر بدون برھان ولا قرآن
علی ان ھذہ المقالة المخذولة والحکایة المرذولة تستلزم خلو ھذہ
الاعصار المتاخرة عن قائم بحجج اللہ ومترجم عن کتابه وسنة رسوله
صلعم ومبین لما شرعه لعبادہ وذلک ھو ضیاع الشریعة بلا مریة
وذھاب الدین بلا شک وھو تعالی قد تکفل بحفظ دینه ولیس المراد
حفظه فی بطون الصحف والدفاتر بل ایجاد من یبینه للناس فی
کل وقت وعند کل حاجة حدانی ذلک الی وضع کتاب یشتمل علی
تراجم اکابر العلماء من اھل القرن الثامن ومن بعدھم ممن بلغنی
خبرھم الی عصرنا ھذا لیعلم صاحب تلک المقالة ان اللہ تعالی وله
المنة قد تفضل علی الخلف کما تفضل علی السلف بل ربما کان فی
اھل العصور المتاخرة من العلماء المحیطین بالمعارف العلمیة علی اختلاف

انواعها من يقل نظيره من اهل العصور المتقدمة كما سيقف على ذلك من امعن النظر فى هذا الكتاب وحل عن عنقه عرى التقليد والارتياب بانتهى المراد منه واين عبارت منادى ست باعلى صوت بعدم ختم اجتهاد درين امت و وجود حامل علوم حقه تا آخر دوران شيخ احمد ولى الله محدث دهلوى وسيد محمد بن اسمعيل يمنى وعلامه شوكانى وبعض معاصرين ايشان وغالب تلامذه اين بزرگواران در عرب وعجم از همين زمره مشار اليها بودند و هنوز جا گرم دارند ولكن

گر نه بيند بروز شپره چشم	چشمهٔ آفتاب را چه گناه

وعلى كل حال در حديث ابراهيم بن عبد الرحمن عذرى آمده كه قال رسول الله صلعم يحمل هذا العلم من كل خلف عدوله ينفون عنه تحريف الغالين وانتحال المبطلين وتاويل الجاهلين رواه البيهقى فى كتاب المدخل مرسلا و در حديث ابى هريره رضى الله عنه ست عن رسول الله صلعم قال ان الله عز وجل يبعث لهذه الامة على راس كل مائة سنة من يجدد لها دينها رواه ابو داؤد وعن معاوية قال سمعت النبى صلعم يقول لا يزال من امتى امة قائمة بامر الله لا يضرهم من خذلهم ولا من خالفهم حتى ياتى امر الله وهم على ذلك متفق عليه وعن معاوية بن قرة عن ابيه قال قال رسول الله صلعم لا يزال طائفة من امتى منصورين لا يضرهم من خذلهم حتى تقوم الساعة قال ابن المدينى هم اصحاب الحديث رواه الترمذى وقال هذا حديث حسن صحيح درين احاديث

دلیل ست برآنکه در هر طبقه جمعی حامل این علم خواهد بود وآن جمع عدل ست
ومراد باین علم علم کتاب وسنت ست زیراکه در زمان نبوت غیر این هر دو علم
دیگر نبود و در حدیث عبدالله بن عمرو ست که فرمود آنحضرت صلعم العلم ثلثة
اٰية محكمة او سنة قائمة او فريضة عادلة وما كان سوى ذلك
فهو فضل رواه ابوداؤد وابن ماجة لام در قوله العلم ظاهر آنست که از
برای استغراق ست اگرچه بعض حملش بر عهد کرده اند ومراد بدان علم دین
داشته ومراد بآیت محکمه قرآنست وبسنت قائمه حدیث صحیح وبفریضۀ عادله
علم میراث ومراد بفضل زیادت ست که ضرورتی اندران نیست گویا انچه جز
کتاب وسنت ست هرچه باشد از وادی علم لا ینفع وجهل لا یضر ست۔
وصیت دیگر چنانکه در مقالۀ وضیه فرموده آنست که دست در دست مشائخ
این زمان هرگز نباید داد وبیعت بایشان نباید کرد وبغلو عام مغرور نباید بود
زیراکه اکثر غلو عام بسبب سم ست وامور رسمیه را بحقیقت اعتباری نیست
وکرامات فروشان این زمان الا ماشاء الله تعالی طلسمات ونیرنجات را کرامات
دانسته اند تفصیل این اجمال آنکه اشهر اصناف خرق عادت اشراف بر خواطر
ست وانکشاف واقعات آئنده واشراف وکشف را طرق بسیارست ازانجمله
باب ضمیر از علم نجوم ورمل ست نه پنداری که حکم در نجوم موقوف ست بر تسویۀ
بیوت ورمل را ازانچه در کارست ما تجربه کرده ایم که ماهر در فن نجوم چون داست
که الحال کدام دقیقه ست از دقائق روز ازانجا ذهن او منتقل میشود بطالع
وهمه بیوت ومواضع کواکب در خاطرش صورت می بندد گویا صفحۀ تسویة البیت

مقابل او استاده ست وهمچنین ماهر در فن رمل گاهی در دل خود معین میکند
که فلان انگشت را لحیان قرار دادم و فلان انگشت را فلان شکل و در ذهن
صورت می بیند که ازین شکل کدام حکم متولد میشود تا آنکه زائچه پیش او حاضر
میشود وازانجمله باب کهانت ست بانواعها وآن بغایت متسع ست تاره باحضار
جن وتاره بغیر آن وازانجمله باب طلسم ست که قوای کواکب در صورتی بند میکنند
وازان اشراف حاصل میشود واعمال جوگ که بعضی ملاحظات جوگیه را خاصیتی
تام ست در اشراف وکشف ومن اراد تحقیق ذلک فلیرجع الی کتب
هذه الفنون وهمت بستن بر کاری وشکل مهیب برآمدن ودل بر دل کسی
داشتن وطالب را مسخر کردن همه از فنون نیرنج ست چند ملاحظه هستند
که باین کار میرسانند صلاح وفجور وسعادت وشقاوت ومقبول بودن و
مردود بودن درینجا هیچ فرق پیدا نمی کند وهمچنین وجد وشوق وقلق وسرایت
این حالت در حاضران منشاء آن حدت قوت بهیمیه است لهذا هر که قوت بهیمیه او
قوی تر وجد او زیاده تر آری این اعمال واین احوال بعض صالحان هم میکنند به
نیتی از نیات نیک وانیقدر آنهارا از کرامات نمیگردانند کما لایخفی وبسیاری از
ساده لوحان را دیده ایم که چون این اعمال را از شیخی فرا گرفته اند آنرا عین
کرامات میدانند چاره کار آنکه کتب حدیث مثل صحیح بخاری وصحیح مسلم
وسنن ابوداؤد وترمذی خوانند وعمل بر ظاهر سنت پیش گیرند انتهی واگر حق
سبحانه در دل شوقی صادق کرامت فرماید وطلب این راه غالب شود کتاب
عوارف ومشکوة ورياض الصالحين واذکار نووی ونحو اینها را از برای

آداب نماز و روزه و ادعیهٔ صحیحه و عمارت اوقات اختیار نماید بزرگان نقشبندیه
طریق پیدا کردن یادداشت را بروجهی نوشته اند که احتیاج به تلقین هیچ مرشدی
نمانده کتاب قول جمیل درین باب بسندست خذ ما صفا ودع ما کدر
و چون کیفیت نور عبادت و نسبت یادداشت حاصل شد بران مواظبت
نماید اگر درین فرصت عزیزی را دریابد که صحبت او مفتاح جذب ست و
تاثیرش مردم را درسیگیرد باوی صحبت دارد تا آنکه حالت مطلوبه ملکهٔ راسخه
گردد و در خلا و ملا بدان ملکه مشغول باشد رجال لا تلهیهم تجارة ولا بیع
عن ذکر الله سفر در وطن خلوت در انجمن دل بیار دست بکار همین معنی است
و این تاثیر جز در عصابهٔ حدیث و جماعهٔ سنت نتوان یافت درین زمانه هیچکس
نیست الا ما شاء الله تعالی که من جمیع الوجوه کمال علم و عمل داشته باشد اگر
از یک وجه کمال دارد از وجه دیگر عاطل ست پس همان کمال را از وی حاصل
باید کرد و از چیزهای دیگر چشم باید پوشید فبشر عبادی الذین یستمعون
القول فیتبعون احسنه در مقالهٔ وضیه گفته خذ ما صفا ودع ما کدر
نسبت صوفیه غنیمت کبری ست و رسوم ایشان هیچ نمی ارزد این سخن
بر بسیاری گران خواهد بود اما مارا کاری فرمودند بر حسب آن باید گفت
و بر گفتهٔ زید و عمرو تعریج نمی باید کرد انتهی و آنچه در تفصیل این اجمال همدرین
مقاله گذشته رجوع بدان می باید کرد و تصوف عبارت از احسان ست
که در حدیث جبرئیل علیه السلام ذکرش آمده و هو قوله صلعم لما قال
جبریل فاخبرنی عن الاحسان قال الاحسان ان تعبد الله کانک

تراه فان لم تکن تراه فانه یراك الحدیث متفق علیه من حدیث
عمر بن الخطاب رضی الله عنه و باب احسان شرح دراز میخواهد
آنچه ازان موافق سنت صحیحه ست در کتاب قطر الولی للشوکانی رح مذکورست
وآنچه دران فقرا جهله و متصوفه غفله از رای و هوای خود افزوده و آفریده اند
ابن تیمیه رح در کتاب الفرقان بین اولیاء الرحمن و اولیاء الشیطان پرده از
رخ آن برداشته و حق ابلج را از باطل لجلج جدا ساخته و ابن القیم در مدارج السالکین
شرح منازل السائرین بشرح و بسط آن پرداخته و شک نیست که بشهادت
استقراء معلوم ست که در سلاسل صوفیه کرام آنانکه طریقه ایشان موافق سنت
بود و بنا بر کمال علم و عمل از بدعات بمراحل دور افتاده بودند و در تقوی و طهارت
ظاهر و باطن و قلت محبت دنیا ممتحن آمدند هیچ سلسله بصفا و راستی و موافقت
ظاهر شرع و متابعت سنت مطهره بنقشبندیه نمی رسد اگرچه مقصود همگنان
همان یک چیزست بس بس کما قیل

عباراتنا شتی وحسنك واحد	وکل الی ذاك الجمال یشیر

اما حق آنست که اتباع ظاهر شریعت و ترک رسوم و بدع خلق تاثیری دیگر
دارد که در سلوک آن راه و رسم درویشی یافته نمی شود قاضی فاضل صوفی
کامل ثناء الله پانی پتی در وصایای خویش می نویسد که اکمل الکملین از نوع
بشر بلکه از ملائکه هم سید المرسلین محمد رسول الله صلعم هست هر کس قدر بآن
سرور مشابهت بهم رساند در باطن و ظاهر و صفات جبلی و کسبی و علم و اعتقاد
و عمل و عادات و عبادات آنکس بهمان قدر کامل باید دانست و هر کس در مشابهت در

چیزی ازان قاصرست هما نقدر روی برا ناقص باید دانست و لهذا بجهت
کمال اتباع سنت سنیه که اولیای نقشبندیه اختیار کرده اندگوی مسابقت
برده اند و همین کمال مشابهت بجهت کمال متابعت دلیل ست بر افضلیت
ایشان واگر همت ما قاصر همتان از کمال متابعت آنجناب کوتاهی کند و به
ادای واجبات و ترک محرمات و مکروهات و مشتبهات در عبادات و عادات
خصوصًا در معاملات قناعت کند آنهم بسیار غنیمت ست گو کثرت نوافل و
اتیان مستحبات و کمال اشتغال بسنن در عبادات و عادات از وی میسر نشود
رسول فرمود صلعم من اتقی الشبهات استبرء لدینه وعرضه و من
وقع فی الشبهات وقع فی الحرام الحدیث فی الصحیحین و حق تعالے
میفرماید ان اولیاؤه الا المتقون تقوی عبارت از ادای واجبات و
ترک محرمات و مشتبهات ست نه از کثرت نوافل و اتیان مستحبات اقبح محرمات
رذائل نفس ست مثل نفاق و عجب و کبر و حقد و حسد و ریا و سمعه و طول امل
و حرص بر دنیا و مانند آن و بعد ازان محرمات که بافعال جوارح تعلق دارد و
در کتب فقه یعنی فقه سنت مبین اند و اگر همت ازین مرتبه هم کوتاهی کند و از
شوم نفس و شر شیطان مرتکب محرمات شود پس در آنچه اتلاف حقوق العباد
باشد ازان اجتناب باید کرد که حق تعالی کریم ست و رسول شفیع انجا
امید عفوست و حقوق العباد در بخشش نمی آید آیات و احادیث درین باب
بسیارست این رقیمه متحمل آن نتواند شد حدیث المسلم من سلم
المسلمون من لسانه و یده و حدیث ان تحب للناس ما تحب

لنفسك وتكره لهم ما تكره لنفسك وينجا كافي ست ــه

مباش در پی آزار و هر چه خواهی کن	که در شریعت ما غیر ازین گناهی نیست

یعنی مثل این گناهی نیست انتهی وما احسن هذا القضاء من ذلک القاضی
گویم قاری کتب سنت صحیحه و عامل بر آن جامع باشد میان شرع و تصوف زیرا که
هر انچه را در اصلاح ظاهر و باطن آدمی دخل ست و بکار معاش و معاد او می تواند
آمد همه اش دران صحف مبارکه بر وجهی روشن و بیانی واضح تر از مهر درخشان
مذکور ست قصوری که درین راه مینماید از طرف ناکرده کاری ماست ورنه
ممکن نیست که اگر یکی مضامین کتاب الرقاق و دیگر ابواب آداب را که در
کتب سنت مسطور ست در دل نگاهدارد و در جذر طبع و قعر خاطرش جا دهد تاثیری
نمایان و جذبی شایان اورا فرا نگیرد و بی زاجر و واعظ و قسر قاسر متصف بصفاتی
نشود که اکابر صوفیه و سلف امت بدان مشار الیهم بوده اند اما درین هنگام که
در اختیار اسلام و تقابر نام ایمان صد رخنه در کار ست از احسان و مراتب ایقان
خود حساب نتوان گرفت که حکم کیمیا و عنقا دارد امروز چنانکه وجود علماء حق پرست
صواب نگو اخلاص جو بمعنان عدم ست وجود صوفیه صافیه که جز رضاء حق
و قرب رب مقصد دیگر ندارند و دنیا و ما فیها را در برابر رضاء او سبحانه بجوی
نستانند عزیز تر و نایاب تر گشته و این همه از تاثیرات غربت اسلام ست در
حدیث ابی هریره رضی الله عنه آمده قال رسول الله صلعم بدء الاسلام
غریبا و سیعود کما بدأ فطوبی للغرباء اخرجه مسلم و لفظ حدیث
عمرو بن عوف مرفوعًا چنین ست ان الدین بدء غریبا و سیعود کما بدأ

فطوبی للغرباء وهم الذین یصلحون ما افسد الناس من بعدی من سنتی رواه الترمذی و درین باب حدیثهاست جمله صالحه ازان در کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة و کتاب العلم از دواوین سنت مطهره مذکور ست و بالجمله معدن هر کمال و مخزن هر صفت جلال و جمال و جارحهٔ اصلاح هر ظاهر و باطن و آله فروغ هر صورت و معنی از اسلام و ایمان و احسان همین دریافت مقاصد حدیث و قرآن ست و ماورای آن هیچ کمال متصور نیست قصوری که در استحصال و حصول آن دست بهم میدهد از تلقاء عدم عمل بموجب اوست ورنه انسان را بعد از تکمیل مراتب تحصیل علوم کتاب و سنت احتیاجی بسوی احدی از مشائخ وقت و صوفیه عصر و درویشان زمان باقی نیست و آنکه صحبتش اثری دهد و سخنش دلی برباید خود درین هنگام موجود نیست بلکه هم آشیانهٔ عنقاء مغرب و همپایهٔ کبریت احمرست الا من علمه الله تعالی

ولله بغلو حاصل آنکه

مصلحت دید من آنست که یاران همه کار	بگزارند و سر طرهٔ یاری گیرند

وصیت دیگر در مقالهٔ وضیه گفته حد امر معروف انچه بخاطر این فقیر رنجیند آنست که در فرائض و کبائر ذنوب و شعائر اسلام بعنف امر معروف و نهی منکر باید کرد و با کسانیکه دران باب تساهل دارند صحبت نباید داشت و دشمن ایشان باید بود و در سائر اوامر خصوصا در انچه سلف یا خلف اختلاف کرده باشند امر معروف و نهی منکر به تبلیغ حدیث ست و لبس و عنف در آن مستحسن نیست انتهی گویم در حدیث ابی سعید خدری ست از آنحضرت صلعم که

فرمود من رأی منکم منکرا فلیغیره بیده فان لم یستطع فبلسانه
فان لم یستطع فبقلبه وذلك اضعف الایمان رواه مسلم واین
حدیث افاده کرد که تغییر منکر که عبارت از نهی ست بر سه گونه ست یکی بدست
واین کار ملوک و نوابان ایشان ست که زمام حکومت و نفاذ امر بدست ایشان
نهاده اند ولکن وجود چنین سلاطین و امراء از عمر دراز مفقود گشته خصوصاً از روز
سلطنت اسلامیه از میان بر افتاده و اکنون که فرمان روائی اکثر ممالک بدست
فرقه ضاله ست وتمام همت ایشان در برانداختن اسلام و شعائر او و از جمله ناممکن
ست مقدور کیست که بادنی تغییر منکر بدست می تواند پرداخت و در بعض
اقطار ارض که پاره حکومتی بدست اسلامیان ست خود اهتمامی بکار دین نیست
و همگی همت و وقت وقف هواپرستی و عیش طلبی و سرمستی ست و هرگز سری
بجانب اسلام بر نمی دارند تا با مر معروف و نهی از منکر چه رسد بلکه اگر یکی از
عالی همتان اشارتی بترک چیزی از اسباب فسق و فجور ایشان کند در پی آزارش
میگردند و بدترین دشمنانش می شمرند و دقیقه از دقائق ایذا و حط او فرو
نمی گذارند و امر او بمعروف و نهی او از منکر منجر بصد آفت دیگر میگردد و درین حالت
صون نفس و حفظ عرض اسلام واجب تر از امر معروف و نهی منکر ست چنانکه
شیخ الاسلام ابن تیمیه رح در بعض مؤلفات خود بدان اشارت کرده و حکایتی
ازین وادی در آخر انتقاد رجیح رقم گشته فلیراجعه دوم که امر بمعروف و نهی
عن المنکر بزبان ست این کار اهل علم باشد که مردم را بوعظ از محرمات و منهیات
باز می دارند خواه مستمعی بموجبش کار بند گردد یا خیر ایشان بهر حال از ذمه خود

پاک سیگروند وازین جنس جماعۀ متعدد در ہر قرن وقطر بوده وموجود ست وہرچند
بنابر قلت اخلاص اندرزگران وکوتاہی عمل خودشان سخن اہل وعظ چنانکہ باید
شاید در مردم در نمی گیرد الا ماشاء اللہ تعالی باری این شیوه وجریان این طریقه
خالی از منفعتی نیست گو یسیر باشد واین مرتبہ نسبت بمرتبۂ اول در درجۂ ثانوی
ست بنص شارع وبنا رآن بر عدم استطاعت نفاذ آن بدست بوده وسود این
تذکیر غالباً مخصوص بعامۂ امت باشد وزمان بقار او خیلی کمتر واما خاصہ پس از
برای ایشان طریقۂ تالیف وجمع کتب ست در ہر عصر ونفع آن مستمر ودائم ست
ولہذا تا در اوائل امت وصدر ملت شیوۂ تصنیف بر روی کار آمده از ان دم
تا این دم در ہر قرن وعصر جم غفیر وجمع کثیر بدان قیام کرد واہتمامی عظیم دران
باب بوجود آمد وباین وسیلۂ صالحہ آخرات از اول ملت در ہر زمان مستفید
ومستفیض ماندوازپیشینیان منتی عظمی بر رقاب پسینیان ثابت گردید واحکام
اسلام وشعائر دین مبین در ہر مائہ از مئین ہجرت بعبارات شتی واشارات الی
وحتی بغرض آنکه در دل نشیند وبخاطر ناظر فرود آید جلوه گرشد چه تلوین عبائر و
تنوع ضمائر را اثری دیگر در دلہاست وششی آخر از برای خاطرہا اما درین کارخانہ
ہم ریا وسمعہ را دخل پیدا شد چنانکه در تذکیر ووعظ بود پس مؤلفات جماعۂ کہ بنا بر
شہرت وقبول ازدیاد جاه ودولت ونام آوری در نظر عامۂ خلق وخاصۂ فحول
بتالیف پرداختہ اند از اثر دورست وبقار آن بغایت قلیل ومجموعات عصابۂ
کہ اخلاص ہمدستان ایشان ست ومرضات الٰہی وتبلیغ احکام واوامر شریعت
منتہی بنا ہی شیوۂ مرضیۂ دل وزبان اینان نفع دیگر دارد ودر ہر عصر قدرو

منزلت آن در نظر اہل علم و اصحاب دین روز افزون میگردد و خلاف اعدا خدا
و رسول زیانی درکار ایشان نمی رساند مثل موطا امام مالک و حکایت وی درح
درین باب معروف ست و در بستان المحدثین و اتحاف النبلا مکتوب و بالجملہ
تالیف کتب درین نیز یکی از باب امر بمعروف و نہی عن المنکر ست و سود این
صنیع بغایت وسیع و لہذا در حدیث شریف بروایت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ
آمدہ قال رسول اللہ صلعم اذا مات الانسان انقطع عنہ عملہ
الا من ثلثۃ الا من صدقۃ جاریۃ او علم ینتفع بہ او ولد صالح یدعو
لہ رواہ مسلم لکن درین زمان ببین کہ بحد وش قیامت ست آفات بسیار
درین کار پیدا شدہ و عصبیت و نفسانیت بیشمار در آن راہ یافتہ و جہانی در
سلاسل ہوا و اعجاب نفس گرفتار گشتہ و در پی آزار یکدیگر گردیدہ تا آنکہ بہتری
را از خود در تحقیق و دریافت نمی تواند دید و ناگزیر ست کہ با ہمعصر خود در آویزد
و راست او را در چشم ابنا ر زمان کہ غالبا عوام کالانعام اند نارست باز نماید گو
دین وی برباد رود و جرح معاصر بحق معاصر نزد محققین معتبر نباشد الا من عصمہ
اللہ تعالی و نوبت اختلاف باہم تا آنجا کشیدہ کہ از اصول و فروع مسائل ہیچ
مسئلہ بی خلاف نماندہ و در ہر جانبی جمعی جم بہم رسیدہ و ہر شوریدہ سری ابلہی
تیرہ درونی را وسوسہ شیطانی دغدغہ کردہ در برابر اکابر ائمہ عصور خالیہ و سلف
ائمہ قرون بالیہ بمبارزہ و مکابرہ نصب ساختہ و ہزار شبہہ و شکوک بمطالعہ کتب
فروع کہ عصارۂ آرا، و عرق اہوا ست و بملاحظۂ دفاتر فتاوی کہ ریختۂ
خامۂ شکستۂ متقشفۂ فقہا ست در تحقیقات عصابۂ صدر اول و اختیارات

مستندهٔ ائمهٔ قدیم پیدا نموده وآخر امت اول ملت را بشتم وسب ولعن یاد
کرده مقلده اہل حدیث را بد میگویند وجملہ ائمہ اربعہ ونظائر واشباه ایشان
را ببدی یاد می آرند ونعوذ باللہ من جمیع ما کرهه الله مسلمانان در گور
ومسلمانی در کتاب مؤمن متقی را چاره جز آن نیست که اکابر دین را بشناسد وکتب
شرع مبین را از ہفوات متاخرین ممتاز ساخته در گوشهٔ تنهائی بمطالعهٔ مؤلفات ائمه
حق بین وصواب گو بپردازد وبا گفتگوی زید وعمرو جستجوی این وآن نیاویزد
وهرگز با احدی از طلبهٔ علم وعلمار سوء دنیا طلب شهرت خواه صحبت نگزیند و
گوش بہرزه درائی وژاژ خواهی این گروه هوا پژوه ننهد واز لقلقهٔ لسانی وشیوا
بیانی ایشان از جا نرود وہدایت ورشد را از دواوین اسلام ومجامیع ائمهٔ سلف
کرام وفحول اعلام جوید وبران صبر وقناعت ورزد واز مؤلفات آخر زمان
خصوصًا انچه در رد وقدح یکدیگرست یکسر چشم بصیرت وبصارت بر فروبندد
زیرا که درک صحیح ودرایت صریح واستقامت بر حق امری بس دشوارست هر کس
قوت ثبات دران وقدرت استنباط ازان در خود ندارد ومطالعهٔ این
جنس رسائل ومسائل لا بد خام طبعان کم علم وغافل مزاجان بی پروا را از جادهٔ
حق بوادی باطل می اندازد ناچار قصر بر کتب متفق علیها وحصر نظر در آنها
کافی ووافی وشافی ست قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون ولعمرك
انهم لفی سکرتهم یعمهون طریق سوم امر بمعروف ونہی از منکر که انکار
بدل ست کار عامهٔ خلق ست که از حکومت وحکمت محروم افتاده اند واین را شارع
علیه السلام اضعف ایمان گفته زیرا که فروترازین هر دو رتبه بالاست واین

ایمان ضعیف هم درین زمان بسبب چند افراد از اسلامیان نتوان یافت زیرا که
کثرت اختلاط با افراخ فرقه ضاله و صحبت هر وقت باحکام اینقوم انکار منکر را
هم از دلهای مسلمانان ربوده و هم نواله و هم پیاله شدن را با این گروه شقاوت
پژوه جلوه استحسان بخشیده تا آنکه قرب ایشان را بهتر از قرب علم و اهل علم می پندارند
و مراسم و مواسم ایشان را افضل از شعائر اسلام میشناسند با آنکه در حدیث عبد اللہ
بن مسعود رضی اللہ عنہ آمده که قال رسول اللہ صلعم لما وقعت بنو
اسرائیل فی المعاصی نهتهم علماؤهم فلم ینتهوا فجالسوهم فی
مجالسهم وآکلوهم وشاربوهم فضرب اللہ قلوب بعضهم ببعض
فلعنهم علی لسان داؤد وعیسی بن مریم ذالك بما عصوا وكانوا
یعتدون قال فجلس رسول اللہ صلعم وکان متکیا فقال لا والذی
نفسی بیده حتی تأطروهم اطرا رواه الترمذی وابوداؤد وفی
روایة قال کلا واللہ لتأمرن بالمعروف ولتنهون عن المنکر و
لتأخذن علی یدی الظالم ولتأطرنه علی الحق اطرا ولتقصرنه علی
الحق قصرا او لیضربن اللہ بقلوب بعضکم علی بعض ثم لیلعننکم
کما لعنهم درین حدیث دلیل ست بر آنکه مجالست و مواکلت و مشاربت
علما را با بنی اسرائیل سبب برهم زدن دلها بیکدیگر و موجب لعنت خدا بزبان
پیغمبر شد تا بجلوس و اکل و شرب با غیر قوم اسلام چه رسد و لهذا در آخر حدیث
فرمود که چنانکه بر آنها لعنت کرد بر شما هم بکند اگر مثل آنها ترک امر معروف
نهی عن المنکر و اطر حق بکنید و بالجمله اگر از آدمی سرانجام رتبه اول و دوم نشود

باری از رتبۂ سوم خود بتقصیر راضی نگردد کہ بعد ازان آثار تی از ایمان
نیست حیف باشد کہ نام مسلمان باشد و ادنی کار اسلام و اضعف امر ایمان
ہم از ما بوجود نیاید در شکل اول و ثانی اگر عدم قدرت عذر ست در شکل سوم
مانع کیست حالانکہ در حدیث عمر بن خطاب آمدہ قال رسول اللہ صلعم انہ تصیبا متی
فی آخر الزمان من سلطانہم شدائد لا ینجو منہ الا رجل عرف دین اللہ فجاہد علیہ
بلسانہ و یدہ و قلبہ فذلک الذی سبقت لہ السوابق و رجل عرف دین اللہ فصدق بہ
و رجل عرف دین اللہ فسکت علیہ فان رای من یعمل الخیر احبہ علیہ و ان
رای من یعمل بباطل ابغضہ علیہ فذلک ینجو علی ابطانہ کلہ و عن جابر
رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلعم اوحی اللہ عز وجل الی جبریل
علیہ السلام ان اقلب مدینۃ کذا و کذا باھلھا فقال یا رب ان فیہم
عبدک فلانا لم یعصک طرفۃ عین قال فقال اقلبھا علیہ و علیہم
فان وجہہ لم یتمعر فی ساعۃ قط و عن ابی سعید قال قال رسول
اللہ صلعم ان اللہ عز وجل یسال العبد یوم القیامۃ فیقول ما لک
اذا رایت المنکر فلم تنکرہ قال رسول اللہ صلعم فیلقی حجتہ فیقول
یا رب خفت الناس و رجوتک روی البیہقی الاحادیث الثلثۃ
فی شعب الایمان درین ہر سہ حدیث دلالت ست برآنکہ سکوت بر منکر بنا بر
خوف مردم بارجای رب و ابطان حب عامل خیر و بغض عامل باطل اگرچہ مرتبۂ
نازل ست سبب نجات می تواند شد و ہر کہ را این حالت ہم حاصل نیست گو کہ
فکر ایمان و نجات خود بکند و علی کل حال درین زمان اخیر از مراتب امر معروف

ونہی منکر ہمین شق سوم در امکان ست واز دو صورت اول یکی منفقود و دیگر مطرود و مردود الا من شاء الله بالجملہ مدار اعمال بر نیت وحالت دل آمد اگر تنہاست و دل در انجمن فسق بستہ ست حکم حاضر در آن مجلس دارد و اگر در محفل ست و دل ازان صحبت کارہ و حضور انجا باکراہ ست حکم غائب وارد در حدیث عرس بن عمیرہ آمدہ عن النبی صلعم قال اذا عملت الخطیئة فی الارض من شہدها فکرهها کان کمن غاب عنها ومن غاب عنها فرضیها کان کمن شہدها رواہ ابوداؤد —

وصیت دیگر آنست کہ در حق اصحاب آنحضرت صلعم اعتقاد نیک باید داشت و نظر بر فضائل و مناقب ایشان کہ در کتاب و سنت وارد ست گماشتہ زبان را جز بثنا ایشان نباید کشاد و خوض در مشاجرات ایشان کہ بنقل مشہور مستفیض ثابت ست وانکار آن نتوان کرد نباید نمود تلك امة قد خلت لها ما كسبت ولكم ما كسبتم ولا تسئلون عما كانوا يعملون نمی گوئیم کہ اصحاب معصوم اند بلکہ ممکن کہ از بعض عوام یا خواص ایشان چیزی بوجود آمدہ باشد کہ اگر مثل آن از دیگران بظہور رسد مورد طعن و جرح گردد و لکن ما را امر کردہ اند بکف لسان و حفظ جنان از مساوی ایشان و ما ممنوعیم از سب وشتم وطعن این گروہ تعبدا بنا بر مصلحتی و آن مصلحت آنست کہ اگر فتح باب جرح وقدح در ایشان شود روایت از آنحضرت صلعم منقطع گردد و در انقطاع روایت برہم خوردن ملت ست وچون روایت از ہر صحابی بر داشتہ شود اکثر احادیث مستفیض گردد و بحد شہرت و تواتر رسد و تکلیف امت بحجت

قائم گردد و جرح بعض در آن نقل خلل نمی کند زیرا که معتمد در روایت صدق
و ضبط ست نه عدل مصطلح اگرچه جمعی از اہل علم جمیع صحابہ را عدول گفته اند
و در رواة عدل را شرط کرده و بتفسیر عدالت مصطلح پرداخته اند اما مارا ثابت
شده که با وجود مشاجرات باہم و منازعات یکدیگر صفت صدق و ضبط در ہر
یکی از ایشان موجود بود و در روایت از آنحضرت صلعم غایت تحری و نہایت احتیاط
میکردند و آنچه از حضرت نبوت شنیدند بی کم و کاست بہمان الفاظ مسموعه
یا معانی صحیحه آن بپس آیندگان رسانیدند و بتقصیری از خود در تبلیغ احادیث
راضی نشدند و این عملی ست که بفحوای ان الحسنات یذهبن السیئات
ذلک ذکری للذاکرین فوق جمله اعمال ست درینجا مشاجرات و منازعات
باہم از ہم می پاشد و فتنی عظیم بر گردن تمامه امت ثابت میگردانند وای صد وای
بر قومی ست که مدعی محبت اہل بیت ست و صحابه را بد میگوید و ائمه عترت را
معصوم مفترض الطاعة منصوب للخلق می پندارد و وحی باطنی در حق ایشان
تجویز می نماید گویا در حقیقت ختم نبوت را منکر ست گو جناب نبوت را بزبان
خاتم الانبیاء میگفته باشد و در مقاله وضیئه گفته این فقیر از روح پرفتوح آنحضرت
صلعم سوال کرد که حضرت در باب شیعه چه میفرمایند آنحضرت صلعم بنوعی از
کلام روحانی القا فرمود که مذہب ایشان باطل ست و بطلان مذہب ایشان
از لفظ امام معلوم میشود چون از آنحالت افاقت دست داد در لفظ امام تامل
کردم الی آخر ما قال و آنچه درینجا ذکر کردیم تحریر نمود و بالجمله فرق شیعه
بسیار ست و بعض از بعض در غلو پیشقدم و ہمگنان بر بطلان راسخ دم و بر

ست صحابہ خصوصاً خاصۂ حضرت نبوت صلعم مداوم الاماشاء اللہ تعالی
کریمۂ لیغیظ بہم الکفار تفسیر مذہب این اشرار ست وبالجملہ چنانکہ در
حق صحاب اعتقاد نیک باید داشت وربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین
سبقونا بالایمان ولاتجعل فی قلوبنا غلا للذین آمنوا الایہ
می باید گفت ہمچنان درحق اہل بیت نبوت وعترت و ذریت رسالت معتقد
باید بود وصلحا ایشان را بمزید تعظیم وکثیر اکرام تخصیص باید کرد ومناقب ایشان
را کہ دراحادیث صحیحہ عموماً وخصوصاً وارد شدہ نصب العین باید داشت
قد جعل اللہ لکل شئ قدرا صاحب مقالہ وضیہ میفرماید این فقیر را معلوم
شدہ است کہ ائمہ اثنا عشر اقطاب نسبتی بودہ اند از نسبتہا ورواج تصوف بعد
انقراض ایشان پیدا شد اما عقیدہ وشرع بجز از حدیث پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم نتوان گرفت قطبیت ایشان امریست باطنی بتکلیف شرعی کار ندارد و
نص واشارت ہر یکی بر متاخر باعتبار ہمان قطبیت ست وامور امامت کہ
میگفتند راجع بہمان ست کہ بعض خلص یاران خود را بران مطلع میساختند
پس از زمانی قومی تعمق کردہ قول ایشان را بر محملی دیگر فرود آوردانتہی حاصل
آنکہ این ائمہ اہل عبادت وزہد ومراقبت بودند واحسان را کہ قسیم اسلام و
ایمان ست وحدیث جبرئیل علیہ السلام بران مشتمل بودہ نیکتر ورزیدند وچون
تدریس علوم ظاہریہ مستدعی اجتماع احزاب متحزبہ ومجموع متکثرہ ست وملوک
وسلاطین بنی امیہ وخلفاء عباسیہ با این حضرات بابرکات بخوف زوال ملک
خود بد بودند اشتغال ایشان باین مصالح اتفاق نیفتاد تاگمان باطن آنہا

با یقین ظاهر بملاحظه این اسباب تبدل نگردد و منجر بفساد دیگر نشود معهذا
آنچه از دست بنی امیه و بنی عباس بایشان و ذریت ایشان رسید بر احدی
از سیر شناسان و تاریخ دانان مخفی نیست و حاشا لله که اعتقاد و عمل ایشان
بر خلاف طریقه اهل سنت و جماعت بوده باشد این همه چیزها که طوائف روافض
نسبتش بسوی این بزرگواران میکنند و در تدوین اقوال و احوال ایشان
دفاتر مفتعله و طوامیر مختلقه ساخته و پرداخته مذهبی مستقل تار و پود از آراء و اهواء
خویش بافیده اند همه حدیث مفتری و ظلمت بر ظلمت و کذب بر کذب ست
هرگز رائحه آن از کتاب عزیز و سنت مطهره بدماغ نمی رسد و معاذ الله تعالی
که اهل بیت نبوت خاصة ائمه عترت بر خلاف طریقه اب و جد خویش که جهانی
بدان منور گشته متمشی شوند و بایجاد دینی مباین دین اسلام و اختراع مذهبی
مضاد مذهب عامه اصحاب نبوت پردازند و باز خود را مسلمان و ذریت رسالت
گیرند این گمان بحق ایشان جز از کسی که محروم از لذت توحید و اسلام و جاهل
از طریقه ادیان انبیاء علیهم السلام ست همچو شیعه از دیگری نمی آید و بالجمله
چون معلوم شد که حق مذهب اهل سنت ست و باطل مشرب اهل بدعت و
منجمله آنها اشارت بشیعه رفت پس این هم می توان دریافت که منجمله فرق
مذهب اسلام که به هفتاد و دو ملت رسیده و قیل و قال آنها در اوائل امت سر
بفلک کشیده مذهب حق و مشرب صواب جاده واضحه اهل حدیث ست و بس
و برکاتی و سعاداتی که درین طریقه مشهود و محسوس جماعه فراول اوست بر احدی
از اهل معرفت و انصاف پوشیده نیست و در حقیقت صاحب سنت را که

مشتغل بکتب احادیث ست نوعی از صحابیت حاصل میگردد و نور نبوت
رسالت وخلوص محبت خدا و رسول و تقدیم آجل بر عاجل و دیگر صفات
وخصال محموده و دوری از رذائل نفس اماره نقد وقت میشود تا کرا باین
کرامت نوازش فرمایند و از پستی تقلید باوج تحقیق رسانند علامه حنبلی شیخ
مرعی در نزهة الناظرین بذکر آخر خلفاء عباسیه مستعصم بالله نوشته
قتله التتار بمكيدة وزيره ابن العلقمي الخبيث الرافضي فبقتله
انقضت الخلافة الاسلامية والقى التتار كتب الائمة في الدجلة
حتى صارت كالجسر تمر الخيل عليها وبذلك انقرضت المذاهب
ماعدا المذاهب الاربعة لكونها قد انتشرت وضبطت بالتدوين
فاختيرت لذلك انتهى حاصله درین عبارت اشعار است بآنکه مذاهب
هفتاد و دو ملت تا زمانه مستعصم بالله موجود بود و منجمله آنها یکی مذاهب اربعه
ست که بوجه انتشار وضبط وکتاب ماسوایش اختیار کرده آمد و این دلیل ست
برانکه پیش ازین واقعه هائله خاص تقلید بمذهبی متعین نبود و فیه المراد و
شک نیست که حدوث تقلیدات مذاهب بعد از قرون مشهود لها بالخیر در صدد
چهارم از هجرت قدری یسیر بر روی کار آمده و معهذا هر یکی از اهل علم
بلانکیر بحسب دریافت ومعلومات خود عامل بود تا آنکه بعد از زوال زمان
خلافت اسلامیه در سنه شش صد و پنجاه و شش تقلید شخصی صورت وجود
گرفت و در میان علما عصبیت وحمیت جاهلیت ظاهر شد و هر یکی از هر
چهار مذهب جهانی متمسک گردید و این مفسده هائله چندان سر بالا کشید که

در آخر امت زلازل و قلاقل بسیار و بلابل و اهوال بشمار بر آن مرتب گشت و یکی دیگر را کافر و گمراه و مبتدع خواند و نعوذ بالله من فتن آخر الزمان و آفاته اکنون چارهٔ کار مسلمان درین زمان غربت اسلام و اوان فتن جز آنکه اعتصام بکتاب عزیز و سنت مطهره کند و بر ظاهر دله این هر دو اصل اصیل متمشی شود و از جمله ملل و نحل خواه رنجیته اسلامیان باشد یا بافته اخرا باتیان چشم بر بندد دیگر نیست

دلارامی که داری دل درو بند		دگر چشم از همه عالم فرو بند

در احادیث صحیحه تحذیر عظیم از احداث در دین و عمل بر آن آمده و غایت تحریص به اعتصام بکتاب و سنت وارد شده و شک نیست که اعتصام از باب اتباع ست و تقلید محدث از وادی ابتداع و قد قال رسول الله صلعم من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد متفق علیه من حدیث عایشة رضی الله عنها و در حدیث جابر ست که قال رسول الله صلعم اما بعد فان خیر الحدیث کتاب الله وخیر الهدی هدی محمد و شر الامور محدثاتها وکل بدعة ضلالة رواه مسلم و این حدیث چنانکه دلالت دارد بر خیریت قرآن و حدیث و شریت محدثات همچنان دلالت دارد بر آنکه هر بدعت گمراهی ست و لفظ کل افادهٔ شمول جمله افراد بدعت میکند پس تقسیم آن که جماعه از اهل علم کرده چیزی نیست و در حدیث عرباض بن ساریه آنچه در هنگام اختلاف امت با یکدیگر می باید کرد چنانکه ماجرای امروز ست چنان ارشاد کرده من یعش منکم بعدی فسیری

اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدین المهدیین تمسکوا بها وعضوا علیها بالنواجذ الحدیث رواه الامام احمد وابوداؤد والترمذی وابن ماجة ودرحدیث ابن مسعود رضی الله عنه آمده قال خط رسول الله صلعم ثم قال هذا سبیل الله ثم خط خطوطا عن یمینه وعن شماله وقال هذه سبل علی کل سبیل منها شیطان یدعوا الیه وقرء وان هذا صراطی مستقیما فاتبعوه الایة رواه احمد والنسائی والدارمی واین حدیث وهمچنین حدیث ابن عمرو رضی الله عنه بلفظ ان بنی اسرائیل تفرقت علی ثنتین وسبعین ملة وتفترق امتی علی ثلث وسبعین ملة کلهم فی النار الا ملة واحدة قالوا من هی یا رسول الله قال ما انا علیه واصحابی رواه الترمذی وفی روایة احمد وابی داؤد عن معاویة ثنتان وسبعون فی النار وواحدة فی الجنة وهی الجماعة وانه سیخرج فی امتی اقوام تتجارے بهم تلك الاهواء کما یتجاری الکلب بصاحبه لایبقی منه عرق و لا مفصل الا دخله ازاوضح ادله وابین حجج ست بروجود اختلاف کثیر درین امت بعد از عصر نبوت تا آنکه هفتاد و دو ملت ازین امت درجهنم و یک ملت که عبارت از جماعت اهل حدیث ست درخور جنت بود پس نزد این هنگامه همان سنت خود را نشان داد و نجات اخروی را دران منحصر فرمود بالجمله طالب نجات را علاجی جز تخلق باین خلق و تدین باین دین نیست

وللّٰه در الحافظ الشیرازی ما احسن ما قال ؎

چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند	جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه

والسلام علی من اتبع الهدی وصیت دیگر علوی در منهج سدید گفته
زمان قیامت قریب رسید وانچه از آثار وعلامات آن نبی معظم ورسول
مکرم صلعم پیش ازین بیکهزار و دوصد و پنجاه و چهار سال بیان فرموده
بسیاری ازان درین زمان ظاهر و هویدا گردید محبت دین از دلها بدر
رفت وحب دنیا در سینه ها جا گرفت طلای سنت بغش بدعت آمیخت و
هم عالیه از عیار گیری قاصر آمد هوای طبع بر چراغ ایمان ریخت دامنها
پاک بچاک رفت ے

آئین امانت از میان رفت	قانون سلامت از جهان رفت
دجال هزار و مهدی نی	پیداست بر آستان دینی

فرق علما را الا ماشاء الله ابدا اهتمامی در کار دین نمانده ریاکاران باریش و
عمامه از ته ریش مردم میگذرند و مداهنان از حق ساکت شده خود را از اهل مرتبه
صلح کل میشمرند شوق تحصیل علم که عبارت از آیه محکمه و سنت قائمه و فریضه عادله
ست از خواطر این گروه بدر جسته و خرده هستان باکتساب فضائل که منطق و حکمت
وغیرهاست بر همه کس بزرگی جسته دنیاداران دین فروش ملازمت و مصاحبت
بی دینان را مایه فخر انگاشته اند وظاهر آبادان باطن خراب مجادله اهل حق را
از کمالات علمی پنداشته مخالفی به احلال حرام چون نی کمر بسته باواز بلند
میسراید که تقلید واجب ست و نامردی مانندگان از راستی گوشه گرفت
باز نان خانه میگوید که عمل بسنت در نیوقت حرام ست قصاب صفتی بجلال

کردن ذبیحه نذر غیر الله پرخاسته تا کله پاچه بکف آید گو است محمدی بتیغ
سید ریع شرک هلاک شود و کسپت فطرتی بجواز مدد از قبور و سفر از برای زیارت
مقبور سخن آراسته تا قاب مالیده از دست نرود هر چند مردم از اسلام بدر
روند شیخ حمزه که از ثقات فضلاء مکه معظمه بود میفرمود دو چیز این امت را
خراب کرده یکی تخریجات فقهاء دوم کتب متصوفه و از جمله نتایج تخریجات
دوری مردم از عمل بر احادیث صحیحه و فقه قدیم سنت صریحه ست و از ثمرات
تصانیف متصوفه وثوق عوام ست بر عقائد اتحادیه حلولیه و تخلف از صراط
مستقیم توحید آری اگر امت بهفتاد و دو ملت متفرق گشته از خوبی
تقریرات همین سفیهان ست و اگر شرک و بدعت در عالم رواج گرفته
بدولت تحریرات همین بیدولتان ست اعتصام بکتاب و سنت متروک
گردیده و طریقهٔ انیقه قرون ثلثه از دست رفته گور پرستی را گرمی هنگام
ست و پیر پرستی را رونق بازار اگر عالمی ربانی بمقتضای حدیث صحیح
ان الله یبعث لهذه الامة علی راس کل مائة سنة من یجدد
لها دینها در هر زمانی از ازمنه پیدا شده کمر بر احیاء سنت که بغلو مبتدعین
فوت شده ست می بندد و تجدید دین قویم که در زمانه او حکم غربت پیدا کرده
می پرداز در چشم مردم اظهارش موجب استبعاد و استعجاب میگردد و سبب
قوی از برای ایصال ثمرهٔ عداوت و بغضاء بعرض و نفس و مال او میشود
و اگر خدا پرستی نجات جوئی حق پسندی مردم را بر عمل بحدیث ترغیب
میدهد و احادیث نبویه و احکام فقه سنت مصطفویه را بمبذل اوقات

وصرف اقوات اشاعت واذاعت کرده از اقوال وافعال دیگران زبان
وچشم می بندد یا کدام از عامه وخاصه بسعادت بخت بیدار مسئله را از مسائل
دین از کتاب وسنت پرسیده یا دریافته بران عمل میکند وانچه خلاف آن
واقع شده ومعتاد اهل بدعت گردیده میگذارد بسبب کثرت طرق وطعن
اهل بدعت وبلوائی ارباب ضلالت چندان مضطر ومضطرب میشود که استقامت
بران دشوار می افتد گویا اخگر در دست وآتش زیر پای ست فصدق
رسول الله صلعم فیما قال سیاتی علی الناس زمان الصابر فیهم
علی دینه کالقابض علی الجمر والحق منکران را با اهل حق پیوسته همین
معاملات رومیدهد وحاملان منصب تبلیغ احکام خدا ورسول هرچه از دست
مخالفان می بینند موجب عزت وآبروی خود میشمارند وبعضی از نادانان بر
کثرت ضالین فریب میخورند ومی دانند که اینقدر انبوه کثیر از علما وجهلا چگونه
بر راه باطل سلوک خواهند نمود واین مدعیان حق که قلیل اند چگونه بر راستی
خواهند بود وحدیث اتبعوا السواد الاعظم از اهل کتاب خود شنیده توثیق
عقیدهٔ خویش میکنند ونمیدانند که سواد اعظم عبارت از اهل حق ست واهل حق
از قدیم اندک بوده اند وخواهند بود کما قال صلعم بدء الاسلام غریبا
وسیعود کما بدء فطوبی للغرباء پس اگر از سواد اعظم مطلق انبوه کثیر مراد باشد
معنی طوبی للغرباء چه خواهد بود واز این عالم ست تقلید غیر معصوم وقبول
قول غیر بلا حجت شرعی که درین زمان اخیر گروهی انبوه پی بتحقیقت کار نبرده
بران عقیدهٔ باطل جمع گردیده اند وعلماء سوء دنیا طلب جاه خواه اقبال دوست

نیز از شیوهٔ مرضیه اثبات حق و امحاق باطل انحراف ورزیده بحمایت جانب مخالف
کوشیده آبروی دین خود برباد و تباه میکنند وما اشبه اللیلة بالبارحة
ولکن پوشیده نیست که نام ما سُنّی ست و معنی آن منسوب باتباع سنت پیغمبر
آخر زمان ست پس خوشا حال ما گدایان که با وجود عدم استحقاق این نعمت
عظمی ما را باین لقب عالی سرفراز فرمودند درین حال اگر خود را با زمین و آسمان
بسنجیم و از فخر چندان بر خود بالیم که بر بادشاهی جهان و سلطنت دوران مباهات
ورزیم میسزد و بدا حال قدر نعمت ناشناسی که این لقب والا رتبه را در باب بزرگی
خود کافی و وافی ندانسته گاهی بلقب قادری و چشتی و گاهی بخطاب حنفی و شافعی
مخاطب گردد و طریقهٔ انیقهٔ سنت سنیه از دست داده و لقب مسلمانی که بخشیدهٔ
ابراهیم خلیل الله علیه السلام ست گذاشته راه های جداگانه پیش گیرد و بر طرق شتّی
سلوک نماید و باز خود را در زمرهٔ سُنّیان و محمدیان داخل داند و نداند که اگر با وجود
اختیار راه و رسم زید و عمرو و سلوک مسلک خالد و بکر نیز سنّی باشیم پس از فرق
باطله مثل شیعه و معتزله و نواصب و خوارج و قدریه و مرجیه و امثالهم چه قسم
امتیاز حاصل کنیم شاه عبد العزیز دهلوی در رجوم الشیاطین نوشته اند که
شیعیت دامنی دارد نهایت فراخ که اعتقاد حلول و تناسخ و بدء و قول بالوهیت
ائمه همه را گنجائش میکند چه اکثر این فرق باین امور قائل اند و با وصف آن در
شیعه معدود بخلاف مذهب اهل سنت و جماعت که مدار آن بر سنت نبوی ست
و اقتدا بجماعهٔ صحابه اعتقادا و عملا پس این مذهب نهایت تنگ و باریک تر از
موی ست که هر که ادنی مخالفتی با سنت و اجماع صحابه نموده از دائرهٔ این مذهب برآمد

و در جائی دیگر از همین کتاب فرمود که در سنیت می باید که اعتقاداً و عملاً اصلاً مخالفت با سنت نبوی و صحابهٔ کرام نباشد تا شخص سُنّی شود انتهی و الحق این همه خرابی که در ملت محمدی واقع شده محض از همین جهت ست که عوام کالانعام و خواص کالعوام مطلق العنان شده همچو ماکیان حریص که به آواز تی تی در پس برود و ندانند که کیست بهر که اندک رنگی از چرب زبانی و نرمی تقریر در لباس کتاب با ایشان نمود یا پارهٔ از صنائع و نیرنجات و طلسم و سحر در پردهٔ زهد و درویشی بر اینها عرض کردی تا مل اقتدای او کردند و ندانستند

ای بسا ابلیس آدم روی هست		پس بهر دستی نباید داد دست

و ندریافتند که دو پلهٔ ترازوی شرع کتاب و سنت ست پس قول و فعل و اعتقاد هر یک را دران دو پلهٔ میزان عدل باید سنجید اگر موزون آید سره و جید و گرانمایه ست ورنه سبک و خفیف و فرومایه و نشناختند که علماء متورع و صوفیان متشرع در اتباع مقصود نیستند بلکه طفیلی اند و مقصود و مطلوب ذات پیغمبرست صلی الله علیه و آله وسلم کما قال سبحانه و تعالی لقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة پس اسوه را بحق رسول ذکر فرمود و نگفت که اسوهٔ احبار و رهبان خوب ست بلکه از حال ایشان چنین انکشاف فرمود ان کثیرا من الاحبار والرهبان لیاکلون اموال الناس بالباطل الایة و بالجمله بر جملهٔ اخلاف واجب و فرض ست که کمر سعی بترویج سنت قولاً و فعلاً بر بندند و باشاعت متون و شروح علم حدیث بخواندن و نوشتن و آموختن و درس کردن و بهر کس رسانیدن و در هر قطر مهما امکن نسخها ازان فرستادن بپردازند و از تعلم و تعلیم

دیگر علوم و فنون بیگانه مثل کتب فروع و فتاوای فقهیه و تصوف و فلسفت
کفار یونان و صنائع و بدائع نوایجاد روم و انگلستان حتی الوسع نظر بپوشند
و عمل بر ظاهر کتاب و سنت پیش گیرند و مسائل و رسائل را بر وفق سنت مطهره
رواج دهند و مردی عالم محدث متورع را که قول و عقیدهٔ او محض بر سنت رسول
باشد بامامت برگزیده اقتدای او بکنند و هر جا که قولی یا عملی خلاف سنت یابند
بمحو و امحاق و ابطال و منع آن کوشند از هر نوع که باشد خواه بسیف و سنان
و خواه بتقریر زبان و خواه به تصنیف کتب و خواه بتدابیر دیگر و بدانند که عالم
محدث فی الحقیقت مجدد دین ست و محی سنت و مرد فقیه هرگز مجدد نیست و
امارت محدث آنست که بر ظاهر نصوص و ادله کتاب و سنت و فقه این هر دو عمل
نماید بی چون و چرا و تا وقتی که حدیث شریف در امری از امور یابد هرگز بقول
کسی امام باشد یا ماموم مجتهد باشد یا مقلد شیخ باشد یا استاذ پدر باشد یا جد
التفات نکند و قیاس را در برابر نص بجوی نستاند و هر جا که خلاف سنت بیند
اگرچه قول و فعل عالم فقیه باشد یا مکاشفه و کرامات صوفی نبیه آتش غضبش
مشتعل گردد و خواهد که نشانش بر صفحه هستی باقی نگذارد و همین طائفه ست موعود
بنصرت من الله و ملقب بظاهرین و منصورین و مجددین چنانکه در احادیث
آمده و گذشت حاصل آنکه در باب روایت و عمل بحدیث اتباع سلف امت و
ائمه محدثین و اکابر اهل آثار باید نمود و رد و قدح اهل رای و فقهاء قیاس بجای
بجای خود باید گذاشت و اهتمام کارهای دین را بر خود فرض باید نمود و در
سرانجام امور دنیاوی و تحصیل اسباب ننگ و نام و تکمیل لواحق عزت و شان

واکتساب فضل وهنر غیرضروری که منفعت آن در دین هیچ نباشد منهمک نباید
شد که موت را وقت معلوم نیست وقیامت امری شدنی ست وقریب رسیده
وسایه برسر افگنده واثار صغری وکبری همه در وجود آمده ختم الله لنا بالحسنی انتهی
حاصله تنبیه یسیر وصیت دیگر آنست که دنیا را چندان معتبر نباید داشت
زیراکه اکثر خلق در طفلی وبیشتر کسان در جوانی می میرند وکمتر بسر حد پیری میرسند
وآنانکه میرسند تمام عمر شان هم در اندک فرصت مثل باد صبا میرود ونمیدانند
که کجا رفت وکیف که این طلسم اعظم بفرصت حبابی درهم میشکند واین مصباح
مشکوٰة عالم بمهلت شراری چشم برهم میزند

پرتو عمر چراغی ست که در بزم وجود		به نسیم مژه برهم زدنی خاموش ست

از آغاز نشو ونما تا هنگام بلوغ که اکثر آن پانزده سال ست بشرطیکه اجل فرصت
دهد بغفلت میگذرد ونمیداند که از کجا آمده ست وچرا آمده وغرض از آفرینش
او درین جهان فانی چیست وبنابر عدم حصول تمیز قدر عمر گرامی که هر نفسش
جوهری بیهاست معلوم نمی گردد وبعد از انقضاء اربعین وقت تحلیل قوی
وتبدیل آب وهواست پس عمری که آنرا عمر میتوان گفت اگر مرگ دست برد
نکند وتندرستی بدن وفراخ دستی هم میسر گردد همین بست وپنج سال ست
واگر اوقات خواب راکه برادر مرگ ست برآرند مقدار مذکور هم بنقصان میگراید
وجز اقل قلیلی بدست نمی ماند

گفتم که تو ای عمر چرا زود برفتی		گفتا که فلانی چکنم عمر همین بود

ومع ذلک این دنیا که ما را اندران این عمر مستعار ارزانی داشته اند مبغوض

او تعالی ست در حدیث ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ آمدہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم فرمود الا ان الدنیا ملعونة وملعون ما فیہا الا ذکر اللہ وما
والاہ وعالم او متعلم رواہ الترمذی وابن ماجة ودر حدیث سہل بن
سعد ست قال قال رسول اللہ صلعم لو کانت الدنیا تعدل عند اللہ
جناح بعوضة ما سقی کافرا منہا شربة رواہ احمد والترمذی و
ابن ماجة واین ہر دو حدیث دلیل ست برآنکہ تمام دنیا ملعون خداست
جز یاد او سبحانہ وجز عالم وطالب علم وقدرش نزد خدا برابر پر پشہ ہم نیست
پس ہر کہ دنیا را بر دین می گزیند وی ملعون را بر محبوب الہی اختیار میکند
غایت ابلہی باشد کہ باین لذت قلیل کہ آنہم بی رنج کشی میسر نمیشود لذات
اخروی را کہ دائم باقی ست برباد دہند و با لام ابدی گرفتار شوند در حدیث
آمدہ واللہ ما الدنیا فی الاخرة الا مثل ما یجعل احدکم اصبعہ فی الیم
فلینظر بم یرجع رواہ مسلم عن المستورد بن شداد مرفوعا وازینجا
ست کہ در ذم دنیا وتحذیر از حب او آیات واحادیث بسیار آمدہ کہ اگر ہمہ درینجا
نوشتہ آید کتابی مستقل گردد وشک نیست کہ نزد دانشمند خزف پایندہ بہتر از
جوہر فنا شوندہ ست پس اگر اخرت باقی سفال باشد تاہم ازین متاع فانی
بہتر ست حیف باشد کہ گوش بر وعظ قرآنی وزجر نبوی نہادہ تمام عمر در سر
این کاروبار کہ مدار آمد وشد او بر بازی وخدیعت ودروغ وذلت ست
بسر برند ونقصان آخرت کہ نعیم مقیم ست گرایند در حدیث ابی موسی
آمدہ کہ آنحضرت فرمود من احب دنیاہ اضر باخرتہ ومن احب آخرتہ

اضر بدنیاہ فاثروا ما یبقی علی ما یفنی رواہ احمد والبیہقی فی شعب
الایمان آری چون تقدیر حیات فانی آدمی بنا بر مصلحتی کہ الدنیا مزرعۃ
الاخرۃ ست درین دار ناپائدار کردہ اند و چارہ نیست از آنکہ جدائی از
ضروریات انسانیت مثل جامہ از برای ستر تن و نان از برای سیری شکم
صورت گیرد ناچار اگر دنیا باندازہ ضرورت دست بہم دہد بر آن قناعت
باید کرد و ہیچ اہمم ضالہ تنافس نباید نمود ورنہ انجام کار ہمان انجام اہانت

این مشو ز عشوۂ دنیا کہ این عجوز	مکارہ می نشیند و محتالہ می رود

ولہذا در حدیث ابی ہریرہ مرفوعاً آمدہ الدنیا سجن المؤمن وجنۃ
الکافر رواہ مسلم وعنہ رضی اللہ عنہ حجبت النار بالشہوات
وحجبت الجنۃ بالمکارہ واین متفق علیہ ست لکن نزد مسلم بدل حجبت
لفظ حفت آمدہ و معنی ہر دو یکی ست و بالجملہ این دنیا و زہرت و زینت او
را بسیاری از اہل علم و دانش ہم زدہ تا بابنار دنیا و آبارا و چہ رسد
لہذا آنحضرت صلعم ارشاد بسوی کفاف فرمودہ و گفتہ قد افلح من اسلم
ورزق کفافا وقنعہ اللہ بما آتاہ رواہ مسلم عن ابن عمرو رضی
اللہ عنہ و در خصوص اہل بیت خود بدان دعا کردہ و فرمودہ اللھم
اجعل رزق آل محمد قوتا وفی روایۃ کفافا واین متفق علیہ ست
از حدیث ابی ہریرہ و ازینجاست کہ دنیا با سادات بنی فاطمہ سازگار نیست
نشنیدہ باشی کہ مثل دیگر مردم از ملوک و جز ایشان مال و متاع دنیوی باحدی
از آل نبوی و عترت مصطفوی در وقتی از اوقات و قطری از اقطار حاصل

ومیسر شده باشد وشاذ و فاذ را حکم نیست واز تاثیرات این دعوت نبوی ست که ائمه اہل بیت ہمواره دین را بر دنیا گزیده اند وہرگز سری بجانب حصول ملکت و دولت و حکومت بالانکشیده قصه امام حسن معروف ست که امامت وخلافت حاصله را بمعاویه رضی الله عنه گذاشت وبعد از وی رضی الله عنه ائمه دیگر نیز سلوک ہمین مسلک کردند ومعہذا اکثری از انہا جام شہادت نوشیدند ابو ہاشم بن عتبه بن ربیعه گوید عهد الی رسول الله صلعم قال انما یکفیك من جمع المال خادم ومرکب فی سبیل الله رواه احمد والترمذی والنسائی وابن ماجة ودر حدیث عثمان آمده ان النبی صلعم قال لیس لابن ادم حق فی سوی هذه الخصال بیت یسکنه وثوب یواری به عورته وجلف الخبز والماء رواه الترمذی خلیل صاحب عروض را دیدند که در صحرا زیر سایه درختی نشسته بود واز غایت افلاس ونہایت گرسنگی نان خشک در آب تر کرده میخورد یکی گفت این چه حالت ست فرموده

خبز وماء وظل	هذا النعیم الاجل

وخود عیش حضرت نبوت صلعم در دنیا آنچنان بود که مثل وی در احدی مشاہد نگشته تا آنکه یکبار بر بوریا بخفت نقش بوریا در تن نمایان شد ابن مسعود گفت اگر فرمائی بساطی بگسترانیم وچیزی بسازیم فرمود مالی وللدنیا وما انا والدنیا الا کراکب استظل تحت شجرة ثم راح وترکها رواه احمد والترمذی وابن ماجة ودر روایت عبید الله بن محصن آمده که فرمود من اصبح منکم آمنا فی سربه معافی فی جسده

عنده قوت يومه فكانما حيزت له الدنيا بحذافيرها رواه الترمذي
وقال هذا حديث غريب و در مدح مومن قانع حديث ابي امامه مرفوعا باين
لفظ آمده اغبط اوليائي عندي لمؤمن خفيف الحاذ ذو حظ من الصلوة
احسن عبادة ربه واطاعه في السر وكان غامضا في الناس لا يشار اليه
بالاصابع وكان رزقه كفافا فصبر على ذلك ثم نقد بيده فقال عجلت
منيته قلت بواكيه قل تراثه رواه احمد والترمذي وابن ماجه
و فرموده ان لكل امة فتنة وفتنة امتي المال رواه الترمذي عن كعب
بن عياض مرفوعا و در حديث عائشه ست يرفعه الدنيا دار من لا دار
له ومال من لا مال له ولها يجمع من لا عقل له رواه احمد والبيهقي
في شعب الايمان و در حديث مرفوع حذيفه آمده حب الدنيا راس كل
خطيئة رواه رزين وبيهقي آنرا مرسلا از حسن در شعب الايمان روايت نموده
و در حديث ابي الدرداست قال قال رسول الله صلعم ما قل وكفى
خير مما كثر والهى رواه ابو نعيم في الحلية و درين باب احاديث
بسيارست حفاظ حديث آنرا در كتاب الرقاق ايراد كرده اند الحاصل مسلم مومن
كامل الاسلام والايمان كسي ست كه اين احاديث واشباه وامثال آنرا در
نظر ميدارد و بران كاربندست پس جائيكه مصلحت ديني ومصلحت دنياوي باهم
متعارض شود مصلحت ديني را مقدم بايد داشت كسي كه مصلحت ديني را مقدم
مي دارد دنيا هم موافق تقدير بوي ميرسد آنحضرت صلعم فرموده من جعل
الهموم هما واحدا هم المعاد كفاه الله هم دنياه الحديث رواه ابن ماجه عن ابن مسعود رفعه

وکسی که مصلحت دنیا را مقدم دارد گاه باشد که دنیا هم اورا دست بهم
نمیدهد چنانچه درین زمانه و پیش ازان بشهادت کتب سیر و تواریخ مشاهده
شده و خسر الدنیا والآخرة گشته و اگر دنیا دست داد در اندک فرصت زوال
پذیرفت و خسران ابدی لاحق شد هزاران را بچشم خود دیدیم که بدولت رسیدند
باز از آنها اثری نماند و معامله آخرت که انقطاع پذیر نیست برسر می ماند حق
تعالی فرمود اذا السماء انفطرت الی قوله علمت نفس ما قدمت
واخرت در ۱۲۸۵ هجری چون سفر حجاز سیمت طراز پیش آمد در ملتزم پردهٔ
کعبه را گرفته اول ادعیه حسن آخرت و توفیق علم و عمل بر زبان گذرانیدیم
سپس رو بروی کعبه سوال سد رمق بی منت خلق کردیم بنابر آنکه در نوکری
اعدا بسیار بهم رسیده بودند و هردم در فکر زوالش بودند دمیکه مراجعت
بسوی خانه اتفاق افتاد بی خواست بروجه اکراه ترقی منصب و عروج پایهٔ دولت
واز دیاد حشمت شد و هیچ ندانستیم که ماجرا چیست بعده که در اسباب این حالت
بنظر غور نگریستیم همه ظلمت در ظلمت و آفت بر آفت بچشم می آید و هرچند خواهیم بهر نوع
که ممکن شود خود را ازین ورطه هلاک بساحل نجات آریم میسر نمی شود ؎

آنچه نصیب است بما هم میرسد   گر نستانی به ستم میرسد

درین نزدیکی بقصر قاصر معیشت لک روپیه سال و حکومت بر ده لک نفر
داریم اما خدا گواه ست و دل دانا آگاه که حالت اولی که صد روپیه ماهوار
بود و بر احدی فرمان دهی رفت و نماز پنجگانه در مسجد و تلاوت کتاب در خانه
روزانه طوع ید بود بهتر ازین حالت مینماید و از تجربه دریافت آمد که آسودگی

دنیا همه ویرانی آخرت ست و نوع فرمان روایان از نوع مسلمانان دیگر باشد ؎

بیا در بزم رندان تا ببینی عالم دیگر	بهشتی دیگر و ابلیس دیگر آدم دیگر

هر کرا از میان اینها اطوع در دین و اوسع در خلق گرفته شود باید و نیست که وی با دانی اهل اسلام نمی رسد تا بکسیکه لکه بن لکه و از جنس نسار باشد و بشاشت ایمان در خلال دلش نرسیده و جامی از حلاوت ایمان نچشیده و اصول و فروع خود و ابنا جنس خویش را از دیگر امرا در رسالت بروش کسری و شیوهٔ قیصری یافته و همگی عمر در دید و شنید خصال آن قوم بسر برده چه رسد و از وی که اهم و اهتمان سرائیده آید ع من دانم و دل داند و داند دل من هر انچه از با در ظاهر حال از عمارت مکان و شرکت محافل و تجمل به مراسم پیوا هم ریاست دیده و شنیده باشی اگر مسلمان بوده یقین خواهی کرد که همه لتیسر قاسر و اکراه خاطر فاترست ؎

با دل گفتم که ای دل احوال تو چیست	دل دیده پر آب کرد و بسیار گریست
گفتا که چگونه باشد احوال کسی	کو را بمراد دیگری باید زیست

تاآن وهان اگر چنان شود که ما را بگذارند دیده آید که چکار میکنیم و چه قسم رسوم جور بر انداخته بعدل ساذج می پردازیم یا ازین دار آشیانه بدار دیگر میبریم مگر ما جرا این ست که یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید زوال حطام فانی دنیا و رفتن این اوج موج رنجی بدل ما نمی رساند چنین که بر ما میگذرد آنست که در حالت ازاله این چیزها امید بقا عرض و نفس و دین نیست

و فرصت گوشه گرفتن و در زاویه نشستن و با امن ساختن میسر شدنی نیست
الا ان یشاء الله رب العالمین و ما ذلك علیه بعزیز درین غربتگاه آنچه
تسلی خاطر حزین و دل غمین میبخشد حدیث حفت الجنة بالمکاره و امثال
اوست تا خواسته رب العزت درین میان چیست و حدیث انما الاعمال
بالنیات امید نجات میدهد و کیف که از جناب ربوبیت آرزو داریم که
ختام جمله مهام بر شیوهٔ اسلام شود و مرگ مبرم در یکی از دو حرم محترم چاره گری
فرماید و شیب در اسلام موجب حط آثام گردد ان شاء الله تعالی و ظاهر است
که این آفات که با تفاق و بخت دامنگیر حال پر ملال ماست فرزندان سعادتمند
را فرا نگیرد و برین تقدیر ایشان را صبر بر متاع حاضر و قناعت بر کفاف و
طلب رزق بکسب بجد او سط یا عدم طموح بجانب مراتب علیه این سپنجی
سرا با حفظ عزت و آبرو و به ترجیح مصالح دین بر منافع دنیا اگر همت بلندی
کند و نشئهٔ خلوص و ایثار حق بر خلق بدماغ ایمان بپیچد کافی و وافی ست و هو
الموفق للصواب وصیت دیگر آنست که آدمی تا از شکم مادر یکبار بدر آمده
او را چاره نیست از جامه و نان و مکان و تا طفل ست مادر و پدر کفیل او نید و
بعد از انکه بسر حد شعور رسید لا بد باشد از انکه کسبی برگزیند و دستمایهٔ معاش
بهم رساند و بقیهٔ عمر تا رسیدن بلب گور بسر برد و اسباب این اکتساب در دنیا
از انواع تجارت و طرق زراعت و اصناف صناعت و اسباب وراثت بسیار
بلکه بشیار ست که جز او تعالی دیگری بحصر و علم آن نمی تواند پرداخت اما درین
اقلیم هند که ما درانیم ذوی الهیات را که متسم بسمات علم یا شرافت دودمان اند

جز طریقه اجارت که بزبان عرف موسوم بنوکری وچاکری ست وجهی دیگر باقی نمانده واین اجاره هرچند در شرع شریف جائزست واجیر شدن از برای مسلمان وکافر حلال اما درخلال آن امور بسیار راه یافته که منجر بحرمت رزق میگردد ومردم بدان مبالات ندارند مثل رشا وسرقت وخیانت وغصب و اتلاف حق برادر مسلمان بعصبیت ونحو آن پس مؤمن متقی ومسلم متحری را واجب ست که درین اجارت مهما امکن خود را از آلائش منکرات و آمیزش مهلکات دور دارد تا ثمرهٔ مشقت لیل ونهار او رائگان نرود و خود را واهل خود را از نار جدا تر اندازد قوا انفسکم واهلیکم نارا نص ست درین باب ورنه سلامت از ایمان برخیزد وجان هم در دنیا بگوناگون اخطار گرفتار گردد چنانکه شاهدست در حدیث ابو هریره رضی الله عنه ست که آنحضرت فرمود صلعم ان الله امر المؤمنین بما امر به المرسلین فقال یا ایها الرسل کلوا من الطیبات واعملوا صالحا الحدیث رواه مسلم وانچه بذریعهٔ غیر مشروع ووسیلهٔ ناجائز میسر شود همچو صور مشار الیها شک نیست که از جنس طیبات نباشد بلکه حرام وخبیث بود وچون متصف بحرمت وخبث آمد برکت ورحمت از میان برخاست وظلمت وزحمت فرود آمد واثر دعا وسوال برفت ولهذا در حدیث مذکور آمده ثم ذکر الرجل یطیل السفر اشعث اغبر یمد یدیه الی السماء یقول یا رب یا رب ومطعمه حرام ومشربه حرام وملبسه حرام وغذی بالحرام فانی یستجاب لذلک رواه مسلم

و این نه خاص بر رشاء جز آن ست بلکه درین زمان غالب بیوع و عقود بر
مفاسد مشتمل آمده و انواع محرمات در رنگ قطره های باران در زمین دلها
جا گرفته و تفاوتی در طیب و خبیث نمانده و عامه خلق در آن گرفتار شده
چنانکه در حدیث ابی هریره است مرفوعا یاتی علی الناس زمان لا یبالی
المرء ما اخذ منه امن الحلال ام من الحرام اخرجه البخاری و این
حدیث یکی از اعلام نبوت ست و زمان حاضر مصداق صحیح اوست و در
احادیث صحیحه بر بسیاری از وجوه محرمه مکاسب نص کرده اند مثل حدیث
رافع بن خدیج که دران مرفوعا وارد شده ثمن الکلب خبیث و مهر البغی
خبیث و کسب الحجام خبیث رواه مسلم و در حدیث متفق علیه ابی مسعود
انصاری حلوان کاهن را زیاده کرده و در حدیث ابی جحیفه که نزد بخاری است
نهی از ثمن دم و لعنت بر آکل و مؤکل ربا آمده و در حدیث متفق علیه از جابر
وارد شده که در عام فتح مکه آنحضرت صلعم بیع خمر و میته و خنزیر و اصنام احرام
گردانیده و نزد مسلم از جابر نهی از ثمن گربه مرفوعا آمده و امثال این چیزها
بسیارست و در کتب سنت مطهره و فقه آن مذکور و حصر آن درین محل دشوار
بالجمله اگر اجاره حرفه گیرد و زمانه بطریق دیگر از وجوه معیشت مساعدت نفرماید
اینقدر خود فرض وقت ست که در بجا آوری حکم حکام ظاهری تا تواند تجنب از
جور و تحری عدل نماید و خود را از اختیار شیوه هم پیشگان و رضا به هنجار ایشان
دور دارد خواه این اجاره بر پا باشد یا از دست برود درین زمان یکی از اعظم
آفات این ست که اگر شخصی خداترسی در دیوانی اند و او درین عدالت این عصر

که در حقیقت ظلمت بر ظلمت و ضلالت بر ضلالت و جور بر جور است اسیر شده
میرود همنفسان آنجا که خوگیر حرام خواری و خبیث ستانی بوده از قیام او را
بدان مکان و ثبات او را بران خدمت دشوارتر از هر دشوار میسازند و
هزار ریو و رنگ عزل و خروج او را از میان زمره خود ببدل میخواهند طرفه تر آنست
که درین زمانه اگر یکی کمر بنصیحت آقا بندد و از ته خاطر جویان مراتب خیر طلبی
بود قطع نظر از رضا و سخط هم پیشگان با سبابی که محیط احوال اهل ممالک است
خودش نزدیکه چاکر اوست تا شیوهٔ حاسد بکار نبرد و رضای ظاهری را بر
هواخواهی حقیقی تقدیم ندهد مزاج آقا از وی خوشنود نگردد و اگر نصیحت سانح
گزیند مطرود دل و مردود محفل شود و از همه نعم محروم افتد

مرا نصیب ز خوان جناب عالی نیست	که زندگانی ما صرف آشتمالی نیست

الغرض مدار کار حصول دنیا و رسوخ در دلهای اهل آن بر زور و خدع و
خیانت آمد و امانت و دیانت و نصیحت نفس الامر موجب حرمان شد گو
خانهٔ آقا درین نوع مخالفت ظاهر با باطن برباد رود و سودش مبدل بزیان
گردد این چنین افتاده ست در طبع امرا و رؤسای روزگار و ایشان را حسابی
از دوست و دشمن واقعی در میان نیست همین ظاهر نزد اینقوم حکم حقیقت
دارد و از هزار یکی و از بسیار اندکی پی بمقصد نفس الامری نمکخواران نمی برد
قاضی محمد صادق خان اختر در رساله صبح صادق داستانی از ماجرای یاران
زمره مردم خویش و بیگانه بزبان خامه سپرده داد نصفت و تجربه کامل
داده والسمت بدوست و شخص حازم با هوش را ناگزیر است که دمی آنرا

مطالعه کند وانچه دران مرقوم ست بنظر عبرت بنگرد و باب تغیر ناس را از
کتب حدیث خوانده از معامله با مردم بر بصیرت باشد و بغفلت و بی پروائی
در بازی این قوم نیفتد بالجمله در هر زمان رنگ اهل عالم در کسب معیشت دیگر
ست و در پیدا ساختن رسوخ نزد اهل دولت طرز آخر مرد عاقل حاجتمند را
اینقدر کفایت باشد که اگر بنا چاری در سبادی این ماجریات گرفتار گردد حسن
غایات را از دست ندهد و تا تواند نان اینجا خورد و کار آنجا کند و بیجا معه و معفل
و ملایان مساجد و پیران خانقاه و قانعان اهل بیت بر نان دیگران قناعت
نفرماید و چشم بر مال این و آن بحیله خدا پرستی و رسول نمائی ندوزد بلکه مهما
امکن بکسب پردازد که افضل مکاسب کسب دست خودش هست و انبیاء
علیهم السلام همچنین زیست کرده اند در حدیث مقداد بن معدیکرب آمده
قال رسول الله صلعم ما اکل احد طعاما قط خیرا من ان یاکل من عمل
یدیه وان نبی الله داؤد علیه السلام کان یاکل من عمل یدیه رواه
البخاری وعن عائشة رضی الله عنها قالت قال النبی صلعم ان
اطیب ما اکلتم من کسبکم وان اولادکم من کسبکم رواه الترمذی
والنسائی وابن ماجة وعن عبد الله قال قال رسول الله صلعم طلب کسب
الحلال فریضة بعد الفریضة رواه البیهقی فی شعب الایمان
و در حدیث رافع بن خدیج ست قال قیل یا رسول الله ای الکسب
اطیب قال عمل الرجل بیده وکل بیع مبرور رواه احمد و بالجمله
کسب دست اطیب مکاسب و اهم امور ست و این کسب شامل چیزها ست

که دست را دران دخل ست مثل زراعت و بیع و کتابت خواه قلیل باشد یا کثیر و آنحضرت صلعم اخبار کرد که لیأتین علی الناس زمان لا ینفع فیه الا الدینار والدرهم رواه احمد عن المقدام بن معدیکرب وشک نیست که درین زمان راهی بسوی حفظ آبروی دین و عزت اسلام جز وجود مال که سبب منع از سوال خلق بود دیگر نیست اگرچه یکی هزار وجوه کمال والوف فضائل حاصل داشته باشد اما تهیدست بود در نظر خلق حقیر تر ازوی نباشد و هر که مالدارست نزد تمام عالم ازوی عزیزتری نیست ؎

فصاحة سحبان وخط ابن مقلة		وحکمة لقمان وزهد ابن ادهم
اذا اجتمعت فی المرء والمرء مفلس		فلیس له قدر علی وزن درهم

اینقدرست که جمع مال و متاع نزد عارف مسلم سبب حفظ حرمت اوست و نزد محب دنیا موجب نکنت و نخوت او تفاوت در نیت ست و اصل در اعتبار اعمال نیت باشد و افلاس اضطراری مؤمن اثر تقدیرست و آسودگی کافر موجب ویرانی آخرت او حلاوت ایمان آنست که در تهیدستی تقدیر صبر و تحمل بکار برد و در فراغت حال بشکر و ثنا ایزدی گراید و چنانکه دولتمندی باعث برخرابی دین نگردد همچنان املاق حامل بر زوال اسلام نیاید ؎

نه شادی داد سامانی نه غم آورد نقصانی		بپیش همت ما هرچه آمد بود مهمانی

جمعیت خاطر که حضرات صوفیه در تحصیل آن میکوشند نتیجه اش جز آن نیست که دل باخدا باشد و از حول احوال عسر و یسر و فرح و ترح خاطر متغیر نگردد و معذلک طلب غنا از خدا ممنوع نیست خواه غنای قلبی باشد یا غنای قالبی

وانچه از مرضیات الهی از دست توانگری آید هرگز از مفلسان متوقع و واقع نیست اگرچه تبعات غنا هم بسیارست چنانکه آفات فقر بیشمار و سخن در ترجیح یکی بر دیگری بجای خود مسطورست و مناظره و جدال سعدی درین باب در گلستان مذکور فقری که فقیر را مانع از عبادات مفترضه گردد و سبب وقوع در محرمات سوال و جز آن شود و آبروی شرف و فضیلت علم با عمل او را بریزد و سبب خواری و مذلتش در نظر همچشمان گردد شک نیست که غنا را بران فقر فضیلتست و غنائی که موجب طغیان و عصیان رحمن شود و باعث تکبر و تجبر و نخوت و غرور گردد و از اسلام و شعائر دین غافل و مهجور سازد و در فسق و فجور منهمک گرداند بدتر از فقریست که دران تماشاة بر مرضیات الهی و ارشادات رسالت پناهی میسر و ممکن ست و قناعت بر سد رمق بی مذلت و خواری حاصل میشود

خوشا جهان نهیدستی و غریبانش	زوال نیست در اقبال بی نصیبانش

بالجمله لکل وجهة هو مولیها و لولا الاعتبارات لبطلت الحکمة نزد ما آنست که اگر نانی بفراغت بمقدار کفاف خود و عیال و وابستگان خویش بی مذلت بدست آید و خانهٔ خالی از اغیار در گوشهٔ شهری میسر گردد و همنشینی کتاب با یکدو هم مشرب از احباب صورت بندد و کسی در پی آزار این کس نبود و امرا او را با وی آشنائی نباشد و در بزم خودش نخوانند نعمتی بزرگتر ازین حالت نتوان یافت و ایمانی سلامت تر ازین کیفیت جمعیت نمیتوان بهم رساند

آنکس که بخانه نیم نانی دارد	در گوشه شهر آشیانی دارد
نی خادم کس بود نه مخدوم کسی	انصاف بده چه خوش جهانی دارد

و درین باب ابیات ناصحانه بسیارست و بزرگان دین همچنین بسر برده اند
واگر در حصول این حال قصوری بوده ست و فریضهٔ اهل و عیال برگردن افتاده
چار و ناچار مهما امکن دست و پا می باید زد و دستمایه بقدر ضرورت بدست می باید
آورد تا از ذلت سوال و طموح نظر در اموال و هتک دین بلحوق خواری در نظر
مردم دنیا صورت نگیرد و درین هنگام قناعت بر قلیل کافی ست و ترک هوس
کثیر وافی ما قل وکفی خیر مما کثر والهی واگر بی طلب آسودگی دستگیر شود
ولطف خداوندی کارسازی فرماید انکار از آن کفران نعمت باشد چه آنچه
مذموم ست استشراف وتطلع ست نه اخذ بی طلب قصه عمر بن الخطاب رضی الله
عنه درین باب حجت موجه باشد درین زمان ببین که قیامت بر سر رسیده آفاتی
که از فقر در دین می آید وضعفی که در ایمان پیدا می شود چارهٔ آن غیر از وجود غنای
حلال نیست تا اسلام بجا ماند و پا لغزی در دین دست ندهد لکن از مراقبت حلال و
حرام و اجتناب از مشتبهات چاره نبود نعمان بن بشیر گفته آنحضرت صلعم فرمود
الحلال بین والحرام بین وبینهما مشتبهات لا یعلمهن کثیر من الناس
فمن اتقی الشبهات استبرأ لدینه وعرضه ومن وقع فی الشبهات
وقع فی الحرام کالراعی یرعی حول الحمی یوشك ان یرتع فیه الحدیث
متفق علیه واین حدیث بالفظها ست وشرح آن درازی خواه در دلیل
الطالب علی ارجح المطالب که درین نزدیکی ریختهٔ خامه گردیده تفسیر این حدیث

بر وجهی مسطور شده که مثل آن در دیگر کتب نیست بدان رجوع باید کرد و نتوان
گفت که حلال صرف درین روزگار پرآزار میسر نیست زیراکه وجوه حلت مال و طیب
معیشت بسیارست که با وجودش حاجت بفقر مرقع و زهد خشک نمی افتد چنانکه در
کتاب اکلیل الکرامة ببیانش پرداخته ایم و پرده از رخ شاهد مدعا برداشته فمن
شاء زیادة الوقوف علیه فلیرجع الیه ـ

وصیت دیگر اخذ طریق تعلم و تعلیم اولاد و تلامیذ و قاعدهٔ مطالعه متون
و شروح و تالیف ست چنانکه در مقالهٔ وصیه و رسالهٔ دانشمندی مذکور ست
و بتجربه متحقق گشته که هر که بدان شیوه خرامش کند و آن شیمه را فراگیر د امید ست
که از برکات علم محروم نیفتد و آن این ست که نخست رسائل صرف و نحو درس کند
شد سه نسخه از هر یکی یا پنج چهار بقدر ذهن طالب تعلیم نماید و انفع این رسائل چند
رساله ست در علم نحو میر و هدایة النحو و ضریری و کافیه با شرح جامی و مراح الارواح
و شافیه با شرح رضی میخوانند و بعض مفصل زمخشری و تهذیب النحو و فوائد صمدیه
و غایة البیان و مسالک بهیه درس میدهند و این طریقه خوب و کافی ست و اگر
مغنی اللبیب و غنیة الطالب را بدان ضم نمایند غایت عبور حاصل شود و مسائل
نزدیک و دور طوع یدگردد و در عرب از برای صرف و نحو کتب دیگر ست مثل
الفیه ابن مالک و شذور الذهب و حاشیه صبان و جز آن و بالجمله دریافت این
هر دو علم در مبادی تحصیل از واجبات طلب علم ست بعد ازان کتابی از تاریخ یا
حکمت عملی که بزبان عربی باشد بیاموزند مثل تاریخ الخلفاء للسیوطی و ابجد التاریخ
حبیب الله قندهاری و تاریخ ابو الفداء که بغایت مختصر و جامع ست و همچو

لقطة العجلان محر رسطور و میبذی در حکمت و نحو آن و در آن میان بر طریق تتبع کتب لغت و بر آوردن مشکل از جای آن مطلع سازند و نظر در دواوین لغات عربیه و بعض لغات فارسیه نیز از ضروریات تحصیل علوم ست زیرا که علم لغت ام همه علمهاست و آله جمله فنها و بقدر دستگاه درین علم کتب علوم دینیه و جز آن آسان میگردد و فهم فنون متنوعه باین ذریعه جمیله و وسیله مرضیه بدست می آید و چون لغت دین و لسان شرع مبین در عربی واقع شده ناگزیر آمد از انکه علوم عربیت را که افضل آن صرف و نحوست و اکمل و اجمل آن علوم لغت بر وجه اتقان و حفظ بهم رسانیده آید ورنه بمقدار نقصان این علم نقصان در تحصیل و فهم باقی ماند و احسن و اتقن کتب این علم صحاح جوهری ست سپس تاج العروس شرح قاموس باز مزهر سیوطی بعده بلغه فی اصول اللغه و کفایة المتحفظ و لف القماط و بلغه در بیان مونث و مذکر و بعض این رسائل اگرچه تالیف این زمان ست اما در جامعیت و نفع فائق بر مولفات اقران و چون قدرت بر زبان عربی یابد موطای امام دار الهجره مالک بن انس رضی الله عنه بروایت یحیی بن یحیی مصمودی درس دهند و امر آنرا معطل نمی باید گذاشت که اصل علم حدیث و اول تالیف در اسلام بمدینه نبوة علیه الصلوة والسلام ست و کتابی ست مبارک و قدیم و خواندن آن فیضها دارد و ما را اسماع جمیع آن مسلسل ست تا مولف رضی الله عنه و صاحب مقاله و ضیه را بر آن دو شروح ست یکی فارسی مصفی نام دیگر مسوی در عربی و شرح زرقانی حامل متن ست و درین نزدیکی تسهیلا للمرام و نفعا للعوام ترجمه اش کشف المغطی در اردوی ریخته طبع شده بعد از ان قرآن عظیم را درس گویند باین صفت که صرف قرآن بخوانند بغیر تفسیر

و ترجمه گوید واحسن تراجم از فتح الرحمن ست و دران صاحب ترجمه چیزها رعایت کرده
که منتهیان را نافع ست تا بمبتدیان چه رسد وآن چیزها را در اول دیباچه ترجمه ذکر
کرده دیگر ترجمه فرزند ارجمند او ست در اردو زبان موضح القرآن نام و نفع آن
تمام خلق را فرا گرفته و برکت و قبول و شهرت عجیبی یافته در آن هم نظر باید کرد تا قدرت
ترجمه بزبان خود کما ینبغی حاصل گردد و این ترجمه نزد ما یکی از کرامات آن صاحب
مقامات ست و بالجمله در حین ترجمه خواندن و گفتن برانچه مشکل باشد در نحو یا در
شان نزول متوقف شود و بحث نماید و بعد از فراغ از درس تفسیری مختصر را
مثل جلالین یا حاشیه صاوی بقدر درس بخواند و درین طریق فیضها ست و بعد
از انکه عبور بر مختصرات تفاسیر دست بهم داد و ذهن جولانی گرفت و مناسبتی
شائسته بعلم تفسیر بهم رسید تفسیری را که جامع روایات و درایات باشد و معرّا
بود از خلط فلسفیات مثل تفسیر ابن کثیر و در منثور بخواند و اگر میسر نشود تفسیر فتح القدیر
شوکانی را اولا و تفسیر فتح البیان را ثانیا درس گوید که این هر دو تفسیر درین زمان
اخیر از اجل نعم الهی ست و مغنی ست از جمله تفاسیر روی زمین و جامع مقاصد
تنزیل ست بر حسب مراد شارع ان شاء الله تعالی بعد ازان در یکوقت کتب حدیث
را میخوانده باشد و مجمع علیه این علم امهات ستّه ست پس کتاب آسان را مقدم کنند
بر دشوار مثلا بعد از موطا نسائی خواند سپس ابن ماجه بعده ابو داؤد باز ترمذی عقب
آن مسلم و عقب آن صحیح بخاری و درینجا تحصیل علم حدیث تمام شد و قسطی عظیم از علوم
نبوت و برکات رسالت روزی روزگار طالب علم شد که قدر و قیمت آن جز کسیکه
آشفته نجات آخرت و شیفته فیوض دین قویم ست دیگری نمی داند و نمی شناسد

وبعد از حصول عبور برین کتب اگر توفیق ایزدی رہنمون شود دیگر دواوین حدیث را از مسانید ومعاجم واجزاء وسنن وجز آن ہر چه از ان میسر آید بطور خود مطالعه کند خصوصاً مشکوۃ المصابیح وتیسیر الوصول وسنن دارمی که درین زمان میسر ست سپس توجه خاطر بکتب فقه سنت بر گمارد ودرین باب کتاب منتقی وبلوغ المرام با شروح خود وبعده روضۂ ندیه شرح درر بہیه کافی ست آما اگر پیش ازین رسائل فارسی این باب را مثل نہج مقبول وعرف الجادی وبدور اہله ونحو آن را که درین نزدیکی تالیف یافته در مطالعه کشد موجب سہولت فہم در متون وشروح مذکور ست اول سبل السلام را ببیند سپس مسک الختام را بعد از ان از نیل الاوطار استفاده ستاند الحمد لله که درین نزدیکی فقه الحدیث در جمله ابواب شرائع اسلام بروجہی انتقاء یافته ودر پیرایۂ عربی وفارسی جدا جدا مدون گشته که سبب رفاه عام آمده تا کرا بخت بخواندن وکار کردن بموجب آن توفیق بخشد والمهدی من هدا الا الله بعده کتب عقائد حقه را با کتب سلوک بخواند ومراد باین کتب نه مؤلفات اہل کلام ست مثل مقاصد ومواقف وعقائد نسفی وجز آن بلکه کتب اہل حدیث ست مثل شرح سفارینی ورسائل شوکانی ومقریزی وکتب توحید شیخ الاسلام ابن تیمیه وابن القیم وقطف الثمر وانتقاد رجیح ولقطة الرائد وما یقارب ذلک ودر یکوقت کتب دانشمندی را مثل قطبی ورساله شمسیه وغیر آن الا ما شاء الله مطالعه کند وبخواند واگر میسر آید که مشکوۃ را یکوقت بخواند ودر روز دیگر شرح طیبی بقدر آنچه در روز اول خوانده ست بخواند یا یکروز منتقی وبلوغ المرام بخواند ودر روز دوم همانقدر بر شرح ہر دو عبور نماید

خیلی نافع ست و مراد بدانشمندی کتاب دانی ست و آن بر سه مرتبه می باشد
یکی آنکه مطالعه کند کتاب را و حقیقت آنرا بروجه تحقیق دریابد و این مطالعه در
اکثر احوال صائب باشد دوم آنکه درس گوید و حقیقت آنرا بشاگردان بفهماند
سوم آنکه شرح یا حاشیه بر آن بنویسد و در کشف حقیقت آن مبالغه نماید تفصیل
این اجمال آنکه مرد عالم چون خواهد که شاگردان خود را کتابی از کتب علوم درس
گوید بطریق درایت و تحقیق لابدست اورا از رعایت پانزده چیز و همچنین اگر
شخصی خواهد که شرح کتابی بکند لابدست اورا محافظت بر این امور اول ضبط
شکل یعنی اسماء و افعال که در عبارت واقع شده ست اگر محل اشتباه باشد حرکات
و سکنات اورا بیان نماید و همچنین اعجام و اهمال حروف بیان کند تا از تصحیف
محفوظ ماند چه خطی و چه لفظی دوم شرح غریب یعنی اگر لفظی قلیل الاستعمال
که معنی آن نزد شاگردان محفوظ نیست واقع شود بیان او بحسب لغت و اصطلاح
نماید سوم کشف مغلق در عبارت یعنی اگر ترکیبی عویص یا صیغه عویص که بر ذهن
شاگردان صعب باشد واقع شود موافق علم نحو و صرف حل آن نماید چهارم
تصویر مسئله یعنی اگر قاعده که در کتاب مذکور میشود بذهن شاگردان در نمی آید
بیان آن بعبارت واضح بکند و بعض امثلهٔ آن بیان نماید تا آنکه بذهن شاگردان
در آید پنجم تقریب دلائل یعنی اگر در کتاب دلیلی بر مسئله اقامت کرده شده ست
مقدمات مطویهٔ آنرا بوجهی مسوق گرداند که بلزوم مقدمات مر بعض را یا اندراج
در بعض نتیج مدعا باشد و رجوع کند بمقدمات بدیهیه که شک را در آن مدخل نبود
بطریق بدیهی که شبهه در آن نیفتد ششم تحقیق تعریفات به بیان فوائد قیود

وبسط قسمت وطریق انتزاع حد جامع مانع غیر مستدرک از میان آنها جامع
آنست که جمیع افراد معرف را شامل باشد ومانع آنست که غیر را از داخل شدن
اندران منع کند هفتم تبیین قواعد کلیه ست ببیان قیود وبسط قسمت وشمال
آن ووجه انتزاع آن قاعده از میان آن بوجهی که غیر مستدرک وجامع ومانع
باشد هشتم کشف وجه حصر در تقسیمات یعنی بحسب استقرا یا بدلیل عقلی بیان
کند که مطلوب در اقسام مذکوره محصورست چنانکه در اول کافیه نحو وجه حصر کلمه
در اسم وفعل وحرف بیان نموده وهمچنین وجه تقدیم وتاخیر در فصول وقواعد
بیان نماید نهم تفریق للتبیین یعنی اگر دو قسم باهم در بادی نظر مشتبه میشود
یا دو مذهب مخالف در نظر مشتبه میگردد بوجه روشن فرق را درمیان آنها تقریر
کند دهم تطبیق مختلفین اگر در عبارت مصنف در دوجا اختلاف وارد شود حل
آن اختلاف نماید خواه اختلاف در هر دو بدلالت مطابقی باشد یا یکی مطابقی و
دیگر تضمنی یا التزامی یازدهم دفع شبهات ظاهر الورود مثلا انچه در تعریفات
ممنوع ست مثل استدراک وتعریف الشی بالاخفی وعدم جمع ومنع یا انچه در
دلائل منع ست مانند جزئیت کبری یا مخالفت مصنف کلام امام این فن را یا منع
ومعارضه ومناقضه اجمالیه بر کلام او در بادی الرأی شاگردان را بنظر می آید
یا مناظره او بر قاعده مناظره نمی نشیند عنایت نموده دفع آن نماید دوازدهم
بیان حواله جائی که حواله کرده ست بر آن وبیان وجه نظر جائی که گفته ست وفیه
نظر وبیان سوال مقدر جائی که بآن اشاره نموده باشد سیزدهم ترجمه عبارت
کتاب بلغت شاگردان اگر لغت ایشان مخالف لغت کتاب باشد چهاردهم

تنقیح توجیهات و تعیین اصوب آنها اگر درین امور رای مدرسین و شراح
مختلف شود یعنی جمعی بوجهی شرح غریب کنند و جمعی بوجهی دیگر و نزاعی درمیان
توجیهات بهم رسد تنقیح آن توجیهات و تعیین بهترین آنها نماید و هم برین قیاس باید
ضبط مشکل و حل عویص وغیر آن پانزدهم سهولت تقریر یعنی این صنائع را ادا نماید
بعبارت واضحه موجزه قریبه بذهن سهل التناول و از انجمله ست مزج یعنی عبارت
مصنف را با عبارت خود بوجهی مخلوط سازد که مجموع متسق باشد چون این پانزده
صنعت را احقاق نمود کامل شد در تدریس و در شرح کتب و استاد مشفق را باید که
شاگردان خود را اول برین امور بطریق اجمال مطلع سازد و ثانیاً چون در شرح
برین امور گذرد تنبیه سازد که آنجا غرض شارح فلان امر ست و اینجا فلان امر و ثالثاً
بفرماید که در مطالعه کتاب این امور را پیش نظر خود سازد و در همین میان نهافکر خود را جولان دهد
و رابعاً مطالعه شاگرد را بر مطالعه خود عرض نماید و آنچه غلط ست بر آن تنبیه سازد
بوجهی که آن غلط ذهن او را روشن شود بطریق احتیاط و از مثل این غلط نیز متنبه
گرداند و خامساً بتحریر شرح و حاشیه کتابی فرماید و فضیلت او را امتحان نماید
تا حق تربیت را بکمال رسانده باشد و این دانشمندی در کتب معقول و منقول
و علوم برهانیه و خطابیه هم جاری ست و در کتب منقول احتیاج بتحقیق عبارت
بیشتر می افتد و در کتب معقول احتیاج بتحقیق مسئله و در علوم برهانیه احتیاج
بارجاع بسوی مقدمات بدیهیه بواسطه یا بوسائط کثیره بطریق برهان می باید
کرد و در علوم خطابیه بطریق ظن می باید نمود این ست تقریر دانشمندی که از
اساتذه خود کسب نموده ایم و این بنده این فن را از استاذ خود مفتی محمد صدر الدین خان

دہلوی کسب نمود وایشان از حضرت شاہ عبدالعزیز دہلوی وایشان از والد ماجد خود شیخ احمد ولی اللہ وایشان از والد خود شیخ عبدالرحیم دہلوی و ایشان از میر محمد زاہد بن قاضی اسلم ہروی وایشان از ملا محمد فاضل وایشان از ملا یوسف کوسج قراباغی وایشان از میرزا جان وایشان از ملا محمود شیرازی و ایشان از ملا جلال دوانی وایشان از والد خود ملا اسعد بن عبدالرحیم واز ملا مظہر الدین گازرونی وایشان ہر دو از ملا سعد الدین تفتازانی شافعی و از سید شریف جرجانی حنفی وایشان از قطب الدین رازی وایشان و تفتازانی مذکور ہر دو از قاضی عضد وایشان از ملا زین الدین وایشان از قاضی بیضاوی وایشان را سندی ست تا شیخ ابوالحسن اشعری و در کتب تاریخ مشہور و معروف ست بالجملہ محرر سطور باین سند مذکور اخذ کرد این فن دانشمندی و علم کلام واصول را مخلوط باہم و رجال این سند ہمہ مصنفین محققین مشغول بہ تصنیف و تدریس بودند بعدہ کہ عنایت ایزدی رفیق حال شد علم اصول فقہ و علم کلام را بر طریقہ محدثین از دیگر شیوخ ہمین سند کرد و شکل ثانی را بہتر از شکل اول یافت وادنی را باعلی بدل ساخت معہذا این امور پانزدگانہ کہ ذکر شد حاجت انسان بدان در ہمہ حال و در تحصیل ہر علم منقول باقی ست واحدی را استغنا ازان میسر نیست وہر کہ مراعات آن نمیکند در علم او قصور بین ست و بالجملہ چون این طالب بعض مقدمات فن دانشمندی مانند صرف و نحو و لغت و معانی و بیان و بدیع و نحو آن یاد گرفتہ باشد بعد ازان مطالعہ کتابی پیش گیرد و شرح آن کتاب با پیش نظر دارد واستاد مشفق او را برین قواعد کلیہ آگاہی بخشد و بعد ازان در ہر موضع

بر نکته کلام شارح مطلع سازد بسبب تمرین سلیقهٔ فہم کتاب پیدا شود و شک نیست
که احاطه بجزئیات و انتشار مثل آن بعد احکام کلیات سهل تر می باشد مانند معرفت
عروض نسبت بکسیکه مهارت در دواوین شعرا میکند و انتشار شعر میخواهد و غرض از
نامبرده که عمده در دانشمندی ایشانند و امثال ایشان فنون دانشمندی را
مخلوط با علم کلام در اصول و غیر آن ساخته اند و منقول را با معقول آلوده نموده
لباست که طالب تمیز فنون دانشمندی ازین علوم نمیکند و آن همه هیئت
اجماعیه و صورت کذائیه را یک علم و یک فن می انگارد چنانکه حال اکثر خام طبعان
اہل زمان ست پس نه علم را نیک احاطه میکنند بسبب انتشار اطرافش در نظر آنها
و نه دانشمندی را نیک تر می ورزند بسبب انتقال ذہن باین فنون جدا و متمیز
از علم پس چون این قواعد را یاد گیرد در ذہن او از فنون دانشمندی امری
جامع محدود و متمیز پیدا شود با دنی عنایت در ہر موضع تصرف نماید و مسائل
علم جدا ادراک کند و از ہر جانب بآنها محیط شود و ما ارید الا الاصلاح
ما استطعت و ما توفیقی الا بالله و چنانکه این قاعده از برای مطالعه و
تعلیم شاگرد و نحو آن مفید ست ہمچنین از برای تالیف ضوابط چند ست که در
ابجد العلوم از رساله تکمیل نقل کرده ایم و تالیف را در ترقی علم و عبور بر کتب و وفور
فہم دخل تمام ست و لهذا جمعی که تنها درس دہند و مطالعه کنند علم مؤلفان کتب
و استعداد و استحضار شان بیشتر باشد نسبت بمعلمان و آموزندگان صرف و
تالیف ابتدائی طالب علم از قبیل استفاده باشد چنانکه تالیف منتهیان از برای
افاده بود و اعتبار در مؤلفات علما ر تالیفی ست که در حین کمال علم و عبور

صورت بندد و سخن در آن بر طریق تحقیق و تنقیح رود ورنه بسیارست که
در بدایت تحصیل چیزها محقق می نماید و بعد از انکه عبور بر کتب کثیرهٔ آن فن
دست بهم میدهد ساخته و پرداخته پیشین تقویم پارینه می نماید بلکه تا مؤلف
نشهٔ زندگی در سر و لباس عنصری در بر دارد کتاب بانجام نمی تواند رسید
و طرهٔ گفتگو سر از درازی نمی تواند پیچید که بعد از نظر ثانی و ثالث و هلم جرا
نقصانها گل میکند و خارها در خاطر هوشمند میشکند بلی روزیکه مؤلف تمام شود
تالیف هم رنگ مؤلف میگیرد و از یک لب بستنی کار سالها سال انجام می پذیرد
آورده اند که رکن قلم و سخندانی میر عماد کاتب اصفهانی وقتی علم مناقشه افراخت
و اعتراض بر کلام استاد البلغاء قاضی عبد الرحیم نسائی متوجه ساخت قاضی جواب
درستی تحریر نمود و بادهٔ صافی بر مجلسیان عالم انصاف پیمود زبدهٔ جوابش آنکه
قد وقع لی شیئ وما ادری او قع لک اصلا و هو ان الانسان لا یکتب کتابا
فی یومه الا یقول فی غده لو غیر هذا لکان احسن و لو ترک ذلک لکان
اولی و هذه عبرة عظیمة و حجة مستقیمة علی استیلاء صفة النقصان
علی طبیعة الانسان انتهی و هرگاه که احکام کتاب علام الغیوب جلت عظمته و
عمت رحمته باقتضاء مصلحتی رنگ میگرداند و خزان نسخ بر بهار سخن پیشین بهم
میرساند که ما ننسخ من ایة او ننسها نات بخیر منها او مثلها تا بکتاب و
احکام ساکنان حضیض امکان و فرو رفتگان اسفل سافلین چه رسد که بطریق
اولی قابل تبدیل و نیاز مند تقویم و تعدیل ست هرچند نسخ اول ثمرهٔ حکمت و
نسخ ثانی نتیجهٔ غفلت باشد اکثر مردم از طلبهٔ علم و جرگهٔ علماء چون باین نکته نمی رسند

اعتراض بتناقض احکام واختلاف مسائل وتباین تحقیقات در فتاوای علمار
محققین ومؤلفات سابقین پیش می آرند وجمعی از اہل بدع واصحاب فروع
چون شتر بی مہار از ہر کتاب روایات واحکام بحسب ہوای خود می بر آرند
وامتیازی در تالیف اوائل واواسط واواخر حال مؤلف نمی کنند واز ینجا شور
وشغب بسیار در عامۂ خلق وخاصۂ ایشان واقع میشود ونمی دانند که مثلاً
تالیف عنفوان زمان تحصیل وبدایت فضیلت امام غزالی رنگ دیگر دارد وانچه
بعد از ممارست علوم ومقاسات مراتب منطوق ومفہوم نوشته رنگ آخر
دارد وملا علی قاری گفته مات الغزالی والبخاری علی صدرہ وامام الحرمین
عمری در سر علم کلام بسر آورده ودر آخر گفته اموت علی دین العجائز وکذلک
جمعی از اہل علم ودین در مسائل بسیار رجوع کرده اند وبر آن آگاه ساخته چنانکه
علامۂ شوکانی در مسئلہ خلع اولاً قائل بود بآنکه خلع طلاق ست سپس ورا از نظر
در ادلہ ظاہر شد که طلاق نیست بلکه فسخ ست وہمچنین مدرک رکوع را مدرک رکعت
میگفت سپس در تحقیق ظاہر شد که مدرک رکعت نیست وعلی ہذا القیاس مارا
در چند مسئلہ اتفاق افتاد ولہذا دفتری از تالیف اوائل زمان تکمیل از دائرۂ تالیف
واعتماد بر انداخته شد وانچه محقق قرار یافت نشاندہی آن نموده آمد معہذا در
بعض مسائل ورسائل سخن بردّ وقبول فرود آمد پس انچه در آخر تالیف ست الآخر
فالآخر ہمان را قول صحیح معتمد باید انگاشت وانچه در اول اوائل ست حسابی از ان
نمی توان برداشت زیرا که در بدو زمان طلب بلکه اواسط فراغ جمع وتالیف بر
وضع دیگر بود وفراہم آوردن ہرگونه سخن وکثرت قیل وقال وبزرگ گردانیدن

مؤلفات بجمع روایات و درایات کتب فروع وجز آن از هر علم که در آن خامۂ نگارش جامہ جولانی میکرد خاطر مولع بود و بعد از انکه عبور بر جوامع محققین معربین جامعین میان علوم حدیث و فنون غریب اتفاق افتاد و در علمار رسمیہ و فضلاء کتابیہ و ارباب کمال و اصحاب جلال و جمال امتیاز حاصل شد معلوم گردید که جمع مطلق و بہم رسانی اقوال کثیرہ در مسئلہ از مسائل و حکمی از احکام از دفاتر ضخیمہ و اطالت رسائل بفراہمی روایت کشتی از طوامیر عظیمہ چیزی نیست و ہر حرف شناس ا[illegible]ہ و جہلہ این کاری توانست کرد چنانکہ امروز از صنائع علمار روزگار مشاہد ست انچہ مشکل ست تنقیح حکم و تحقیق مسئلہ بجمع ادلۂ صحیحہ و نظر در آن و تاویۂ آن بعبارت موجزہ جامعہ مانعہ ست پس بس ورنہ این سلسلہ غیر متناہی ست پس طالب راغب و خواہان نجات را فرض وقت ست کہ میان اہل علم و مؤلفات ایشان امتیاز کند و بہ خس و خار نیاویزد و این امتیاز حاصل میشود از صحبت محققین علما، اولاً و از مطالعۂ صنیع قدما، در تالیفات شان ثانیاً و از موازنہ میان تصنیفات شہرت طلبان و صحائف خدا پرستان ثالثاً و از تعرض نفحات الٰہی در ہر عصر رابعاً و از ترک عصبیت و حمیت جاہلیت در استحصال مراتب اسلام خامساً و از عدم جمود بر تقلید آبار و مشائخ و اساتذہ سادساً و از مساومج گردیدن نزد دریافت حق از باطل سابعاً و از قنوع بر کتب منتقاۃ فن حدیث و بذل فہم اندران برا و ضاع سلف صالحین ثامناً و از ایثار طریقۂ صدر اول بر شیوۂ متاخرین تاسعاً و از تقدیم کتاب و سنت بر جملہ ملل و نحل و جمیع اقوال و احوال اہل علم عاشراً و لکن مراقبت این امور عشرہ بہ وجہی کہ تفصیل بسیار

میخواهد اندازهٔ فکر و ذکر هر مدعی علم وصاحب مکابره نیست درصد کس اگر یکی
بدان موفق گردد غنیمت کبری ست وصبر بر جفای گندم نمایان جو فروش
وفضیلت مدعیان مفاخرت جو وتعقب سفهاء هم عصر و مطاعن همنفسان
اصعب که دوست کمتر از داشتن اخگر در دست نیست ؎

انی بلیت باهل الجهل فی زمن	قاموا به ورجال العلم قد قعدوا

وصیت دیگر درمقالهٔ وضیه گفته میان ما واهل زمان اختلاف ست
صوفی مشربان گویند که اصل مطلوب فنا وبقا واستهلاک وانسلاخ ست و
مراعات معاش واقامت طاعات بدنیه که شرع بدان وارد شده از برای آنست
که همه کس آن اصل نمی توانند بجا آورد وما لا یدرک کله لا یترک کله وشارع
بیان اصل فرموده ست برای خاصه ومتکلمان گویند که غیر از انچه شرع بدان
وارد شده چیزی مطلوب نیست وما میگوییم مطلوب باعتبار صورت نوعیهٔ
انسان بجز شرع نیست تفصیل این اجمال آنکه نوع انسان بوجهی مخلوق شده
که جامع ست میان قوت بهیمیه وملکیه وسعادت وی در تقویت قوت ملکیست
وشقاوت در تقویت قوت بهیمیه وبوجهی مخلوق شده که نفس وی رنگهای اعمال
واخلاق قبول فرماید ودر صدر خود درآرد وبعد موت آنرا مستصحب سازد
مثال آنکه بدن وی کیفیات غذا را بر میدارد وباخود مستصحب میسازد ولهذا
بتخمه وحمی وغیر آن مبتلا میگردد وبوجهی مخلوق ست که می تواند لحوق بحظیرة
القدس وتلقی الهام از انجا کند وانچه در حکم الهام ست از تلقی سرور وبهجت
اگر نسبت آن ملائکه ملایمتی داشته باشد وتلقی ضیق ووحشت اگر بنسبت

ایشان منافرتی کشیده بود بالجمله چون نوع انسان بوجهی واقع شده ست که اگر
ایشان را با ایشان گذارند امراض نفسانیه اکثر افراد را الم برساند حق تعالی بمحض
فضل و کرم خود کارسازی ایشان کرد و برای ایشان تعیین راه نجات نمود و
ترجمان لسان غیب که حضرت پیغمبر ست صلی الله علیه و آله وسلم از ایشان بدینها
فرستاد تا نعمت تمام شود و ربوبیتی که اولاً مقتضی ایجاد ایشان بود دیگر بار دست
ایشان گرفته باشد پس صورت نوعیه بلسان حال شرع را از مبدء فیاض دریوزه
کرده و حکم آن لازم ست جمیع افراد نوع را بحکم سریان صورت نوعیه در ایشان
و خصوصیت افراد را در آنجا دخلی نیست و فنا و بقا و استهلاک و غیر اینها مطلوب
اند باعتبار خصوصیت افراد زیراکه بعض نفوس در غایت علو و تجرد مخلوق میشوند
و خدای تعالی اینها را راه ایشان دلالت میفرماید و آن حکم نوعی نیست بلکه لسان
حال این فرد از جهت خصوصیت فردیت تقاضای آن کرد و کلام شارع هرگز
بر آن معانی محمول نیست نه صریحاً و نه اشارةً آری قومی این مطالب را از کلام شارع
فهمیده اند مثل آنکه کسی قصهٔ لیلی و مجنون شنود و هر سخنی را بر سرگذشت خود حمل نماید
و آنرا در عرف ایشان اعتبار گویند بالجمله افراط در مقدمات انسلاخ و استهلاک و
مشغول شدن هر کس و ناکس بآن داء عضال ست در ملت مصطفویه خدا رحم
کناد کسی را که سعی در اخمال آنها کند گو بحسب بعض استعدادات اصلی داشته باشد
هر چند این سخن بر بسیاری از صوفیهٔ زمان دشوار خواهد بود اما ما را کاری فرموده اند
بر حسب آن میگوئیم ما را با زید و عمرو کاری نیست انتهی گوئیم چون اصل منشار این اختلاف
دریافت شد و آنچه مقصود بود از غیر مقصود ممتاز آمد از ینجا شناخته باشی که

جمله آن مسائل و احوال که کلام شارع بر آن محمول نیست و ادلهٔ اسلام از کتاب
وسنت بر آن دلالت ندارند همه فضول و بی حاصل و محصول ست و تکلیف هر
فرد بدان یا انهماک هر کس اندران خلاف مرضی خدا و رسول و مضاد مطلوب
شرع شریف باشد جمعی از اهل علم که بجایت انیقوم بادلهٔ عقل و نقل پرداخته
کوه کندن وکاه برآوردن بیش نیست زیراکه در صرائح ادلهٔ تکلیف شرعیه بدان
وارد نشده و رسول خدا صلعم احدی را بجانب آن دعوت نفرموده و حق جل وعلا
بالاتر ازان ست که بر غیر تکلیف باز پرس فرماید و از هر فرد آنچه نمی آید بخواهد و
گر فتیم که بعض افراد فطرةً آشنا باین خلق آمده اند اما این خلق خاص آنها مقتضی
انسلاخ و استهلاک جمیع افراد نمی تواند شد بلکه خود بر آنها اعتراض شرع وارد ست
ان السمع والبصر والفؤاد کل اولئک کان عنه مسئولا فقیه عارف قاضی
ثناء الله پانی پتی رحمه الله تعالی را درین وصیت سخن ست چنانکه در شرح مقالهٔ
وضیه بایضاحش پرداخته و معرفت را مقصود الهی از هر فرد بشر بیان ساخته و
نزد ما این سخن محمول بر پی نبردن بمدعای صاحب وصیت ست زیراکه هر دو
سخن را محمل دیگر ست پس هر یکی از هر دو کلام در محل خود وارد شده و موجب
نظر دران موجود نیست ؎

طربنا بتعریض العذول بذکرکم		فنحن بواد والعذول بواد

وبالجمله فکر نجات ازین ابتلاء اگر باز پرسی از آن بمیان آید و عفو الهی روی
ننماید می باید کرد چه لطائف و ضمائر و تطور احوال قلب و مواجید و اذواق
خاطر را در ظاهر شرع هیچ حکم نیست و نه حجت واضحه ست بلکه اشتغال دران

از وادی کنا نخوض مع الخائضین مینماید چیزی که مطلوب خالق از خلق نباشد ضرورست که اتیان بدان مرضی حق نبود و لااقل از سوء فهم و خطا در کشف و وقوع در خلاف با ظاهر شرع خود امن حاصل نیست و نقد جید را گذاشته در پس نسیه مغشوش شتافتن یعنی چه و این همه تعمقات شدیده و تکلفات عمیقه و توجیهات بارده و تدقیقات غامضه و تنقیرات دقیقه که از حضرات متصوفه و از اصحاب فروع در مسائل باطن و ظاهر بر روی کار آمده چیزی است هیچ نعمتی بالاتر از آن نیست که بنده در هر کار و بار خویش پابند حکم بنده نواز خود باشد و تا ممکن ست هرگز از دائره رضا و تسلیم و بند اوامر و نواهی او پا بیرون ننهد و اکتفا بر تحصیل مراتب اسلام و مناقب ایمان و مدارج ظاهر احسان فرماید تفصیل این اجمال را از رساله حظیرة القدس که درین نزدیکی نوشته شده می باید جست وما توفیقی الا بالله علیه توکلت والیه انیب۔

وصیت دیگر در مقاله وضیئه گفته ما مردم غریبیم که در دیار هندوستان آبای ما بغربت افتاده اند و عربیت نسب و عربیت لسان هر دو فخر ماست که ما را بسید اولین و آخرین و افضل انبیاء و مرسلین فخر موجودات علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات نزدیک میگرداند شکر این نعمت عظمی آنست که بقدر امکان عادات و رسوم عرب اول که منشاء آنحضرت ست صلی الله علیه وآله وسلم از دست ندهیم و رسوم عجم و هنود را درمیان خود نگذاریم اخرج البغوی عن ابی عثمان النهدی قال اتانا کتاب عمر بن الخطاب رضی الله عنه ونحن باذربیجان مع عتبة بن فرقد اما بعد فاتزروا وارتدوا

واتّعلوا والقوا الخفاف والقوا السراويلات وعليكم بلباس ابيكم اسمعيل وایاکم والتنعم وزیّ العجم وعليكم بالشمس فانها حمام العرب وتمعددوا واخشوشنوا واخلولقوا واعطوا الركب وانزوا وارموا الاغراض وفی روایة وانزوا علی ظهور الخيل

یعنی چون عرب از برای جهاد باطراف عجم منتشر شدند حضرت عمر رضی الله عنه ترسیدند که مبادا رسم عجم را اختیار کنند و رسم عرب را ترک نمایند پس بدیشان نامه نوشتند که ازار بندید و چادر پوشید و نعل پوشید و بگذارید موزه ها را و بگذارید سراویل ها را و لازم گیرید لباس پدر خود اسمعیل علیه السلام را و خود را دور دارید از تنعم و هیئت عجم و لازم گیرید نشستن در آفتاب هر آئینه آفتاب حمام عرب ست و برسم قوم معدّ باشید و درشت لباس باشید و سخت گذران باشید و کهنه پوشی خو کنید و تناول کنید شتران را و بگیرید و رام سازید آنها را و جست کرده سوار شوید بر اسپان و تیر اندازید بنشانها یکی از عادات شنیعه هنود آنست که چون شوهر زن بمیرد نگذارند که آن زن شوهر دیگر کند و این عادت اصلا در عرب نبود نه قبل از آنحضرت صلعم و نه در زمان آنحضرت صلعم و نه بعد آن حضرت صلعم خدا رحمت کناد بر آن کس که این عادت شنیعه را استلاشی سازد و اگر ممکن نباشد که از عموم ناس مرتفع شود در میان قوم خود اقامت این عادت عرب باید کرد و اگر این نیز ممکن نباشد این عادت را قبیح باید دانست و بدل دشمن آن باید بود که ادنی مراتب نهی منکر همین ست دیگر از عادات شنیعه ما مردم آنست که مهر بسیاری معین کنند آنحضرت صلعم که شرف ما در دین و دنیا

با آنحضرت منتهی میشود مهر اهل بیت خود که بهترین مردم اند دوازده اوقیه
ونشی مقرر فرموده اند وآن پانصد درهم ست دیگر از عادات ما مردم اسراف
ست در افراح و رسوم بسیاری در آن مقرر کردن انچه آنحضرت صلعم در شادیها
مقرر فرموده اند دو شادی ست ولیمه و عقیقه این هر دو را باید گرفت و غیر آنرا
باید گذاشت یا اهتمام والتزام آن نباید کرد دیگر از عادات شنیعهٔ ما مردم اسراف
ست در ماتم ها و سوم و چهلم و ششماهی و فاتحه سالینه و این همه را در عرب اول
وجود نبود مصلحت آنست که غیر تعزیت وارثان میت تا سه روز و اطعام ایشان
یک شبانه روز رسمی دیگر نباشد بعد سه روز نساء قبیله جمع شوند و طیب در
ثیاب نساء میت استعمال کنند و اگر زوجه ست بعد انقضاء عدت قطع احداد
نمایند سعید از ما کسی ست که بلسان عرب و صرف و نحو و کتب ادب مناسبت
پیدا کند و حدیث و قرآن را ادراک نماید اشتغال بکتب فارسیه و هندیه و علم
شعر و معقول و هرچه ضروریه پیدا کرده اند و ملاحظهٔ تاریخها و ماجریات ملوک
و مشاجرات اصحاب همه ضلالت در ضلالت ست و اگر رسم ما به مقتضی اشتغال
بآن گردد انقدر خود ضرور ست که این را علم دنیا دانند و ازین ها متنفر باشند
و استغفار و ندامت کنند و ما را لابد ست که بحرمین محترمین رویم و روی خود
را بر آن آستانها مالیم سعادت ما این ست و شقاوت ما در اعراض ازین انتهی
و این وصیت با وجود ایجاز عبارت حاوی فوائد بسیار ست که از تامل در آن
ظاهر میشود و نظائر و اشباه این امور را بر این امور قیاس باید کرد و بزرگی
و صنیع عرب عرباء و صدر اول در هر آمد و شد قصر باید فرمود و آز مراسم

وسوا اسم قرون ثلثہ مشہود لہا بالخیر تجاوز نباید کرد کہ بعد از مضی آن زمان فشو کذب و محدثات و دیگر آفات کہ در حدیث شریف آمدہ واقع شد و امن از میان برخاست الا ماشاء اللہ در وصایای وزیر نوشتہ اول بدعتی کہ در اسلام صورت حدوث گرفت تاخیر در ذہاب بسوی مساجد بروز جمعہ ست بعض سلف درین عبادت آنقدر اہتمام میکردند کہ پیش از بامداد بچراغ می رفتند

بلاکشان محبت بکوی یار روند	علی الصباح چو مردم بکار و بار روند

بدعت دیگر مذہب رفض و خروج و اعتزال و جبر و قدر ست کہ این ہمہ مذاہب سراپا نجاست اند ۔ بدعت دیگر گفتگو و تقریر مسئلہ وحدت وجود حضرت واجب تعالی ست قدس شانہ

نہ فکرت بغور صفاتش رسد	نہ اندیشہ در کنہ ذاتش رسد

از برای رد این عقیدہ فاسدہ حکایت بایزید بسطامی کہ در فوائد الفواد ست بسند باشد فرمود او وقتی بود کہ سبحانی ما اعظم شانی گفتہ بعد ازان تا آخر عمر ازان مستغفر شد و گفت این سخن من نیکو نگفتم جہود نی بودم این ساعت زنار میگسلم و مسلمان میشوم اشہد ان لا الہ الا اللہ و اشہد ان محمدا عبدہ و رسولہ گبری ہمسایہ او بود چون بایزید نقل کرد جہود را گفتند تو چرا مسلمان نمیشوی گفت چہ مسلمان شوم اگر اسلام آنست کہ خواجہ بایزید داشت آن از من نیاید و اگر این ست کہ شما دارید مرا ازہمچو اسلام عار می آید

ز غرور دلائل بیخبر ہمہ تیر خطا بنشانہ زدن	چہ شود و سر کار غلط سبقان دو علم و عمل بفسانہ زدن

قال را در حال وحال را در قال دخل نیست

این مدعیان در طلبش بی خبرانند	آنرا که خبر شد خبرش باز نیامد

بدعت دیگر تعظیم بمفرط پیر و مرشد نمودن و شغل برزخ صورت شیخ فرمودن ست واین کار منجر بکفر میگردد والعیاذ بالله تعالی

غیر حق هرچه دلت را بربود	سد راه تو همان خواهد بود

بدعت دیگر تابوت کاغذی ساختن و گنبد قرطاسی افراختن و آنرا تعزیه نام کردن ست و رسوم شوم شیون و مراسم ماتم از سیاه پوشی و سینه کوبی و اشک ریزی و مجلس ذکر و قصه کربلا بجا آوردن و این همه مطرود و مردود ست بحضرت معبود جل جلاله بدعت دیگر عقد مجلس دوازدهم ربیع الاول ست بامید ثواب در معاد و ذکر ولادت و وفات جناب رسالت دران نمودن و طعام پختن و ثواب آن بروح مقدس نبوت رسانیدن و نزد ذکر ولادت برپا برخاستن و بخوآن و یازدهم ربیع الثانی محفل کرامات شیخ عبد القادر جیلانی قدس سره آراستن که این افعال را در شرع مطهر و سنت سنور جواز نیست حکیم امت نبی کریم شیخ احمد ولی الله محدث دهلوی در قول جمیل فی بیان سواء السبیل فرموده واما الآفات التی تعتری الوعاظ فی زماننا فمنها عدم تمییزهم بین الموضوعات وغیرها بل غالب کلامهم الموضوعات والمحرمات وذکرهم الصلوات والدعوات التی عدها المحدثون من الموضوعات ومنها مبالغتهم فی الشیء من الترغیب والترهیب ومنها قصصهم قصة کربلاء والوفات وغیر

ذلك من المواسم وخبطهم فيها والله اعلم انتهى مراد بوفات و مواسم
محفل میلاد و یازدهم شیخ جیلانی و اعراس پیران و امثال آنست بدعت
دیگر سوم و دهم و بستم و چهلم و ششماهی و سالانه اموات ست و بهر
هر سال طعام پختن از برای آنها و این همه از رسوم شوم هنود ست که بنا بر
اختلاط اهل اسلام با اینها در ایشان پدید آمد بدعت دیگر عرس بزرگان
ست که با ناچ میشود و آنرا در زبان هند میله و میدنی گویند دیگر ساختن قبهٔ
سنگین و گچ نمودن آن و انداختن قبرپوش و راندن مگس از بالای آن و مالیدن
صندل و شستن آن ست و مقرر نمودن سدنه و چوبدار و فراش بر مزارات
امراء بدعت شعار و این همه اسراف در انفاق محرم و افراط در امور ممنوعهٔ
شرع ست و قوالان بدآواز و مطربان مزامیر نواز بلکه زنان فاحشه و مخنثان
که انجامی سرایند و میرقصند حرام و مردود و جریمهٔ عظیمه ست دیگر تعیین نوع
طعام ست از برای هر یکی از اولیاء اموات رضی الله عنهم که از برای ثواب رسانی
بروح فلان و بهان فلان قسم طعام می باید پخت و نحو آن دیگر طریقهٔ پنج آیت
ست که پارهٔ از طعام عرس را بتبرک میتانند و این همه نامشروع ست طریقهٔ
ایصال ثواب بمیت که در سنت ثابت شده کافی ست بدون این قیود و رسوم
سعد بن عباده از برای مادر خود چاه کند و گفت هذه لام سعد رواه ابو داود
والنسائی و عائشه از طرف برادر خود عبد الرحمن بردها آزاد کرد و در هر نماز پنجگانه
در قعدهٔ آخره دعا از برای جمیع مؤمنین و مومنات میخوانند درین باب همین طریقه
ابلغ و اصوب ست دیگر رفتن ست بقبور پیر و اولیاء الله بنا بر استمداد و انجاح

حاجات وحصول مرادات کہ این را در طریقۂ انیقہ شریعت حقہ جواز نیست حکیم
امت محمدیہ مولانا ولی اللہ دہلوی در تفہیمات نوشتہ کل من ذھب الی بلدۃ
اجمیر او الی قبر سالار مسعود اوماضاھاھا لاجل حاجۃ یطلبھا فانہ
اثم اثما کبیرا من القتل والزنا لیس مثلہ الا مثل من کان یعبد المصنوعات
او مثل من کان یدعو اللات والعزی الا انا لا نصرح بالتکفیر لعدم النص
من الشارع فی ھذا الامر المخصوص انتھی بعدہ در وصایا سفر زیارت مزار
مطہر معطر منور نبوی صلعم را جائز گفتہ وبعض احادیث وارده را درین باب
روایت نمودہ اما نزد محققین در صحت آن احادیث و در درخور دبودن آنہا از
برای احتجاج برین حکم سخن ست آری رسم قدیم اہل علم بر آن جاری وساری ست
کہ ہر کہ از ایشان بحج میرود بمدینہ منورہ علی صاحبہا الصلوۃ میرسد در وصایا
گفتہ وقت فیض پرداز وساعت دلنواز کہ حضرت ولی کرامت طراز وصوفی صفا
دمساز وزاہد نفس گداز وعارف بلند پرواز ومجاہد کفر انداز وقمع بدعت برانداز
امیر المؤمنین وامام المسلمین شیخ امجد سید احمد غازی رح بعد از استسعاد
بعبادت حج عظمت حج از مکہ معظمہ ومکہ مکرمہ قاصد سفر قدس اثر مدینہ طیبہ وبلدہ
مطیبہ شد چنان مشاہد گشت کہ گویا سید المرسلین وخاتم النبیین صلعم استادہ اند و
بضعۂ رسول فاطمۂ بتول در پس پشت آنجناب تشریف میدارند وہر دو دست دعا
دربارۂ فرزند ارجمند سید احمد بخت بلند دراز کردہ اند ؎

شد خوشا سوی چمن رو کہ ترا میخواند	نعرۂ بلبل خوش خوان بسرود انی چیست

چون نزول وی قدس سرہ در مدینہ شد و قریب حرم متقدس در قصری رخت اقامت

انداخت همان روز شب هنگام بزیارت نبوی مستسعد گردید ؎

از دیدهٔ خورشید خبر دار نگردد	آن دیده که حیران تماشای تو باشد
پیغام صبا زندهٔ جاوید نسازد	این مرحمت از نطق مسیحای تو باشد

روز دیگر که صبحدم بحرم شد ببصر ظاهر و بصیرت باطن مشاهدهٔ انوار ختم رسل صلعم کرد و خوانی پراز جواهر زواهر رو برو نهاده دید آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم فرمود سید احمد میدانی که این چیست سنت مطهره و شریعت حقهٔ من ست بگیر سید بفرط شوق آنرا بدو دست گرفته برسر نهاد و آنحضرت نیز ز رحم یک دست مبارک خویش برسرش گذاشت ؎

اقبال و دولت امشب از وصلش	مارا غلام ست الحمد لله
از لطف ساقی کان باد باقی	عیشم مدام ست الحمد لله

انتهی مقصود صاحب وصایا از ایراد این حکایت بذیل ذکر بدعات و محدثات شاید آنست که زیارت نبوی مثمر برکات صوری و معنوی ست و شک نیست که نفس زیارت مرقد منیر و تربت مطهر جناب رسالت صلعم اشرف و اکرم زیارات ست درین مسئله و در مسئلهٔ انتفاع او نیا از ارواح اولیا و انبیا بقدر مناسبت حال بدون تقیید برسوم و بدعات رجال و اهل ضلال خود چندان خلاف میان اهل علم نیست اختلافی که هست در اختیار سفر خاص از برای قبور بعرضهای مذکور ست که شرع شریف بدان دستوری نداده و هر که نیت مسجد نبوت میکند بی شبهه مدرک زیارت میگردد هم خرما و هم ثواب بدست او میرسد اللبا و ابن طاب واز مزالق اقدام و مضائق افهام علما بیرون می رود

و باین طرق حاصل میشود جمع میان روایات و تعصب و حمیت جاهلیت از
میان برمیخیزد واللہ اعلم بعدہ گفتہ سید احمد رح میفرمود مارا ہرچہ حاصل شدہ
ست ہمہ از برکت اقتدای سنت و اتباع شریعت حاصل شدہ ؎

ہرکہ سر بر خط فرمان دلیلے ننہد	کی میسر شودش روی بہ رہ آوردن

بدعت دیگر گفتن اذان ست بر قبر بعد از تدفین کہ در بعض بلاد مبتدعین
آنرا میکنند و این اذان از سنت معہود نیست در عالمگیریہ گفتہ یکرہ عند
القبر مالم یعہد من السنة والمعہود منہا لیس الا زیارتہ والدعاء
عندہ قائما و در دُرر البحار گفتہ من البدع التی شاعت فی بلاد الھند
الاذان علی القبر بعد الدفن ابن حجر مکی از شافعیہ و خیر الدین رملی از حنفیہ در
حاشیہ بحر الرائق برد این بدعت پرداختہ اند بدعت دیگر گفتن کلمہ
الصلوة الصلوة ست میان دو اذان جمعہ و نزد نماز تراویح تورپشتی
در شرح مصابیح نوشتہ اما النداء بالصلوة الصلوة الذی یعتادہ
الناس بعد الاذان علی ابواب المسجد فانہ بدعة تدخل فی القسم
المنہی عنہ بدعت دیگر گفتن الصلوة والسلام علیک یا رسول اللہ
یا علی رسول اللہ ست بعد از اذان نماز کہ حدوث آن در ۷۹۱ھ شدہ و
بعض بحسنہ بودن آن رفتہ و قول این بعض مردود ست از کلیات شرع
و لہذا در فتاوی ذخیرة السالکین وجز آن بدعت سیئہ اش بودن نوشتہ
بدعت دیگر نہادن انگشتان بہ چشم و بوسیدن آنہاست نزد اشھد
ان محمدا رسول اللہ چہ احادیث مرویہ در سند این عمل ہمہ موضوع و

بی اصل ست سخاوی در مقاصد حسنه و ابن دیبع در تمییز الطیب عن الخبیث وزرقانی و محمد طاہر فتنی و علی قاری وغیرہم رحمہم اللہ تعالی نص کردہ اند بر وضع این روایات در کتب موضوعات و سیوطی در تیسیر المقال حکم بوضع آن نمودہ و صاحب خیر جاری از عبارت عمدۃ القاری للعینی الحنفی منع آن فہمیدہ بدعت دیگر دست برداشتن بدعاست میان ہر دو خطبہ جمعہ و این فعل مخالف سیرت نبوی و مضاد طریق مصطفوی ست در لمعات گفتہ لم یصح فی ہذا الموضع الدعاء من النبی صلعم و سغناقی در حاشیہ ہدایہ گفتہ رفع الیدین بالدعاء بین الخطبتین غیر مشروع و در جامع المضمرات آنرا حرام نوشتہ و مثلہ فی فتاوی جامع الروایات و ذخیرۃ السالکین بدعت دیگر معانقہ ست بعد از نماز عید کہ مردم بیجا با ہم می چسپند و ہمچنین مصافحہ بعد از نماز عصر و فجر و آن نزد امام اعظم و امام محمد مکروہ ست و در درمختار کہ بتقلید نووی این مصافحہ را لا باس بہ گفتہ شامی در حاشیہ تعقبش نمودہ و در مرقاۃ گفتہ واما عند الحنفیۃ فمکروہ بدعت دیگر اسراف ست در مواقع سرور و مواضع حبور ہمچو نکاح و ختان و ولادت باآنکہ در حدیث ابن عباس مرفوعا ہمین قدر آمدہ الختان سنۃ للرجال و مکرمۃ للنساء رواہ احمد والطبرانی بدعت دیگر رسوم ماتم و احداث ست از گریہ و زاری و آہ و نالہ و گفتن الفاظ بی ادبی در جناب قدس الہی و بعضی ازان قائل را بحد کفر میرساند

شرط ست کہ در ام قضا دم نزنی	زینگونہ کہ گفتی تو نہ مردی نہ زنی

گل را چه مجال ست که پرسد ز کلال		کز بهر چه سازی و چرا میشکنی

در حدیث شریف آمده لا یحل لامرأة تؤمن بالله والیوم الاخر ان تحد علی میت فوق ثلث لیال الا علی زوج اربعة اشهر وعشرا رواه الشیخان عن ام حبیبة وزینب بنت جحش ودر حدیث ابن مسعود ست مرفوعا لیس منا من ضرب الخدود وشق الجیوب ودعی بدعوی الجاهلیة بدعت دیگر عارست از نکاح ثانی ارامله وایامی با آنکه در قرآن کریم آمده وانکحوا الایامی منکم ودر حدیث ابی امامه ست مرفوعا تزوجوا فانی مکاثر بکم الامم ولا تکونوا کرهبانیة النصاری رواه البیهقی وعار از سنت ثابتهٔ اسلام قرینهٔ کفر ونفاق ست وحدیث انس نزد ابن بشر که مرفوعا بلفظ ایما امرأة قعدت علی بیت اولادها فهی معی فی الجنة آمده منافی این حکم نیست زیرا که دران منع از نکاح ثانی وارد نشده غایت آنکه هر که نشسته ها نیست وفرزندان رامی پرورد وی را این اجر باشد سخن در زنان جوان ست که بی شوهی بسر نتوانند کرد بدعت دیگر افزونی مهر نکاح ست که بمئات والوف بلکه لکوک میرسد واین خلاف طریقه سنت ومخالف سیرت سلف امت ست هر قدر کابین کمتر برکت بیشتر دیگر فتنهٔ رقص وسرود ومزامیر لولیان ونقالان وقوالان ست واین همه فسق بالای فسق ست چه نکاح یکی از عبادات دین وشرائع اسلام ست عبادت را باین چیزها آمیختن استهزا بدین پیغمبر صلعم نمودن ست وهوای خود را معبود گرفتن در هیچ کتابی از کتب رای وفقه جواز آن مرقوم نیست تا باحادیث شریفه چه رسد دیگر شغل ست لعشق

مجازی وامرد بازی که عین مفسده طرازی وستم سازی ست وگویا از دین خدایی نیازی ست در پرده پاکبازی تنی نی بلکه بر کشور ایمان واسلام ترکتازی وظلم پردازی ست خواه این آشفتگی با عجمی باشد یا حجازی ؎

ای دیده نادیده زمن گوش کن این پند — دیدن سوی فرزند کسی خوب نباشد

واین طریق مضیق را سبیل حصول حب حقیقی گردانیدن وسوسهٔ شیطانی بیش نیست از مشائخ کبار مثل سید عبد القادر جیلانی وشیخ شهاب الدین سهروردی وخواجه معین الدین چشتی وخواجه بهاؤ الدین نقشبند وامثال واتباع ایشان رحمهم الله تعالی وایا نا مشغولی باین کار منقول نیست ونه از مولفات وملفوظات این بزرگان ثبوت این معنی آمده ونه احدی از مجتهدین مذاهب وفقها ر بان رفته بلکه اصلش از قوم لوط علیه السلام ست که در قرآن شریف بران نفرین ها آمده ومحبت مومنان منحصر ست در محبت خدا قال تعالی والذین امنوا اشد حبا لله بدعت دیگر اذکار واشغال محدثه ست مثل یا علی یا حسین یا خواجه یا پیر یا قطب یا غوث ونحو آن بجای نام پاک الله گفتن وخواندن ویا شیخ جیلانی شیئا لله بر زبان آوردن ودوگانه وی رح گزاردن وپشت بجانب بغداد نکردن واولیا را حاضر وناظر ومتصرف در امور خلق اعتقاد کردن ونحو آن واین کار از بدعت گذشته بسر حد کفر میرساند افضل ذکر لا اله الا الله ست ابو الشیخ در عظمه از ابی هریره مرفوعا آورده فکر ساعة خیر من عبادة ستین سنة بدعت دیگر اسما مکروهه والقاب وخطاب مستحدثه ست مثل عبد الرسول وعبد النبی وعبد الولی ورسول بخش ونبی بخش وحسن بخش وامام بخش وخواجه بخش

وشیخ داد و امیرداد و پیرداد ونحوآن که صفار دامان این نامها آلودۀ چرک شرک ست وخطاب اولی الامر همچو سلیمان جاه وآصف جاه و ثریا جاه سراسر کذب وزورآحادیث صحیحه وارده درباب اسمار رد این همه محدثات میکند دلالةً یا اشارةً بخاری از ابی هریره مرفوعاً آورده اخنی الاسماء یوم القیامة عند الله رجل یسمی ملك الاملاك رواه البخاری بدعت دیگر مدح کردن شعرا و منشیان ست امرای مسلمین را بعدل وسخا وجز آن مثل مولی ملوک العرب والعجم وسلطان الخافقین وشهنشاه نشاتین آنحضرت فرموده در دهان مدح سرایان خاک انباشید این ست خلاصه انچه رئیس مرحوم وزیر الدوله وزیر محمد خان والی ٹونک درکتاب مذکور نوشته غفر الله لنا وله وجزاه عنا خیراً واین کتاب وصایای او کتابی خوب ست جز آنکه طول مفرط دارد در عبارت ومقتصر ست بر حکایات وآنچه در رد این بدعات بطور انموذج بعضی از روایات فقهیه ذکر نموده حجت ست بر مقلدین مذاهب ورنه اهل حق محتاج همچو نقول نیستند چه ایشان را روایت مغنی ست از رای و اقوال جمهور و بالجمله اصل کار در دین اتباع سنت مطهرۀ سید المرسلین ست صلی الله علیه وآله وصحبه اجمعین با زید وعمرو کار نیست پس همت آنست که تابع دلیل باید بود واز همه قال وقیل باید درگذشت و در قدوۀ حق واسوۀ صواب مبالات بخلاف احدی هرکه باشد وهر کجا که باشد نباید کرد که دنیا روزی چندست وآخر کار با خداوند آنجا از اختیار رای فلان وبهمان نپرسند بلکه از همین اتباع حدیث وقرآن حساب برگیرند بیشتر مردم را اندیشه

رسوائی و زوال جاه و معیشت و جرح و قدح ابناء عصر و رد و بدل اهل دهر
مانع نشود از قبول حق و قول بصواب و این چیزی نیست صفت مؤمنین در
کتاب رب العالمین آنست که لا یخافون فی الله لومة لائم و در حدیث
شریف وارد شده افضل الجهاد کلمة حق عند سلطان جائر پس بر
جرح و قدح همنفسان و هم عصران و جفاء مخالفان و ایذاء معاندان از حق
بحث و صواب صرف بطمع جاه و دولت نمی باید در گذشت که در حدیث آمده
اشد الناس بلاء الانبیاء ثم الامثل فالامثل شیاطین الجن والانس در
هر عصر بسیار و بیشمار اند و اسباب تزلزل و مواد ضلال و صنائع و بدائع شرک
و بدع و محدثات در هر زمانه بکثرت موجود و نجات از تلوث بدان و ابتلا دران
دشوار بلکه محال و زن و فرزند و اهل قرابت و احباب هم نواله و هم پیاله از
اقوی بواعث و اکمل حوامل بر گرفتاری در آنها در هر جا حاضر پس شاهبازی
باید که درین رستخیز مصائب و طوفان ضلالت خود را بهمت عالی و عزم
متلالی ازین ورطهٔ هلاک بساحل نجات افگند و شعائر اسلام را بر جمیع مراسم
عالم تقدیم دهد و در برابر رضاء الهی و اتباع رسالت پناهی از جمله خویش و
بیگانه بگسلد و از همگنان کناره گیر شده همنشین مجالس علوم کتاب و سنت گردد

بیا ای عشق رسوای جهانم کن که یکچندی	نصیحتهای بیدردان شنیدن آرزو دارم

ولله در القائل

ملت عشق از همه ملت جداست	عاشقان را مذهب و ملت خداست

وصیت دیگر در حدیث آمده است که من ادرک منکم عیسی بن مریم

فلیقرء منی السلام این بنده آرزو دارد که ایام حضرت روح الله علیه السلام را
دریابد اول کسی که تبلیغ سلام کند من باشم واگر من آنرا اندریافتم هر کسیکه از اولاد یا
اتباع من زمانه بهجت نشان آنحضرت دریابد حرص تمام کند در تبلیغ سلام تا کتیبه
آخره از کتائب محمدیه یا باشیم کذا فی المقالة الوصیه ودرین عبارت اشارتست بقرب
زمان نزول وی علیه السلام از آسمان بزمین واول کسی که این وصیت کرد چنانکه در
شرح وصایاست شیخ محمد بن اسحق بن محمد بن یوسف بن علی ست لکن لفظ وی راجح
اینست ولا یقبلوا کلاما من ذوق احد الا من ادرک منهم الامام محمد
المهدی علیه السلام فیبلغه سلامی انتهی اما درین سلام حواله بحدیث شریف
نیست وچه قسم می تواند شد که در خبر ذکر ابلاغ سلام بعیسی علیه السلام ست نه بمهدی
وشیخ خوب الله رحمه الله تعالی که والد بزرگوار حضرت شیخ محمد فاخر زائر آله آبادی
محدث مکی ست رحمه الله تعالی بعد از نقل عبارت مذکور نوشته که ازینجا بخاطر رسید
که صاحب وصیت را بالهام معلوم بود که زمان مهدی موعود من الرب المعبود بنوعی
قریب ست که کسی از مریدان وشاگردان ایشان بدان فائز می تواند شد اما مقصود
نه آنست زیرا که تا حال این امر وقوع نیافته وزیاده بر پانصد سال گذشته پس
مراد آنست که چون زمان مذکور مبهم ست وتعیین آن باستدلال یا کشف بنهجی
که تطرق خلاف بدان امکان نداشته باشد امری ست که در عدم جواز آن
ارتیاب نیست پس قرب وبعد آن زمان هر دو امکان دارد در صورت قرب
هر کس که ازین مردم بآن سعادت فائز شود سلام مرا بآن عالی جناب رساند
چنانکه امم سالفه از کتب آسمانی واخبار انبیا علیهم السلام مژده قدوم برکات

لزوم حضرت خیر الانام علیه الصلوة والسلام دریافته در مدینه سکینه و حوالی آن مصر
سعادت قرینه توطن بردند و سلف بخلف وصیت رسانیدن سلام بدان عالیمقام
می کردند الی قوله بدین امید من هم وصیت میکنم بهر کس که برین نوشته من مطلع شود
و آن زمان مبارک را که تعیین کننده آن تا حال سالک مسلک خطا بوده ست دریابد
سلام مرا معروض درگاه او رضی الله عنه سازد و از برای مغفرت گناهان من از وی
رضی الله عنه دعا خواهد انتهی گویم چون آمدن مهدی موعود ست و وی آخر ائمه
ست از ائمه اسلام رسانیدن سلام بجناب رفیع او مضائقه ندارد اگرچه ذکرش
در حدیثی یافته نشده و آنچه در آن آمده ابلاغ سلام بحضرت روح الله علیه السلام ست
پس لبس و لهذا در دو سه موضع از مؤلفات خودم آرزوی رسانیدن سلام نبوت
بجناب وی کرده ام و درین مقام نیز تبعیت این بزرگواران بشمول مهدی
علیه السلام بزبان خامه می سپارم و اگرچه زمان ظهور مهدی و نزول مسیح علیهما
السلام پیدا نیست و نه تعیین آن میرسد اما قرائن حالیه و ایمارات شرعیه مشیر ست
بقرب آن زمان برکت نشان و ما اقرب ما هو آت و ما ابعد ما هو فات
و کیف که مقدمات این ماجرا درین نزدیکی زمان روشن تر از آفتاب ست و وقوع
علامات صغری و کبری که متصل ظهور وی خواهد بود روز افزون و این مائة
سیزدهم از هجرت در انقراض و بعد از سه سال آغاز صد چهاردهم معلوم و
ظهور وی علیه السلام در اول مائة ماثور پس اگر در راس همین مائة آتیه این نعمت
بوجود آید استبعاد نیست و اگر تا سر صد مائة دیگر و هلم جرا کشد نیز امکان دارد و
علی کل حال رسانیدن سلام نبوت بحضرت مسیح و رسیدن خود بخدمت جناب

مهدی علیهما السلام ازین هر دو هر چه میسر شود از اعظم سعادات و اکرم مفاخرت و مباهات ست امیدواریم که اگر زمانهٔ ایشان را دریابیم خود باین سعادت قیام کنیم ورنه هر که از اخلاف ما آن زمان سعادت اقتران را دریابد حرص تمام کند به رسانیدن سلام رسالت وسلام احقر این امت وهم بعرض سلام خود بر آن پیغمبر و امام ملت و بر استحصال شرف خدمت تا چند آخر از جنود محمدیه و عسکر پیشین از عساکر احمدیه باشیم ؎

عمر بگذشت بمحرومی اگر روز پسین	ختم بر دولت دیدار شود باکی نیست

وصیت دیگر آنکه منجمله اتقدیم مصلحت دینی بر مصلحت دنیوی یکی آنست که در مناکحت دینداری را منظور دارند چون درین زمانه مذهب رفض و تشیع در اکثر خانها شیوع یافته و در قصبات بسبب سبقت برادری با یکدیگر قرابت میکنند و شرفا را بیشتر نظر بر علو نسب یا رفاه معیشت می باشد پس ما را و اخلاف ما را دام مناکحت نظر بر رعایت دین باید داشت و دختر را بحبالهٔ نکاح پسر رافضی یا متهم برفض اگرچه از ذوی القربی و از اهل جلدهٔ خود باشد هرگز نباید در آورد گو صاحب دولت و عالی نسب باشد و نه دختر کدام شیعه را علی اختلاف انواعهم از برای پسران و فرزندان خود باید گرفت و همچنین درین زمانه کثرت بدعات و محدثات بغایت درجه و نهایت عموم رسیده و کم خانه از اهل علم و نسب باشد که ازان خالی مانده الا ما شاء الله تعالی پس تا تواند باین مشرکان و بدعتیان قربت و قرابت نکند بلکه دین را بر مال و جمال و حسب و نسب تقدیم دهد آنحضرت فرمود صلعم تنکح المرأة لاربع لمالها وحسبها وجمالها ودینها فاظفر بذات الدین تربت یداك رواه

البخاری ومسلم متفقا علیہ من حدیث ابی ہریرۃ در فتح الباری گفتہ
الکفاءۃ فی الدین متفق علیہ فلا تحل المسلمۃ لکافر اصلا و درجای
دیگر در معنی حدیث مذکور گفتہ و فی حدیث جابر فعلیک بذات الدین والمعنی
ان اللائق بذی الدین والمروۃ ان یکون الدین مطمح نظرہ فی کل شیئ
لاسیما فیما تطول صحبتہ فامرہ النبی صلعم بتحصیل صاحبۃ الدین
الذی ہو غایۃ البغیۃ وقد وقع فی حدیث عبد اللہ بن عمرو عند ابن ماجۃ
رفعہ لا تزوجوا النساء لحسنہن فعسی حسنہن ان یردیہن ای یہلکہن
ولا تزوجوہن لاموالہن فعسی اموالہن ای یطغیہن ولکن تزوجوہن
علی الدین ولامۃ سوداء ذات دین افضل وقولہ تربت یداک ای لصقتا
بالتراب وہی کنایۃ عن الفقر وہو خبر بمعنی الدعاء لکن لا یراد بہ حقیقتہ
وبہذا جزم صاحب العمدۃ وزاد غیرہ ان صدور ذلک من النبی صلعم فی
حق مسلم لا یستجاب لشرطہ ذلک علی ربہ وحکی ابن العربی ان معناہ
استغنت ورُدّ بان المعروف اترب اذا استغنی وترب اذا افتقر ووُجّہ
بان الغنا الناشی عن المال تراب لان جمیع ما فی الدنیا تراب ولا یخفی بُعدہ
قال القرطبی معنی الحدیث ان ہذہ الخصال الاربع ہی التی یرغب فی نکاح
المرأۃ لاجلہا فہو خبر عما فی الوجود من ذلک لا انہ وقع الامر
بذلک بل ظاہرہ اباحۃ النکاح لقصد کلٍ من ذلک لکن قصد
الدین اولی قال ولا یظن من ہذا الحدیث ان ہذہ الاربع یوخذ منہا
الکفاءۃ ای تنحصر فیہا فان ذلک لم یقل بہ احد فیما علمت وان

کانوا اختلفوا فی الکفاءة ما هی انتهی ما فی الفتح وبالجمله ازین عبارت
که در شرح حدیث مذکور نقل یافت معلوم شد که دین مقدم ست بر همه خصال
واعتبار نسب در کفارت چیزی نیست ومعهذا نمیگوییم که نکاح با زن مسلمه بنا
مال وحسب وجمال ناجائزست زیرا که در حدیث مذکور آمده که تنکح المرأة لاربع
لمالها وحسبها وجمالها ودینها ولکن اینقدرست که شارع دین را برین همه
چیز ترجیح داده پس اگر با دین یکی ازین اشیاء ثلثه هم جمع گردد فبها ونعمت بلکه
نور علی نور باشد ورنه دین را بر همه مقدم باید داشت زیرا که روز قیامت سوای
دین وتقوی چیز دیگر بکار نخواهد آمد ونسب را نخواهند پرسید ع
که درین راه فلان ابن فلان چیزی نیست * حق تعالی فرموده ان اکرمکم عند
الله اتقاکم ودولت دنیا اعتبار ندارد که مشتق از تداول ست المال غاد
ورائح ودر بستان المحدثین نوشته که پدر عبد الله بن المبارک غلام ترک
بود مالک وی روزی از وی درباره کدخدائی دختر خود که بحد جوانی رسیده مشوره
خواست مبارک گفت عربان جاهلیت دختر خود برای حسب ونسب میدادند
ویهودیان برای مال ونصاری برای جمال ودر اسلام دین را اعتبارست ازین
هر چهار هر چه پسند خاطر شریف باشد اختیار باید کرد مالک را عقل وی بسیار
خوش آمد بخانه رفته بمادر دختر این مشوره بیان کرد وگفت میخواهم که دختر خود
را بمبارک دهم که در ورع وتقوی ودینداری سرآمد زمانه ست گو غلام باشد
مادرش نیز راضی شد ودختر را باو داد ازوی عبد الله بن المبارک بوجود آمد
انتهی ورتبه عبد الله در جماعهٔ اهل علم معلوم ست شعرا عصر در مدحش قصائد

پرداخته اند وقطعات انشاد کرده ازانجمله این قطعه ست ؎

اذا سار عبد الله من مرو لیلة	فقد سار عنها نورها وجمالها
اذا ذکر الاخیار فی کل بلدة	فهم انجم فیها وانت هلالها

وما احسن ما فی النهج المقبول من شرائع الرسول که معتبر در کفارت دین وخلق ست نه نسب واگر اعتبار نسب وصناعت کنند پس اشرف انساب نسب بنی هاشم ست وافضل صنائع صنعت علم وتزوج با غیر کفو در نسب ومال از اصعب نوازل ست برکسیکه ایمان بخدا وروز آخرت بیاورده انتهی گویم این عبارت خلاصهٔ دفتر طویل وزبدهٔ اکثر قال وقیل وحاصل مباحث جلیل بعد از جیل وعصارهٔ مدلول احادیث رسول جلیل ست صلعم زیراکه در حدیث شریف بروایت ابی هریره رضی الله عنه آمده که آنحضرت فرمود اذا خطب الیکم من ترضون دینه وخلقه فزوجوه ان لا تفعلوا تکن فتنة فی الارض وفساد عریض رواه الترمذی ودر معنی این حدیث حدیثها ست ومنطوق همه ها تقدیم امر دین بر امور دنیا ست درباب تزوج ومؤید اوست حدیث عبد الله بن عمرو مرفوعا الدنیا کلها متاع وخیر متاع الدنیا المرأة الصالحة رواه مسلم چه صلاح عبارت از دینداری وخداترسی ست وهرگز در هیچ حدیثی از اعتبار نسب رائحه نتوان یافت ولفظ حسب که در حدیث متقدم گذشته مراد بدان خصال حمیده ست شرعا وعرفا که در مرد وآبار او یافته شود لا غیر ولنعم ما قیل ؎

اعتبار شرف آدمیان از حسب ست	بهر تحقیق نسب آدم وحوا کافی ست

وعلامهٔ دوران عبد الله بن احمد باسودان رح را درین باب رسالهٔ مبسوط

ست کہ آنرا کتاب تعریف التیقظ والاشتباہ لما یقع فی مسائل الکفاءۃ من الاشتباہ
نام کردہ ودر تحقیق کفارت نسب وعدم اعتبارش در انکہ داد تحقیق دادہ فان
شئت زیادۃ الاطلاع فراجعہ وآنکہ در احادیث ترغیب در نساء قریش و
تزوج با بکر ومناکحت با ولود وودود وحرائر آمدہ مقصود بدان نہ نسب ست بلکہ
مصالح دیگر ست کہ خود دران احادیث ذکر یافتہ چنانکہ در حدیث ابی ہریرہ ست
قال قال رسول اللہ صلعم خیر نساء رکبن الابل صالح نساء قریش
احناہ علی ولد فی صغرہ وارعاہ علی زوج فی ذات یدہ متفق علیہ
پس خیریت ایشان را بنابر حنو ورعایت فرمود ودر حدیث جابر آمدہ مرفوعا
فھلا بکرا تلاعبھا وتلاعبک متفق علیہ ودر حدیث عتبہ بن عویم بن
ساعدہ انصاری ست قال قال رسول اللہ صلعم علیکم بالابکار فانھن
اعذب افواھا وانتق ارحاما وارضی بالیسیر رواہ ابن ماجۃ مرسلا
ودر حدیث معقل بن یسار آمدہ کہ گفت فرمود رسول خدا صلعم تزوجوا الولود
الودود فانی مکاثر بکم الامم رواہ ابوداؤد والنسائی ودر حدیث انس
ست کہ قال قال رسول اللہ صلعم من اراد ان یلقی اللہ طاھرا مطھرا
فلیتزوج الحرائر رواہ ابن ماجۃ ودرین حدیث فضیلت تزوج با حرائر
ست ومنع از نکاح با اماء شرعیہ نیست اما درین زمان وجود چنین اماء معدوم
بودہ وانچہ ازین جنس نزد اکثر مردم ست خلاف صورت شرعی ست وبالجملہ
تا زن آزاد میسر آید کسی چرا کنیز گراید واین ترجیح نہ بنابر آنست کہ نسب مقدم
ست در کفارت بلکہ بسبب آنست کہ زن آزاد صالح وشائستہ می باشد

غالباً یعنی نسبت یافت و صلاح زن مطلوب ست و آن عبارت از حسن اسلام اوست و لہذا در حدیث ابی امامہ آمدہ عن النبی صلعم انہ یقول ما استفاد المؤمن بعد تقوی اللہ خیرا لہ من زوجۃ صالحۃ ان امرہا اطاعتہ وان نظر الیہا سرتہ وان اقسم علیہا ابرتہ وان غاب عنہا نصحتہ فی نفسہا ومالہ رواہ ابن ماجۃ و تفسیر صالحہ کہ درین حدیث از کلام جناب نبوت ذکر یافت معنی ست از جملہ قیل و قال و راجع ست بسوی اوصاف اسلامیہ و اخلاق ایمانیہ نہ بسوی نسب و کیف کہ در قرآن مجید نص ست بر عدم نفع نسب روز قیامت کما قال تعالی فلا انساب بینہم یومئذ ولا یتساءلون حافظ در فتح الباری زیر کریمہ وہو الذی خلق من الماء بشرا فجعلہ نسبا وصہرا الآیہ گفتہ قال الفراء النسب من لا یحل نکاحہ والصہر من یحل نکاحہ فکان المصنف یعنی البخاری لما رأی الحصر وقع بالقسمین صلح التمسک بالعموم لوجود الصلاحیۃ الا ما دل الدلیل علی اعتبارہ وہو استثناء الکافر انتہی و این عبارت ناظر ست در آنکہ اصل در کفارت اسلام و صلاح ست لیس لیس بعدہ گفتہ وقد جزم بان اعتبار الکفاءۃ یختص بالدین مالک و نقل عن عمر و ابن مسعود و من التابعین عن محمد بن سیرین و عمر بن عبد العزیز و اعتبر الکفاءۃ فی النسب الجمہور و قال ابو حنیفۃ قریش اکفاء بعضہم بعضا والعرب کذلک و لیس احد من العرب کفوا لقریش کما لیس احد من غیر العرب کفوا للعرب ہو وجہ للشافعیۃ والصحیح تقدیم بنی ہاشم والمطلب علی غیرہم

ومن عدا هؤلاء اكفاء بعضهم لبعض وقال الثوري اذا نكح المولى العربية فسخ النكاح وبه قال احمد في رواية وتوسط الشافعي فقال ليس نكاح غير الاكفاء حراما فارد به النكاح وانما هو تقصير بالمرأة والاولياء فاذا رضوا صح ويكون حقا لهم تركوه فلو رضوا الا واحدا فله فسخه وذكر ان المعنى في اشتراط الولاية في النكاح لئلا تضيع المرأة نفسها في غير كفو انتهى ولم يثبت في اعتبار الكفاءة بالنسب حديث واما ما اخرجه البزار من حديث معاذ رفعه العرب بعضهم اكفاء بعض والموالي بعضهم اكفاء بعض فاسناده ضعيف واحتج البيهقي بحديث واثلة مرفوعا ان الله اصطفى بني كنانة من بني اسمعيل الحديث وهو صحيح اخرجه مسلم لكن في الاحتجاج به لذلك نظر لكن ضم بعضهم اليه قدموا قريشا ولا تقدموها ونقل ابن المنذر عن البويطي ان الشافعي قال الكفاءة في الدين وهو كذلك في مختصر البويطي قال الرافعي وهو خلاف المشهور ونقل الابري عن الربيع ان رجلا سأل الشافعي عنه فقال انا عربي لا تسألني عن هذا انتهى كلام الفتح گويم حديث قدموا قريشا اگر ثابت شود نص نيست در باب كفاءت نسب بلكه درباره امامت وخلافت ست ونيز مذهب شافعي اگرچه مشهور نباشد موافق مذهب مالك ست گويا شاگرد درين مسئله همزبان استاد آمد وهو الصواب وازينجا شناخته باشي كه اقوى مذاهب درباره كفاءت نكاح مذهب امام دار الهجرة مالك بن انس ست رضي الله عنه وعصابه اهل حديث قديما وحديثا بهمين جانب رفته اند وحنفيه

وغیره که اعتبار دیگر چیزها از اتحاد نسب وحرفه ومال ونحوها میکنند آثاری از
علم بدان نیست وهرگز دلیلی از ادله شرعیه مساعدت مختار ایشان نمیکنند چنانچه جماعه
کثیر از خلفاء بنی عباس وبنی امیه را والدات همین امهات اولاد بوده اند چنانکه
از تاریخ الخلفاء وجز آن ظاهر ست وعصابه اهل بیت خصوصا ائمه اثنا عشر
را غالبا همچنین اتفاق افتاده چنانکه از کتاب نور الابصار فی مناقب آل بیت
النبی المختار ثابت ست وکذلک گروه صحابه بسیاری را از اماء شرعیه در حباله
عقد خود در آورده اند چنانکه از کتب سیر روشن ست وتمامه شرفاء مکه معظمه
الی الآن وجمیع عترت یمن وجز آن تا الحال بر همین طریقه سالک ست واز همها
چه میتوان گفت که خود شارع علیه السلام را در ازواج مطهرات ازین قسم جمع
نساء اتفاق افتاده وجز چهار پنج زن همه ها غیر قرشیه اند پس اعتبار نسب
کجا ماند خاصة از طرف امهات واین همه تعصب وتعسف وحمیت جاهلیت که
اهل قصبات در اشتراط نسب والدات رعایت مینمایند همه بی اصل ست
ظلمات بعضها فوق بعض آنچه در شرع مطهر آمده اعتبار نسب از
طرف پدر ست گو مادر از غیر قبیله وبطن وفخذ می باشد آری نکاح صحیح شرعی
با عدم سفاح ووجود دین وحسن خلق وصلاح ضرور ست این عصبیت جهانی
عظیم را از پسران ودختران مسمین بشرافت وشیخوخت از سنت نکاح محروم
داشته وسبب فتنه عظمی وفساد عریض گردیده چنانکه مخبر صادق مصدوق در
حدیث متقدم بدان اشعار کرده بود پس حدیث مذکور یکی از اعلام نبوت ست
وبالجمله هرکه راجی لقاء رب وراضی برضاء رسول مقرب باشد او را ضرورست

که در باب کفاءت مناکحت ذکور واناث واخلاف واولاد خود شیوهٔ مرضیهٔ
سلف صالح را برگزینید و برگفتهٔ زید و عمرو تعریج نکند و بداند که در نسب او خواه
سید باشد یا شیخ یا جز آن از اختلاف امهات نقصانی روی نمیدهد بخاری در
صحیح خود برای اثبات این مدعا حدیث عائشه در قصهٔ ضباعه بنت الزبیر بن عبد المطلب
بنت عم النبی صلعم آورده و وی زوجه مقداد بن عمرو کندی ست که منسوب بود بسوی
اسود بن عبد یغوث زهری بنا بر آنکه وی مقداد را متبنی خود ساخته بود پس از
حلفاء قریش شد و معهذا ضباعه را که هاشمیه ست تزوج کرد حافظ در فتح گفته
فلولا ان الکفاءة لا تعتبر بالنسب لما جاز له ان یتزوجها لانها فوقه
فی النسب والذی یعتبر الکفاءة فی النسب یجیب بانها رضیت هی و
اولیاؤها فسقط حقهم من الکفاءة وهو جواب صحیح ان ثبت اصل
اعتبار الکفاءة فی النسب انتهی لکن این اعتبار ثابت نشده و اما اعتبار
کفاءت بمال پس در فتح گفته مختلف فیه عند من یشترط الکفاءة والاشهر
عند الشافعیة انه لا یعتبر ونقل صاحب الافصاح عن الشافعی انه قال
الکفاءة فی الدین والمال والنسب وجزم باعتباره ابو الطیب والصیمری
وجماعة واعتبره الماوردی فی اهل الامصار وخص الخلاف باهل
البوادی والقری المتفاخرین بالنسب دون المال انتهی گویم این تفصیل
که ذکر یافت بر صحت و اصلیت آن حجتی منتهض نیست و تا حدیث صحیح مرفوع
درمیان نباشد قیام دلیل بر دعوی نمی تواند شد اگرچه اقوال صحابه چرا نبود
تا باقوال فقها چه رسد پس نماند مگر اعتبار دین و صلاح حال و درینصورت

چنانکه قرابت با غیر کفو مضر صحت نسب و شرافت نیست همچنین رشته داری با مدعیان شرافت اگر روافض یا خوارج یا مبتدعه اند هر چند نسب ظاهری ایشان مضبوط باشد سودی جز خسران ابدی در دارین نمی بخشد و راجع بهیچ فائده و عائد بکدام عائده نمی گردد واللہ الموفق وھو المستعان پس سعادتمند از ما کسی ست که این رسم و اسم بد را از میان خود بردارد و ازین قیود خود را و اهل خود را رها سازد و بر محبت شرع قصر نماید و اهل دین را بر اهل دنیا برگزیند و مال و جمال راهزن حال و قال و مآل او نگردد بسیار دیده ایم و تو هم شنیده باشی که هر که بطمع دولت بخانهٔ دولتمندان رشته راست کرد دست از دین شوئید و هر که بمجرد جمال افتاد مآل او بد شد و دنیا در حق او دوزخ حاضر گشت و لنعم ما قیل ؎

جان سختم حذر از دوزخ جاوید نکرد		خانه در کوچهٔ آسوده دلانم دادند

والحمد للہ تعالی که ما را اگر چه این ابتلا رو داد اما از تبعاتش بتوفیق ایزدی قدری نجات حاصل ست و از آنچه برکران نتوانستیم شد در آن مجبوری تام و معذوری تمام ست الا من اکره وقلبه مطمئن بالایمان ؎

پای بستند و ره سعی نشانم دادند		دست و بازو بشکستند و کمانم دادند

والمهدی من هداه اللہ ـ

وصیت دیگر از نصائح سودمند که برای دین و دنیا مفید ست و در وصایای حضرت قاضی ثناء اللہ رحمه اللہ تعالی مذکور آنست که از اتباع خود زن و فرزند و نوکر و غلام و کنیز و رعیت با هر یک چنان معاشرت باید کرد که آنها

راضی باشند و دوست دارند واز کثرت اخلاق و غمخواری وعدم تکلیف مالایطاق ورعایتها بجان گرویده باشند مگر آنکه بعضی ازآنها ازحسد یکدیگر اگر ناخوش باشند آن معتبر نیست و متبوعان خود را ازادب وفرمان برداری وخدمتگذاری راضی دارند مگر درانچه بمعصیت امر کنند رسول خدا فرمود صلعم لاطاعة لمخلوق فی معصیة الخالق رواه فی شرح السنة عن النواس بن سمعان ودرین سنی ست حدیث علی کرم الله وجهه قال قال رسول الله صلعم لاطاعة فی معصیة انما الطاعة فی المعروف متفق علیه وعن ابن عمر قال قال رسول الله صلعم السمع والطاعة علی المرء المسلم فی ما احب و کره مالم یومر بمعصیة فاذا امر بمعصیة فلاسمع ولاطاعة متفق علیه وبا اقران خود ازاقربا وبرادران ودوستان وهم صحبتان وهمسایگان باخلاص محبت وغمخواری وتواضع باشند دنیا جای سهل ست برای معاملات دنیوی باهم تقاطع نکنند هیچ خانه برباد نشده مگر وقتی که باهم منازعت ومخاصمت کردند واز کسانیکه اندیشهٔ دشمنی باشد آنهارا باحسان ونکوئی شرمنده وسرنگون باید کرد

آسائش دوگیتی تفسیر این دو حرفست		با دوستان مروت با دشمنان مدارا

قال الله تعالی ادفع بالتی هی احسن فاذا الذی بینك وبینه عداوة کانه ولی حمیم وما یلقاها الا الذین صبروا وما یلقاها الا ذو حظ عظیم واما ینزغنك من الشیطان نزغ فاستعذ بالله انه هو السمیع العلیم یعنی دفع بدی کن بخصلتیکه نیکوترست یعنی بدی دشمنان

به نیکوئی کردن با آنها از خود دفع کن پس ناگاه شخصیکه درمیان تو و او دشمنی
ست دوست و محب تو خواهد شد و نمی کنند این چنین مگر کسانیکه صبر میکنند و مگر
کسانیکه صاحب نصیب بزرگ اند و اگر وسوسهٔ شیطان ترا درین کار مانع شود
اعوذ بخوان و پناه جوی بخدا بدرستیکه خدا سمیع و علیم ست این حکم در حق
کسی ست که با وی برای دنیا دشمنی و ناخوشی باشد اما کسی که خالصاً لله با وی دشمنی
باشد مثل روافض و خوارج و گور پرستان و پیر پرستان و بدعت پسندان
و مشرکان و مانند آن با آنها موافقت نکنند تا از عقائد فاسده توبه نکنند
اگرچه پدر یا پسر باشد قال تعالی یا ایها الذین آمنوا لا تتخذوا عدوی
وعدوکم اولیاء الی قوله لن تنفعکم ارحامکم ولا اولادکم یوم القیامة
یفصل بینکم در خاندان ما همیشه علماء و مشائخ بوده آمده اند که در هر عصر مشار الیه
بودند و بعض بامارت رسیده و همه مذهب اهل سنت و جماعت داشته اند الا ما شاء الله خیر
سطور و بعض دیگر پدر مرحوم که خاکش مشکبار باد از همگنان بریده طریق سنت و تقوی
سپرده سر آمد اتقیاء روزگار و ابرار زمانه گشت و عمر عزیز را در نصیحت خلق و
گوشه گزینی و قناعت و توکل و صبر با کمال نزاهت و نفاست جامه و طعام
مسکن بسر برد قدس الله روحه و اعاد علینا فتوحه
از فرزندان فقیر ابوالخیر و ابوالنصر سید نور الحسن طیب و سید علی حسن طاهر
در تحصیل علم مشغول اند و بوجود کتب نفیسه و سعت رزق محظوظ امیدوارم
که اقبال دنیا در حق ایشان سبب حجاب از آخرت نگردد و تا توانند در تحصیل
مراتب علیهٔ دینیه کشش و کوشش ورزند و امور دنیا را چندان اعتبار ننهند

که خوابی و سرابی بیش نیست ؎

دولت دنیا که تمنا کنند	با که وفا کرد که با ما کنند

و بعد از انکه حق تعالی ایشان را فرزندان روزی فرماید و در علم و عمل
و مال و کمال و نیت و طویت و سیرت و سریرت ایشان برکت بخشند سعی
کنند که این دولت لازوال را کسب و احاطه نمایند که هم در دنیا و هم در عقبی
مثمر برکات بسیار و فتح سعادات بیشمار ست و شیوه و سررشتهٔ خاندان را
که اتسام بعلم و عمل و تقوی ست هرگز از دست ندهند که بعد از علم دولتی دائم
باقی که جالب رزق و سعادت و موجب ترقی دین و دولت باشد موجود نیست
عالم را اگر رزق بقدر بهم رسید فبها و نعمت و رنه در نفس خود از غیر مستغنی
ست و پیش هیچکی شرمنده نیست و جاهل را نه دین ست و نه خوبی دنیا و علم
عبارت ست از دانستن حسن و قبح عقائد و اخلاق و احوال و اعمال که علم
عقائد و علم اخلاق و علم فقه سنت متکفل آنست و این علوم بدون دریافتن
ادله از قرآن و حدیث و تفاسیر معتبره و شروح حدیث و اصول فقه و اصول
لغت و دریافتن اقوال صحابه و تابعین و علم صرف و نحو و بیان و معانی صورت
نمی بندد قاضی صاحب فرموده در اکثر فتاوی بعض روایات بی اصل نوشته اند
دریافت حال صحیح و سقیم مسائل بدون این همه علوم میسر نشود پس درین علوم
سعی باید کرد و خواندن حکمت فلاسفه لاشئی محض ست کمال دران مثل کمال
مطربان ست در علم موسیقی که موسیقی هم فنی ست از فنون حکمت ریاضی مگر
منطق که خادم همه علوم ست خواندن آن البته مفید ست انتهی یعنی بقدر

ضرورت وگذشت که علم عبارت از سه چیز ست آیهٔ محکمه و سنت قائمه و فریضهٔ
عادله وانچه سوای اوست فضول ست ولغت وصرف ونحو ودیگر علوم آلیه چون
از جنس معدات علوم کتاب وسنت بوده ست داخل ست در جواز زیراکه وسائل
را در بعض محال حکم مقاصد باشد وهرچه را دخل ودخل وفهم آن نیست خارج ست
از ما نحن فیه والله اعلم بالصواب —

وصیت دیگر مرجع همه طرق بسوی تحصیل هیئتی نفسانیه ست که نزد صوفیه
مسمی باشد بنسبت زیراکه این نسبت یکی انتساب وارتباط ست باو تعالی وسکینه
ونور وحقیقتش کیفیتی حاله در نفس ناطقه ست از باب تشبه بملائکه یا تطلع بسوی
جبروت تفصیل این اجمال آنکه بنده چون بر طاعات وطهارات واذکار مداومت
کرد اورا صفتی قائم بنفس ناطقه حاصل میگردد وملکه راسخه از برای این توجه
دست بهم میدهد پس این دو جنس ست از برای نسبت وزیر هر جنس انواع بسیارست
از انجمله نسبت محبت وعشق ست واثرش رسوخ این صفت ست در دل
دیگر نسبت کسر نفس وتبری از حظوظ ولذات اوست وبعض اکابر این را
نسبت اهل بیت نامیده اند واز انجمله نسبت مشاهده ست واین ملکه توجه
نمودن بسوی مجرد بسیط ست الحاصل حضور مع الله را الوان ست بحسب
اقتران بمعنی محبت یا کسر نفس یا غیر این هر دو بیاد داشت وازین لونها
چون ملکه راسخه بنفس قائم گشت نامش نسبت باشد ونسبتها بسیارست وصاحب
هر نسبت را ازین نسب جداگانه می دریابد وغرض از اشغال جمله خانواده ها
تحصیل همین نسبت ومواظبت بران واستغراق در آن ست تا آنکه نفس ملکه

راسخه ازان اکتساب فرماید ولکن گمان نتوان کرد که این نسبت جز باین اشتغال حاصل نمی گردد بلکه این طرق ست از برای تحصیل آن بغیر حصرش اندران و غالب رای نزدما آنست که صحابه و تابعین تحصیل سکینه بطرق دیگر میکردند از انجمله یکی مواظبت بر صلوات و تسبیحات در خلوت ست همراه محافظت بر شرطیه خشوع وحضور و از انجمله مواظبت بر طهارت و ذکر مرگ و ذکر ثواب مطیعین و ذکر عذاب عاصین ست و باین ذکرها انفکاک از لذات حسیه و انقلاع از حظوظ نفسیه حاصل میگردد و از انجمله مواظبت ست بر تلاوت کتاب عزیز و تدبر دران وشنیدن سخن مواعظ و رقاق که در سنت مطهره آمده غرضکه این جماعه مبارکه تا مدتی دراز برین اشیا مواظبت میکردند تا آنکه ملکهٔ راسخه و هیأة نفسانیه دست بهم میداد و بقیه عمر بران محافظت میکردند در قول جمیل گفته وهذا المعنی هو المتوارث عن رسول الله صلعم من طریق مشایخنا لا شك فی ذلك وان اختلف الالوان واختلفت طرق تحصیلها انتهی وشیخ عبد العزیز رح گفته مؤلف قول جمیل را شنیدم میفرمود قول فصل درین باب آنست که نسبت صحابه و تابعین نسبت احسانیه بود و ترکیبش از نسبت طهارت و نسبت سکینه بود با اختلاط برکات عدالت و تقوی و سماحت و همین ست محمل اصلی و مطمح اولی کلام خاص و عام ایشان چنانکه قصص و حکایات این اکابر و سلف شاهد این معنی ست پس جمیل احوال و اقوال آنها بر همین معنی می باید کرد انتهی گویم و همین نسبت احسانیه که از قرون ثلثه فاضله ما ثور ست نسبت جمله ایمه حدیث و نقله اخبار ست و لهذا ازین عصابه اشتغال باشغال مخترعه صوفیه و رسوم ایشان

ثابت نشده والصباح یغنی عن المصباح و درین عصر که شیخ کامل و مکمل میسر
نیست اگر کسی تحصیل نسبت منظور باشد چاره نیست ازانکه همین شیوهٔ سلف
را اختیار کند و اشغال صوفیه را از قبیل اجتهاد مجتهدین انکار ورد اجتهاد صاحب
دو اجرست و در خطا یک اجر صاحب قول جمیل گفته در واقعهٔ طویلیکه دران امام
حسن و امام حسین و علی مرتضی را دیدم از جناب مرتضوی از نسبت خودم پرسیدم
که نزد شما همین نسبت در زمن آنحضرت صلعم بود یا دیگر هر احکم باستغراق کرد و خیلی
تامل فرمود پس ارشاد کرد که همی همی بلا فرق و نیز گفته که ارواح ائمه اهل بیت را
دیدم یکی دست بدامن دیگری زده ستند و سلسلهٔ ایشان در عالم ارواح بخطیر القدر
بنهج غریب و رسوخ عجیب اتصال گرفته و سخن ایشان در باطن الباطن عالم ارواح
افزون تر نسبت خارج بوده است والله اعلم و صاحب اوست را بر سکینه
احوال های بلند و شانهای ارجمند باشد که ثمره بعد ثمره حاصل میگردد سالک
را باید که آنرا غنیمت شمرد و از علامات قبول طاعات و تاثیرش در صمیم نفس و
سویداء دل داند و منجمله این احوال و شیون یکی ایثار طاعت او سبحانه و تعالی
ست بر جمیع ماسوای او و غیرت بردن بر آن چنانکه قصهٔ حضرت سلیمان علیه السلام
که در قرآن مجید مذکورست فطفق مسحا بالسوق والاعناق و حکایت ابو طلحه
انصاری در موطای مالک که در نماز نظر بسوی دُبسی کرد که در حائطش مخرج
خود میجست و نزد آنحضرت صلعم آمده گفت یا رسول الله هو صدقة و قصه معروف
و مشهورست شاهد این احوالست و از انجمله غلبهٔ خوف خداست بر وجهی که
اثرش بر ظاهر بدن و جوارح نمایان گردد چنانکه حفاظ در صول و منهم البخاری

از آنحضرت صلعم حدیث سبعة یظلهم الله فی ظله یوم لا ظل الا ظله
روایت کرده اند و فیه و رجل ذکر الله خالیا ففاضت عیناه و در
حدیث دیگر آمده که عثمان بن عفان رضی الله عنه بر قبری ایستاد و چندان گریست
که ریش شریفش تر گردید و آنحضرت صلعم را چون نماز شب میگزارد از سینه هیچو
ازیز مرجل می بود و این همه تاثیر غلبۂ خوف الهی ست و در کتاب عزیز این خوف
را اضافت بسوی اهل علم کرده و فرموده انما یخشی الله من عباده العلماء
و در بارۂ جنت ارشاد نموده ذلک لمن خشی ربه و گفته و اما من خاف
مقام ربه و نهی النفس عن الهوی فان الجنة هی الماوی و این نسبت
در علماء سلف از ائمہ اربعہ وهم وضعان ایشان بروجه اتم یافته شده چنانکه
از تراجم این اکابر بخوبی واضح ست و از انجمله رویای حسنه و منام صالح از امر
نیکوکار ست آنحضرت صلعم فرمود الرؤیا الحسنة من الرجل الصالح جزء
من ستة واربعین جزء من النبوة و نیز فرمود لن یبقی بعدی من النبوة
الا المبشرات فقالوا وما المبشرات یا رسول الله قال الرؤیا الصالحة
یراها الرجل الصالح او تری له جزء من ستة واربعین جزء من النبوة
و به فسر قوله تعالی لهم البشری فی الحیاة الدنیا در قول جمیل گفته مراد
برویای صالحه رویت آنحضرت صلعم ست در منام یا رویت جنت و نار یا رویت
صالحین و انبیاء یا رویت مشاهد متبرکه همچو بیت الله و مسجد رسول الله صلعم و
بیت المقدس و در رویت وقائع آینده مستقبله که مطابق رویت واقع شود یا وقائع
ماضیه چنانکه بوده ست و در رویت انوار و طیبات همچو شرب لبن یا عسل و سمن چنانکه

در کتاب الرؤیا از اصول مذکور ست و رویت ملائکه چنانکه در حدیث آمده ان
رجلا کان یقرء القران ذات لیلة فظهرت ظلة فیها امثال المصابیح
الی آخر القصة و رویت نبوی افضل منامات ست زیرا که در حدیث آمده که هر که
مرا در خواب دیده وی فی الواقع مرا دیده زیرا که شیطان در صورت من نمی تواند بر آمد
و دیدن جامه سفید همچو دیدن شیر و شهد ست احمد و ترمذی از حدیث عائشه
صدیقه در قصه ورقه بن نوفل روایت کرده اند که آنحضرت بجواب خدیجه که از
حالش پرسید و گفت که تصدیق نبوت شما کرده و پیش از بعثت شما مرد فرمودند من
اورا در خواب دیدم و بر وی لباس سفید بود یعنی اگر دوزخی می بود جامه بیض نمی داشت
و از انجمله فراست صادقه و خاطر مطابق واقع ست در خبرست از سید البشر صلعم
اتقوا فراسة المؤمن فانه ینظر بنور الله مراد بفراست راست حدس
صائب ست و منجمله آن اجابت دعا و ظهور مطلوبش از جانب او تعالی ست بنا بر
جهد همت و صدق طویت او و باین جانب اشارت ست در حدیث رب اغبر
اشعث ذی طمرین لا یوبه به لو اقسم علی الله لابره

خاکساران جهان را بحقارت منگر	تو چه دانی که درین گرد سواری باشد

مراد باین جنس غربا اهل اسلام اند که طوبی للغربا در شان ایشان وارد شده
نه گدایان بیدین و دیوانگان چرکین و بالجمله این وقائع و امثال آن دال اند بر صحت
ایمان آدمی و قبول طاعات و سرایت نور در تهِ دل او پس این را غنیمت می باید
شمرد و شکر این نعمت خداوندی بصمیم جنان بلکه بجمله جوارح و لسان ادا باید کرد
بعد از حصول نسبت عروجی دیگر باشد که آنرا فنا فی الله و بقاء بالله خوانند و کلام

برین فنا و بقا گذشت لکن در قول جمیل گفته حق نزد من آنست که این فنا
و بقا از آنحضرت صلعم بواسطۂ مشائخ بسند متصل ماثور نیست بلکه موہبتی ست
از واہب تعالی شانہ ہر کرا از بندگان خود که میخواہد میبخشد بدون توارث و
شاہد اینمعنی ست انچه از خواجه نقشبند رحمه اللہ تعالی مروی ست که کسی اورا
از سلسلۂ مشائخش پرسید فرمود ہیچ یکی تا خذ السلسله نرسیده بلکه مرا جذبه در ربود
و تا او تعالی برسانید و این قضیه مناسب ست بانچه وارد شده که جذبۂ از جذبات او
تعالی موازی عمل ثقلین ست با آنکه سلسلۂ شیوخش رح معلوم و معروف ست ہر که
خواہان این عروج باشد وی را باید که بجانب سائر کتب صاحب قول جمیل رجوع
کند و تفصیلش از کتاب حجة اللہ البالغه بجوید۔

وصیت دیگر عالم ربانی که وارث انبیاء و مرسلین باشد عبارت از کسی ست
که محافظ ست ہرچند کار یکی آنکه درین علم گوید از تفسیر و حدیث و فقه و سنت
و سلوک و عقائد و نحو و صرف و او را شغلی بعلم کلام و اصول و منطق نبود و
عقائد عبارت ست از علم باللہ و بصفات و افعال او تعالی باخلوص از دلائل
عقلیه و علم کلام و اصول عبارت ست از مباحث منطق و امور عامه و جواہر
اعراض و ہیولی صورت و نفس و بناء آن بر مقدمات عقلیه و دلائل بدعیه باشد
حق تعالی فرموده ھو الذی بعث فی الامیین رسولا منھم یتلوا علیھم
آیاته و یزکیھم و یعلمھم الکتاب والحکمة مراد بکتاب قرآن کریم ست
و مراد بحکمت حدیث رسول رحیم و علم دین عبارت از ہمین دو چیز ست پس
و فقه و سلوک و عقائد چون مستخرج و مستنبط ازین ہر دو اصل ست پس گویا

این دو اصل بجای متن ست و این هر سه علم بجای شرح و نحو و صرف آلات فهم
این هر دو اند پس مبادی را در اینجا حکم مقاصد داده اند و بالجمله در تدریس مراعات
چند چیز ناگزیر باشد یکی شرح غریب از روی لغت عرب دیگر حل عویص متعلق از روی
نحو سوم توجیه مسائل که با شکله جزئیه تصویرش بکشد و حاصلش را بیان سازد چهارم
تقریب دلائل تا نتیجه اش بلزوم بعض مقدمات مر بعض و اندراج بعضش در بعض
حاصل آید پنجم بیان فوائد قیود در تعریفات و قواعد کلیات ششم بیان وجوه
حصر در تقسیمات هفتم دفع شبهات ظاهره چنانکه دو مذهب یا دو توجیه یا دو عبارت
مختلف مشتبه نمایند یا دو مشتبه مختلف در نظر آیند یا دو سوال و جواب که در حقیقت
مخالف و مختلف اند در ظاهر مشتبه معلوم شوند پس تبیین فرق را میان این هر دو تفریق
ملتبسین خوانند چنانکه حل دو مشتبه مختلف را تطبیق مختلفین نامند خواه این اختلاف
میان هر دو بدلالت مطابقی باشد یا یکی مطابقی و دیگر تضمنی یا التزامی و همچو لزوم
چیزی که در تعریفات ممتنع ست مثل استدراک و ذکر اخفی و عدم جمع و منع و نحو آن و
همچو لزوم چیزی که در براهین ممنوع ست مثل جزئی بودن کبری و سالبه بودن صغری
و همچو دفع کردن چیزی که در قیاس استثنائی قادح لزوم و در قیاس اقترانی قادح اندراج
باشد یا دو نمودن خلاف واقع درین کتاب بعبارت کتاب دیگر یا کلام امام آخر که
از ائمه این فن ست و بالجمله عالم نمی تواند که تلامذه خود را فائده تام بخشد تا آنکه تبیین
این امور از برای وی نپردازد و در اثناء درس او [illegible] ان آگاه نسازد و درین مقاله
این اجمال مفصل سابق شده فراجعه و منجمله امور محافظ علیها یکی تلقین اشتغال
ست و ذکرش بالتفصیل در قول جمیل مرقوم و این وقتی راست آید که معلم صاحب

استدراک عبارت ست از لفظ زائد در کلام بلا فائده و در تعریف ذکر اخفی چنان باشد که مثلاً در تعریف آتش گویند هو اسطقس فوق الاسطقسات ۱۲

این نسبت وشان وحال باشد ورنه ہدایت بسوی نسبت سلفیه کافی و وافی وشافی ست وکلام برآن گذشت پس اگر ذوالحال ست می باید که او را ہنگامی باشد که درآن با مردم نشیند وبسوی ایشان متوجه گردد و بر اینان القا سکینه فرماید چه صحبت الٰہی جز باستطاعت ممکنه واستطاعت میسر تمام نمیگردد دوم صحبت ست وحث بر اشغال قولاً وفعلاً وتصرفاً بالقلب و الیه الاشارة فی قوله تعالی ویزکیهم والله اعلم واین تزکیه را نسبت بعامه امت فرموده ودر حق اہل بیت رسالت لفظ تطهیر ارشاد شده واین تخصیص ست بعد از تعمیم ودران مزید شرف وکرامت ایشان ست نسبت با حادامت زیرا که تزکیه است بصحبت رسول کریم باشد وتطهیر عترت از خداوند کریم واقع شده واین ارفع ست از اول اگرچه ہر دو خوب ست وعلم بتطهیر ہم بواسطه آنحضرت صلعم معلوم شده والله یختص برحمته من یشاء دیگر از امور مشار الیها تخول بموعظه حسنه ست او تعالی آنحضرت را فرمود فذکر ان نفعت الذکری لکن درین تذکیر از قصص واهیه وحکایات مفتعله بپرہیزد وتخول بموعظت از آنحضرت صلعم وبعد جناب رسالت از اصحاب عالیجناب ش درکتب اصول مروی ست ودر سنن ابن ماجه وغیره آمده که ان القصص لم تکن فی زمان رسول الله صلعم ولا فی زمان ابی بکر وعمر رضی الله عنهما بلکه مروی ست که صحابه قصاص را از مساجد بدر میکردند واز ینجا دانسته شد که قصص غیر موعظت ست واین مذموم ست چنانکه آن دیگر محمود ست وبرین محمول ست قول حافظ ع مجلس وعظ دراز ست زمان خواہد بود

وقول خواجه میر درد رحمه الله تعالی

صدای شهرهٔ واعظ که بس بلند شدست	رهین گوش گرانی که داشتم دارم

وقول ناطق وامثال او از دیگر شعرا سه

خون هزار وعظ بگردن گرفته ست	صد آفرین بجرأت گوش گران من

وبالجمله قصص عبارت ست از ذکر حکایات عجیبه نادره ومبالغه کردن در فضائل اعمال وجز آن که حق وصواب نیست ومقصود بدان نه تدریج تلقین سنت وتمرین مردم بحدیث شریف ست بلکه مراد تشدق واعجاب وتمیز از مردم در فصاحت وحسن ایراد حکایات وامثال ست وشک نیست که فرق در میان این هر دو امر مهم ست ودر قول جمیل از برای آن فصلی جداگانه لبسته چنانکه بیاید وآز جمله امور مومی الیها یکی امر بمعروف ونهی عن المنکر ست در وضوء ونماز چنانکه یکی را ببیند که استیعاب غسل نمیکند پس او را بآواز بلند بگوید ویل للعراقیب من النار یا ببیند که تمام طمانیت نمی نماید فریاد برآرد که صل فانك لم تصل وهمچنین درباره لباس وکلام وغیر ذلک بکند قال تعالی ولتکن منکم امة یدعون الی الخیر ویامرون بالمعروف وینهون عن المنکر اولئك هم المفلحون وآداب درین کار روبار رفق ولین ست ولطف وعطوفت قال تعالی وجادلهم بالتی هی احسن وعنف وشدت کار امرا وملوک باشد وانکار از دل کار عوام ست وشرح این سخن دراز ست ودر محل خود مذکور فارجع الیه ومنجمله امور مشار الیها مواسات فقرا وطلبه علم ست بقدر امکان پس اگر خودش قدرت ندارد داو را یاران وبرادران موافق اند ایشان را تحریص وحث بر مواسات وخبرگیری این کسان نماید وچون این صفات در یکی فراهم آید شک نکند در آنکه وی وارث انبیاء ومرسلین ست ودر ملکوت او را عظیم میخوانند واز برای وی

خالق خدا دعا گوست تا آنکه ماهی در جوف آب چنانکه در حدیث وارد شده پس
این چنین کس را ملازم می باید بود و از دست فوت نباید کرد که وی کبریت احمر
و بال هما و اکسیر اعظم و عنقاء مغرب ست و آنحضرت صلعم فرموده انما بعثت
معلما و بر دو گروه عالم و عابد گذشت و علماء را بر عبّاد فضیلت نهاد و فضیلت
عالم را بر عابد همچو فضیلت خویش بر احاد امت نشان داد و سر درین باب آنست
که علم حق فی نفسه چنان کمال و فضیلت هست که بسبب آن انسان مظهر رب العالمین
میگردد و همین ست نکته در خلافت که بسبب آن قوت علمیه و قوت عملیه را تکمیل میشود
و هر که خود را در منصب هدایت و دعوت الی الله نصب کرده در چیزی ازین امور
اخلال نمود در وی رخنه ست تا آنکه بندش سازد حاصل آنکه عالم کامل و مکمل
مطلق کسی ست که جامع باشد درمیان علم ظاهر و علم باطن چه عالم ظاهر محتاج تحصیل
نسبت باطن ست بهر نوع که ممکن باشد از انواع مذکوره و عالم باطن محتاج تکمیل ظاهر
ست بتحصیل علوم کتاب و سنت تا مجمع البحرین و مطلع النیرین و منبع النورین معدن
الظهورین گردد و یادگار سلف صلحاء و اولیاء عرفاء و وارث رسل و انبیاء
و جانشین علماء کملاء باشد ورنه بقدر اخلال نقصان پذیرست ـ

وصیت دیگر طالب حق را ناگزیرست از چند چیز چنانچه صاحب قول جمیل
بیان نموده و گفته یکی آنکه همنشین اغنیاء نگردد و با امراء و آسوده حالان صحبت
ندارد مگر از برای دفع مظلمه از مردم یا برانگیختن عامهٔ ایشان بر خیر و این وجه توفیق
ست میان احادیث داله بر ذم صحبت ملوک و میان مصاحب بودن بسیاری از
علماء برره و کبراء خیره با آنها دیگر آنکه با جهال صوفیه ننشینند و نه با جهال متعبدین

همنشین شود و نه صاحب فقهاء متقشفه گردد و نه با ظاهریه از محدثین و نه با غلاة
اصحاب معقول و کلام صحبت دارد بلکه عالم صوفی زاهد در دنیا دائم التوجه بسوی
او تعالی متصف باحوال علیه راغب در سنت متبع از برای حدیث رسول صلعم و
آثار صحابه طالب شرح و بیانش از کلام فقهاء محققین مائلین بجانب حدیث از نظر
واصحاب عقائد ماخوذه از سنت ناظرین در دلیل عقلی بطریق تبرع واصحاب سلوک
جامعین بیان علم و تصوف متمیز متشدد دین بر نفس و مدققین زیادت بر سنت باشد
و همنشینی نگزینید مگر باکسیکه متصف باین صفات باشد گویم ذکر ظاهریه درین شمار
دور از کار ست زیرا که اهل ظاهر خلص است اند در طریقهٔ اتباع و در ایشان ائمه گذشته
مثل داؤد ظاهری و ابن حزم اندلسی اللهم مگر مراد با ایشان کسی باشد که عمل بر حدیث
بلا فهم معنی میکند و خلاف ظاهر مراد شارع عمل مینماید و این نصائح که درینجا ذکر
یافت همه مبنی بر غایت شفقت و نهایت رافت ست بحق طالب حق حافظ فرماید

نخست موعظت پیر دانش این سخن ست	که از مصاحب ناجنس احتراز کنید

صوفی جاهل زهر هلاهل ست و عابد بی علم دلیل الحاد و بدعت سعدی گفته

خیالات نادان خلوت نشین	بهم بر کند عاقبت کفر و دین

و فقیه بی سنت زاهد خشک ست که نور باطن و برکات قلبیه را نمیداند و غلاة
معقولیان در اکثر عقائد اسلامیه تردد دارند یا انکارش مینمایند و از برکات
ایمانیه و نور عبودیت بیگانهٔ محض اند و از انجمله این ست که در ترجیح بعض مذاهب
فقها بر بعض تکلم نکند بلکه همه را بالاجمال بر منصهٔ قبول نهد و نگوید که مذهب من
مثلا صواب ست و مذهب غیر من خطا زیرا که صواب و خطا در هر مذهب ست تا

آنکه هیچ ملتی از هفتاد و دو ملت ازان خالی نیست تا بمذاهب مرضیهٔ ائمه فقهاء
چه رسد و معهذا الحکم بهلاک جمله فرق غیر فرقهٔ ناجیه بنا بر آنست که یکدو حرف
صواب در برابر هزار خطا نافع نیست چنانکه یکدو خطا در برابر الوف صواب
مضر نیست چه اکثر را حکم کل ست و شک نیست که ترجیح مذهبی در اکثر ازمان باعث
بر تنقیص و تذلیل سائر مذاهب دیگر دد چنانکه مشاهد ست و لهذا آنحضرت صلعم
فرمود مرا بر یونس بن متی تفضیل منهید و بالجمله انچه درباره مذاهب می باید آنست
که هرچه ازان موافق صریح سنت و معروف آن باشد اتباعش کند و اگر هر دو
قول مخرج و مروی ست اتباع قولی نماید که اکثر بر آن بوده اند و اگر هر دو مذهب
برابر ست پس خیار دارد و همه مذاهب را همچو یک مذهب گرداند بغیر تعصب گویم
و همین ست شیوهٔ مرضیهٔ اصحاب علم و معرفت قدیما و حدیثا چنانکه از وضع شوکانی
در مؤلفات شریفش و از رنگ تلامذه اش در مجامیع شان پیدا و هویداست که
اتباع حدیث را بدون تقیید مذهبی از مذاهب اربعه و بدون تقلید مشربی از
مشارب ائمهٔ فقهاء اختیار کرده اند و هیچ جا ایشان را خروج از دائرهٔ این هر چهار
مذهب معروف اتفاق نیفتاده الا ما شاء الله تعالی والنادر کالمعدوم و این دلیل
صریح ست بر آنکه احکام ثابته از سنت مطهره همچو فرد منتشر ست درین مذاهب
و مذهب واحد ازین مذهبها جامع اتباع حدیث علی الوجه الاتم نیست پس مقلد
جامد بر یک مذهب هرچه باشد هرگز دعوی اتباع نمی تواند کرد و محیط احکام
صحیحهٔ ثابته بسنت نمی تواند شد تا آنکه تفریعات را تابع تخریجات نکند و فقهیات
را بر کتاب و سنت در عبادات و عادات عرض ننماید و هر کرا این چنین نیست ذی

محروم ست از برکات اتباع و اسوۂ سید الانبیاء علیه الصلوٰة والسلام فمن شاء فلیؤمن
و من شاء فلیکفر و مراد بصریح سنت در عبارت متقدمه سنتی ست که مرادش از افهام
ماهرین لغت عرب متبادر گردد و مراد بمعروفش حدیثی ست که در صحیحین متفق علیه
باشد یا احد هما روایتش کرده باز انچه در چهار سنن ست بر ترتیبی که در علم اصول
حدیث ائمۂ این فن ذکر کرده و اختیار فرموده اند و طاعن در ان ترتیب بی بهره
و بی نصیب از معرفت حقیقت الامر و نا آگاه از اجماعات سلف برین امر ست
و مهون شان و شوکت صحیحین مبتدع متبع غیر سبیل مؤمنین باشد و مراد بمیک ساختن
هر چهار مذهب آنست که اختلاف شافعیه را با حنفیه مثلاً همچو اختلاف حنفیه با هم
شناسد که درین صورت او را اختیار ست در طلب ترجیح و تطبیق و موافقت
حدیث صریح و جمع بین الادلة و جز آن و از انجمله این ست که در ترجیح بعض طرق
صوفیه بر بعض دیگر سر رشتۂ سخن باز نکند و بر مغلوبین آنها و بر مؤولین در سماع
و غنا و جز آن انکار ننمارد و خودش اتباع نکند مگر چیزی را که در سنت صحیحه ثابت
ست و اصحاب علم از محققین راسخین بر آن رفته اند این طریقه بسلامت اقربی دیگ
ست والله الموفق والمعین و ایاه نعبد و به نستعین ـ

وصیت دیگر آگاهی آمد که سلوکی که درین جزو زمان مرضی الٰهی ست آنست
که سالک نخست ایقاظ صفت طهارت کند باین طریق که خلوت اختیار نماید و در
خوردن و نوشیدن تقلیل کند و غسل مکرر بر آرد و طهارت بر طهارت نماید و
ذکر یا نور و ملاحظۂ نور منبسط در جو لازم گیرد در چند روز علی اختلاف الاحوال
نور طهارت روشن شود و اکثار حدیث نفس و اخلاط ردیه و مویه و سوداویه

واستلاء او عیہ تناسل از منی و صحبت حیوانات ملعونہ مانع ست از ظهور این نور
طهارت پس ازان اجتناب نماید و علامت ظهور این نور واقعات راحت بخش
واطمینان خاطر وانس نفس ست بغیر آنکہ لذتی حسیہ حاصل گردد و فرو نشستن
حدیث نفس ست و بعد ازان باکتساب مناسبت بملاء اعلی پردازد و آن بسہ
چیز حاصل میشود یکی آنکہ خلوت گزیند و نماز بسیار خواند و بر سورہ فاتحہ و
آیتی مثل ربنا لا تزغ قلوبنا الخ اکتفا نماید و در رکوع و سجود هیچ ذکر
نگوید بلکہ بجای ذکر نظر اندازد بر نور و چون خواهد کہ در نماز شروع کند پیش
ازان وضو کردہ متوجہ قبلہ بنشیند و در دل خود رشتہ نورانی فرض کند کہ
یکجانب او در سویدای دل ست و یک جانب او متعلق بنوری کہ بالای عرش
ست چون این ملاحظہ بخاطر نشست در نماز شروع کند و در اثنای نماز نظر دل را
ازان رشتہ باز نگیرد و باین قسم نماز ها مکرر قریب بدو صد رکعت هر روز بگزارد
البتہ با ملاء اعلی مناسبتی پیدا شود دیگر آنکہ کلمہ طیبہ را بزبان خود تلفظ کند و
ملاحظہ نماید کہ وقت تلفظ نوری از دهان و فروغی از زبان او برمی آید چون
قریب سی صد هزار بار باتمام رساند او را مناسبتی بحقیقت اسم جلالہ کہ در عالم
ملکوت مستقر ست پیدا شود سوم آنکہ در خلوتها مناجات با خدای تعالی بسیار
گوید و حاجات دینیہ و دنیویہ خرد و بزرگ خود را همہ مذکور نماید و استعاذہ
از هر مکروہ کند و حول و قوت خود را فانی بیند و حق سبحانہ و تعالی را بحضور
خود تصور نماید علامت حصول نور صلوٰۃ راحت یافتن ست در نماز و بمجرد
حضور در صلوٰۃ نظر دل بجانب ملا اعلی کشادن و محبتی بآن فریق در خود

یافتن وانجذابی وانسی بنسبت ایشان درخویش دیدن وعلامت حصول
نور اسم مبارک دلبستگی ست باین نام بزرگ وشفقتی بنسبت این اسم شریف
وانسی ولذتی درخویشتن دریافتن وعلامت حصول نور مناجات رقت قلب
ونیایش ولذت در مناجات ست چون اینقدر سلوک کرد بتوزیع اوقات
برطاعات که فصلی مشهور درمیان صوفیه ست مامور باید ساخت شک نیست
که بعداز تمهید این اصول صلوات وادعیهٔ ماثوره تهذیب نفس سالک خواهد
سپس باید که در مقامات قلب نظر کند که آن صبر ویقین ووجدان ومانند او ست
وکدام یک از ان ظاهر شده وکدام یک ظاهر نه شده پس انچه ظاهر
نشده آنرا باعتقاد استحسانش وبوقوع ورمظان آن ایقاظ نماید بعده
نسبت اویسیه را پرورش دهد سپس نسبت یادداشت را بعده نسبت توحید را
ورزش کند درین جزو زمان مرضی الٰهی جمع جمیع نسب ست والله اعلم۔
وصیت دیگر یکی از شعب امر بمعروف ونهی عن المنکر تذکیر ست حق تعالی
آنحضرت صلعم را فرمود فذکر انما انت مذکر وموسی کلیم را ارشاد کرد و
ذکرهم بایام الله واین دلیل ست بر آنکه تذکیر که در عرف وعظش خوانند
رکنی عظیم از اسلام وقاعدهٔ از قواعد دین ست لکن مردم در کیفیت وغایت
آن ودریافت ماخذ وارکانش قاصر افتادند تا آنکه آفتها در وعاظ زمانه وخللها
در آداب استماعش راه یافته پس هرکه عالم ربانی باشد ومتصدی وعظ و
تذکیر مردم گردد او را ناگزیر ست از آنکه مراعات چیزها کند که درین باب
معتمد ومعتبر ست مثل آنکه مذکر مکلف عدل بود چنانکه در راوی حدیث و

شاہد شرط کردہ اند پس طفل و دیوانہ و کافر و فاسق و مبتدع خواہ شیعہ باشد یا ناصبی یا جز آن از ہفتاد و دو ملت در خور د تذکیر نیست و لہذا گفتہ اند ع

دیگر آنکہ مفسر و محدث و عالم باشد		او خویشتن گم ست کرا رہبری کند

بحالیکہ کافیہ از اخبار و سیرت سلف صالح و مراد بمفسر کسی ست کہ مشتغل ست بشرح غریب کتاب اللہ و توجیہ مشکل آن و بانچہ از سلف در تفسیرش مروی شدہ و کتب تفسیر در دنیا بیشتر از احصا ست و انچہ ازان مشہور ست تفسیر بیضاوی و تفسیر کشاف ست و اول از ثانی گرفتہ و یکی شافعی فلسفی ست و دیگر معتزلی حنفی و ہر دو در مواضعہا از مراد تنزیل دور افتادہ اند و از فن حدیث ناواقف بودہ پس در تفاسیر الزام بتفسیری باید کرد کہ جامع باشد میان روایت و درایت مثل تفسیر فتح القدیر شوکانی و فتح البیان مؤلف این فانی و فتح الرحمن شیخ احمد و موضح القرآن شاہ عبدالقادر و در مختصرات تفسیر جلالین خیلی خوب واقع شدہ و در مطولات تفسیر حافظ ابن کثیر و ابن جریر طبری و واحدی و امثال اینہا نافع ترست و حقیقت تفسیرات بر وجہ بسط از کتاب الاکسیر فی اصول التفسیر باید جست و مراد بمحدث کسی ست کہ اشتغال دارد بکتب حدیث باین طریق کہ لفظش خواندہ و معنیش فہمیدہ و صحت و سقمش دریافتہ اگرچہ باخبار حافظ یا استنباط فقیہ غیر متعصب باشد و کتب حدیث ہم در دنیا بسیار ست و جامع رطب و یابس لکن منجملۂ آنہا معتبر تر از صحاح ستہ نیست و انچہ ازین ہر شش نامہا چیدہ و برگزیدہ اند مثل تجرید صریح و مشارق الانوار و مشکوۃ و تیسیر الوصول و جز آن در حکم اینہا ست و احسن کتب

احکام حدیثیه نزد ما کتاب منتقی الاخبار و بلوغ المرام ست واز برای حل غوص
وشرح غریب و درک درایت این کتب شروح این کتب ومجمع البحار کافی ست
همچو نیل الاوطار و سبل السلام ومسک الختام و درین نزدیکی احکام سنت صحیحه
بحمده تعالی بروجهی منقح وملخص ومنتقی شده که بعد ازان احدی را حاجت
مقاسات درجمع وحصولش باقی نمانده چنانکه از فتح المغیث وروضهٔ ندیه ونهج
مقبول وعرف الجادی وبدور اهله واضح ست وکذلک در ابواب دیگر از علوم
سنت رسائل ومسائل بسیار بکمال تحقیق فراهم آمده وحق ابلج از باطل لجلج ممتاز
گشته مثل کتاب انتقاد رجیح وقطف الثمر ولغبیة الرائد در عقائد وکتاب ادراک
وتطهیر الاعتقاد و در تقلید وعقائد حمویه و واسطیه وفتح المجید در رد اشراک بانواعها
وکتاب اقتضاء الصراط المستقیم وکتاب الفرقان در رد بدعات علماء وصوفیه
وتراجم صحاح سته وموطا درفن حدیث وامروز بسیاری ازین کتب ورسائل
میسر ست وهمچنین رسالهٔ اکلیل الکرامة در مسئلهٔ امامت ورسالهٔ ظفر اللاضی
وذخر المحتی در مسائل قضا وافتا ورسالهٔ اذاعه وحجج الکرامة در احوال حشر ونشر
ورسالهٔ ثمار التنکیت در ماجریات برزخ واین همه مؤلفات خلاصة الخلاصة
وزبدة الزبدة ونخبة النخبه علوم حدیث شریف ست ودر مسائل شاذه وفاذه
کتاب هدایة السائل ودلیل الطالب ودر اصول فقه کتاب ارشاد الفحول و
حصول المامول واقلید وطریقهٔ مثلی خیلی مفید طالبان حق ست وبعد ازین
مجامیع احتیاجی در دریافت حق صریح وصواب واضح در هیچ بابی از ابواب
دین باقی نمی ماند اینقدر ست که عالی همتی باید تا همه یا بعض این تالیفات را

فراہم آرد و بنظر انصاف در آن بنگرد و نصیب خود ازانہا برباید و بالجملہ
عمدہ درباب ہدایت دین و سلوک راہ یقین اختیار اعلی و اکمل و اصح وارجح
علوم و اعمال ست و اثیار مؤلفات اعلم علماء و افضل فضلا و احق ناس بخدا
و رسول و اجمع آنہا از برای احکام صحیحہ و مسائل ثابتہ و عقائد سلفیہ ہمچو
تصانیف ائمہ حدیث و اتباع ایشان باحسان مثل شیخ الاسلام ابن تیمیہ و
حافظ ابن القیم و حافظ ابن حجر و حافظ ابن کثیر و سید محمد بن اسمعیل امیر و ابن وزیر و علامہ
ربانی برکۃ الاسلام قاضی محمد بن علی شوکانی و مسند الوقت شاہ ولی اللہ
محدث دہلوی و اولاد و احفاد ایشان و تلامذہ و مریدان این بزرگواران
الی غیر ذالک مما لا یخفی علی احد من اہل المعرفۃ بالحق والدین
و بالجملہ چون معلوم شد کہ مراد بمفسر و محدث کیست پس الحال می توان
دریافت کہ مذکر را مستحب ست کہ با این ہمہ فصیح اللسان بلیغ البیان
ہم باشد تا سخن با مردم بر قدر فہم آنہا بکند و مرد لطیف الطبع رحیم الفؤاد صاحب حسب
و جاہت و مروت بود علی مرتضی فرمود تکلموا الناس علی قدر عقولہم
و اعتبار وجہ و مروت بنا بر آنست کہ ہر کہ در خلق وجاہت ندارد در نظر
مردم حقیر می نماید و چون حقیر درآید سخن او مؤثر نیفتد و اگر بی مروت ست
مثل کسانی باشد کہ قول و فعل شان موافق نیست پس وعظ او ثمرہ نبخشد
پس در وعظ دقائق تقدیر و حقائق توحید وجود و شہود و مسائل غویصہ مشکلہ
علم معانی و بیان ذکر نباید کرد کہ دور تر از فہمید عامۂ خلق ست و اما کیفیت
تذکیر پس جز بعد از یکدو روز وعظ و اندرز نفرماید و تکلم بہ پند و نصیحت ننماید

درحال ملال بلکه چون در مردم رغبت بیند وعظ کند و پیش از آنکه رغبت ایشان منقطع شود سخن تمام نمایند کما قیل ع ازان پیش بس کن که گویند بس و تذکر در جای پاک همچو مسجد بنشینند و ابتدا از کلام مجید خدا و صلوٰة بر رسول مصطفی صلعم نماید و بر همین هر دو امر ختم سخن فرماید و از برای مومنین عموماً و حاضرین خصوصاً دعا کند و کلام را خاص بترغیب و ترهیب نسازد بلکه سخن را باین و آن هر دو بیامیزد چنانکه سنت الله جاری ست از ارداف وعده بوعید و بشارت بانذار چه تنها ترغیب موجب بیباکی باشد چنانکه تنها ترهیب سبب نا امیدی ست ؎

درشتی و نرمی بهم در به ست	چو رگزن که جراح و مرهم نه ست

و باید که صاحب تذکیر میسر باشد نه معسر بالتعمیم خطاب کند و تخصیص طائفه دون طائفه ننماید و بذم قوم یا انکار بر شخص واحد مشافهه نکند بلکه کار بتعریض گزارد مثل آنکه بگوید ما بال اقوام یفعلون کذا وکذا زیراکه در مواجهه بذم وانکار حمل بر عداوت واعظ میرود و این موجب انقباض خاطر سامعین میگردد و اعتقاد دیانت و صدقش از دل ایشان می برخیزد و همچنین تکلم بسقط و هزل نکند که کلام سخیف و قول رکیک و حرف خوش طبعی رعب و هیبت از دل می برد بلکه تحسین حسن و تقبیح قبیح و امر بکار نیک و نهی از شی منکر نماید و اسعه نباشد مراد با سعه کسی ست که همراه هر متکلم میرود و هر جائی ست هر شخص که او را خواند با وی هر جا رفت و وعظ موافق هوای نفس هر مجلس بگفت و غایت تذکیر که ملحوظ آن می باید کرد آنست که صفت مسلمان در نفس خود تزویر و تصویر کند در اعمال

وحفظ لسان واخلاق واحوال قلبیه ومداومت او براذ کار با زاین صفت
رابکمالها بتدریج برحسب فهم مردم در سامعین ثابت و متحقق گرداند و نخستین
امر بفضائل حسنات و مساوی سیئات در لباس و زی و نماز و جز آن نماید
و چون باین چیزها متادب گردند و کاربند شوند امر باذکار فرماید و چون اذکار
در ایشان اثر کرد اکنون تحریض ایشان بر ضبط لسان و قلب کند و در تاثیر این
چیزها استعانت بذکر ایام الله و وقائع الٰہی بباہر افعال و ظاہر احوال او سبحانہ
و تصریف و تعذیب وی تعالی امم خالیہ را در دنیا جوید باز از اہوال موت
و عذاب قبر و شدت یوم الحساب و عذاب نار بترساند و ہمچنین این ترتیب را
در بیان ترغیبات بحسب مذکور لحاظ فرماید و درین مواعظ و نصائح استمداد
کند از کتاب عزیز مطابق تاویل ظاہر و از سنت معروفہ نزد محدثین و اقوال
صحابہ و تابعین و جز ایشان از صلحاء مؤمنین و علماء متقین و سیرت سید المرسلین
صلعم در امور معاش و معاد و مراد بتاویل ظاہر چیزی ست کہ از لفظ قرآن
نزد اطلاق مفہوم و متبادر گردد و اعتبارات صوفیہ و اشارات باطنیہ و نکات
فاضلانہ و لطائف شاعرانہ در بیان نیارد و قصص مجازفہ و افسانہای مختلفہ
و حکایات مفتعلہ ماضیہ و حال بیان ننماید صحابہ برین کار سخت انکار میکردند
و این چنین واعظان را از مساجد بدر مینمودند و میزدند و این ماجرا بیشتر در
اسرائیلات رو میدہد کہ صحت آن معلوم نیست و ہم در بیان سیر و شان
نزول قرآن این بلا پیش می آمد و اما ارکان تذکیر پس ہمین ترغیب و ترہیب
و تمثیل بامثال واضحہ و قصص صحیحہ مرققہ و نکات نافعہ ست این ست طریق

تذکیر و شرح و مسئله که واعظ فکر آن میکند یا از حلال ست یا از حرام یا از باب
آداب صوفیه یا از باب دعوات یا از عقائد اسلام پس قول جلی درین جا آنست
که مسئله را بیان کند که آنرا بخوبی میداند و طریق آموختن آن میشناسد و مستمعین
را باید که رو بمذکر کنند و لعب ننمایند و شور و غلغله نیندازند و در حال وعظ
با یکدگر سخن نکنند و در هر امر از واعظ نپرسند بلکه اگر کدام شبهه بخاطر گذرد و
اورا با آن مسئله تعلق قوی نبود یا بود مگر مسئله دقیق ست که فهم عوام آن را
بر نمی تابد از پرسیدنش در آنجا سکوت ورزد باز اگر خواهد در خلوت استفسار
نماید و اگر با این مسئله تعلق قوی دارد مثل تفصیل اجمال خواستن و مشکل لغت
دریافتن پس انتظار برد تا سخن واعظ بانجام رسد آنگاه از و دریافت نماید
و مذکر را باید که سخن خود را سه بار اعاده میکرده باشد تا در خاطر گوش کنندگان
بخوبی نشیند انس گفته که آنحضرت صلعم چون کلام میفرمود سه نوبت از اعاده
میکرد تا چنانکه باید و شاید بفهم در آید و این حدیث در بخاری ست ولکن شراح
حدیث گفته اند که این تکرار در کلام مهتم بالشان ست نه علی العموم در هر سخن و
اگر در مجلس تذکیر مردم لغات گوناگون و زبانهای بوقلمون موجود اند و
مذکر را قدرت تکلم بر السنه آنها حاصل ست باید که بهر لغت و زبان حرف زند
و از دقت و اجمال سخن اجتناب گزینند چه ازین جنس کلام عموماً فائده دست
بهم نمیدهد و آفاتی که وعاظ زمان و مذکران جهان را دامنگیر حال و قال میشود
بسیار ست بضبط نمی تواند در آمد لکن منجمله اش یکی عدم تمیز ست میان
موضوعات و جز آن بلکه غالب کلام ایشان همین حکایت موضوعات و

محرفات واقوال ساقطه واحوال غیر ثابته بطرق صحیحه و ذکر صلوات و
دعوات مخترعه علماء و مشائخ ست که نزد اهل حدیث معدود در وضع و
زیادت بروین باشد وازآنجمله مبالغه ست در ترغیب و ترهیب وازانجمله
ست ذکر قصه کربلا و وفات و ولادت و دیگر داستانهای مواسم و مراسم
واعیاد معینه زیراکه در قرون ثلثه فاضله این قصص رواج نداشت وکسی آنرا
نمی شناخت وخلو این قسم افسانهای گذشته از روایات موضوعه یا ضعیفه
کمتر باشد بلکه هیچ قصه ازین آفات خالی نیست بلکه درین عصر نوبتش تا آنجا
رسیده که در هر سال قصه های مذکوره بنوطرز مرصع در نظم ونثر بافیده میشود
وازقالب طبع برآمده مطبوع خاطر ومقبول قلب هر عامی جاهل میگردد و هر طفل
وزن درخانه بخواندن وشنیدن آن لذت می برداره

ببریده ز اصل کار وپیوسته بفرع	کم معتقد خدا وبسیار بشرع

وصیت دیگر آنکه علم آداب بروجهی که در سنت مطهره مدون گشته هنجار
خود باید ساخت که بعد از تحلی باین حلیه تهذیبی دیگر نیست ومنجمله شعب این علم
ست سلام کردن بر آشنا وبیگانه نزد ملاقات چنانکه در حدیث متفق علیه بروایت
ابن عمرو آمده مرفوعا وتقرئ السلام علی من عرفت ومن لم تعرف وفرمود
افشوا السلام بینکم رواه مسلم عن ابی هریرة مرفوعا واحکام این
سلام بروجه بسط در احادیث مذکور ست ومنجمله حقوق شش گانه مسلم بر مسلم
است وانچه در بدلش از بندگی وکورنش وهمچو آداب دیگر الفاظ تراشیده اند
همه خلاف سنت وضد طریقه اسلام ومانا بشیوه کفر وکافری ست ازان اجتناب

می باید کرد دیگر اجابت دعا و تشمیت عاطس و عیادت مریض و اتباع
جنازه ست دخواستن از برای مسلم انچه از برای خود میخواهد و آین در حدیث
علی نزد ترمذی و دارمی آمده و سنت سلام از زمان خلق آدم تا ایندم شرع
مستمر بوده آمده و زیادت و رحمة الله و برکاته و مغفرته اندران ثابت گشته
و از انجمله استیذان ست که سه بار اذن خواهد اگر ماذون نشود برگردد و این
سنت از عمر دراز مهجور گشته گویا شریعت منسوخه ست و این دستوری بسلام
کردن برکسان خانه باشد و از انجمله مصافحه ست و ظاهرش بیک دست ست
و بهر دو دست در حدیثی مرفوع ثابت نشده دیگر معانقه ست با قادم از سفر
و جز آن و بوسیدن دست و تقبیل صبی هم آمده و از قیام تعظیم نهی وارد شده
اما قیام محبت جائز ست قوموا الی سیدکم و استادن از برای فاطمه علیها السلام
و استادنش از برای خیر الانام دلالت دارد بر آن و امر بتفسح و توسع در مجلس
در حدیث متفق علیه از ابن عمر مرفوعا وارد شده دیگر آداب جلوس و نوم و
مشی و عطاس و تثاوب و ضحک و تسمیهٔ اولاد و اشیاء باحسن اسماء و بیان
و شعر و حفظ لسان از غیبت و شتم و ایفاء وعد و خلف در وعید و مزاح و
مفاخرت و عصبیت و بر و صله و شفقت و رحمت بر خلق و بغض و حب فی الله
و من الله و تهاجر و تقاطع و اتباع عورات و حذر و تانی در امور و رفق و حیا
و حسن خلق و غضب و کبر و ظلم و امر بمعروف و نهی از منکر ست و احادیث هر
یکی ازین امور در ابواب مستقله از کتب حدیث مدون شده و علماء اسلام
تالیف مفرده دران کرده اند و مرجع همه درستی اخلاق ظاهر و باطن ست

پس مسلمان را ناگزیر است که خود را درین میزان بسنجد انچه سره بر آید و مطابق سنت سنیه بود آنرا عادت وخوی خود سازد وانچه در ذات او موجود نباشد باکتساب آن بر وجه ماثور پردازد و بجبر و قهر خود را باین سمات اسلامیه و صفات ایمانیه متصف گرداند و بعد از تحصیل این مرتبه و قیام در مقام آن نظر بر کتاب رقاق برگمارد و آن هدایت را بنهایت رساند و در مقدار عیش نبوی صلعم و فضل فقر و بابت قطع امل و حرص و استحباب مال و عمر از برای طاعت و توکل و صبر نفی و ریا و سمعه و بکا و خوف و تغیر مردم و انذار و تحذیر امعان نظر بکار برد و از هر یک امر ازین امور حسنه حصه بمقدار خود بر باید و عادت الله جاری ست که عمر اهل علم حدیث را ببرکتی از برکات نبوت ناگزیر لازم حال میگردد و عمر او دراز میشود و مقتدی خصال مذکوره و متصف بشمائل مسطوره نوعی از صحابیت بهم میرساند و این خاصیت در علم دیگر نیست و جز اهل حدیث این تاثیر نزد دیگری نتوان یافت و اگر چه بعد از کسب این اخلاق که از معدن نبوت و مخزن رسالت باشد حاجت بعلم اخلاق مصطلح که دران تالیفها ساخته اند نیست اما مطالعهٔ کتب سلوک که علماء جامعین میان ظاهر و باطن بجمع آن پرداخته اند و خصال حمیده را از خصال ذمیمه اندران جدا ساخته و مطالعهٔ وصایای اکابر اهل علم و مشائخ که باولاد و مریدان خود کرده اند و سلسله وار از انها تا بما رسیده نیز مثمر برکات و مؤثر حسنات و مهیج همم و کاشف غمم ست آنرا مهمل نباید گذاشت که درین طریق فیضهاست

جوانان سعادتمند پند پیر دانا را	نصیحت گوش کن جانان که از جان دوست دارند

خواجہ عبد الخالق غجدوانی نقشبندی رح پسر خود خواجہ اولیاء کبیر را وصیتها
کرده اند درینجا نقل آن وصایا می رود زیرا که با وجود ایجاز عبارت جامع
مطالب بسیارست فرمود ای پسرک من وصیت میکنم ترا که تقوی را شعار
خود سازی و وظائف عبادات را ملازمت کنی و مراقب احوال خود باشی
بانیکه گرد آن برائی و هرچه ازان موجب رضای ایزدی باشد سپاس آن
نمائی وانچه نه ازان مقوله بود در توبه و استغفار وطلب آمرزش ازان بروی
خود کشائی و دائم از حق تعالی ترسان باشی وحقوق خداوند وحق رسول را
نگاه داری وحق مادر وپدر بجا آری وحق جمیع مشائخ را نگاه داری تا باین
خصلتها برضای حق تعالی مشرف شوی و فرمان خدا را نگاه دار تا حق حافظ
تو شود و بر تو باد که خواندن قرآن را ترک نکنی خواه بظاهر خوان خواه پنهان
یا در مصحف نظر کن و خواه از یاد و قرآن را با تفکر و خوف و گریه خوان
و در جمیع امور بقرآن پناه گیر که حجت خدای تعالی بر خلق قرآن ست و تقدم
از طلب علم دور مباش وعلم حدیث و فقه بیاموز و از صوفیان مقلد دور
باش که دزدان راه دین اند و راهزنان مسلمانان اند و بر تو باد که ملازمت
سنت وجماعت کنی و بر مذهب سلف باشی که هرچه محدث ست مکروه ست
و با جوانان ناپرهیزگار و زنان اهل بدعت و توانگران صحبت مدار که دین
ترا ببرند و از دنیا بد و گروه راضی باش یکی عالم دیندار دوم درویش تقوی
شعار و همیشه با فقرا صحبت دار و حلال بخور که مفتاح خیرات ست و از حرام
اجتناب کن که از حق تعالی دور نیفتی و برین باشی تا فردا در آتش دوزخ

در نهانی وحلال خوری تا حلاوت یابی ودائم از جلالت حق ترسان
باش ونماز درشب وروز بسیار کن وجماعت را ترک مکن بی آنکه تو
امام باشی یا مؤذن اجرت ودر قباله نام خود منویس ودر محکمهٔ قاضیان
حاضر مشو وباسلاطین دور از طریق منشین ودر وصیت های مردان
در میا واز مردمان گریز چنانکه از شیر میگریزی وبر تو باد که گمنام باشی تا نیکو
نام گردی وبر تو باد که سفر بسیار کنی تا نفس خوار گردد ودلهای مشائخ نگاه دار
وخانقاه بنا مکن ودر خانقاه منشین وبمدح کسی مغرور مشو وبخدمت کسی غمگین مباش
باید که مدح وذم خلق پیش تو یکسان باشد وباخلق بحسن خلق معامله کن وبر تو باد
که باادب باشی درجمیع احوال وافعال باهر نیک وبد وبجمیع خلق مرحمت کن و
باید که نخندی واز عقوبت حق سبحانه وتعالی ایمن مباش واز رحمت او ناامید
مشو ومیان خوف ورجا زندگانی کن ای فرزند شیخ مر مریدان را بمنزلهٔ پدر ست
واز پدر هم مشفق تر که اورا بمقام قرب میرساند وتا توانی زن مخواه که طالب
دنیا شوی ودر طلب دنیا دین از تو برود واگر نفس تو مشتاق شهوت بود
روزه داری ودائم در غم آخرت باشی ومرگ را بسیار یاد کنی وطالب ریاست
نباشی وبر تو باد که در فقر پاکیزه باشی واز مردم جاهل حذر کن ومشائخ را هم
بتن وهم بمال وهم بجان خدمت کنی ودل ایشان را نگاه دار واقتدا بایشان کن و
وسیر وسلوک ایشان را انکار مکن مگر آنچه خلاف شرع بود واگر مشائخ را انکار
کنی هرگز رستگاری نیابی وفردا را ذخیره مکن اعتماد بر ضمان حق تعالی کن
ودر مقام توکل قدم نه وجوان مرد باش وهرچه ترا حق تعالی داده ست باخلق

خدا بدل کن واز بخل وحسد دور باش وظاهر خود را سیارامی واعتماد بوعده
حق تعالی دار واز جمیع خلق نومید باش وبا ایشان انس مگیر واز حق گوی مترس
وبا هیچکس از مخلوقات چنان صحبت مدار که از حق دور افتی وبر تو باد که ملازمت
ریاضت نفس خود کنی تا او بصلاح آید واز انچه ترا گزیر نیست زبان در کشی ودائم
خلق را نصیحت کنی وبر تو باد که طعام وآب کم خوری وکم خسپی وکم گوی ونهار
نخسپی مگر آنکه خواب بر تو غلبه کند پس ساعتی خسپی بعد از ان برخیزی ودر سماع
بسیار منشین وسماع را انکار مکن که اصحاب سماع بسیار اند وباید که خانهٔ تو مسجد بود
واوقات تو با مجاهده وجامهٔ تو کهنه ورفیقان تو درویش ومال تو کتب فقه باشد
وآرایش تو زهد ومونس تو خدای تعالی وهیچکس را برادری قبول مکن ای
پسر که من بر تو باد که در خلوت پنهان باشی وشکسته دل باشی ای فرزند نگاه
دار وصیتهای مرا همچنان که من یاد گرفتم از شیخ خود قدس الله روحه وعمل
کردم اکنون تو نیز یاد گیری وعمل کنی حق تعالی حافظ ونگاهدار تو باشد
در دنیا وآخرت اگر اینها که ذکر کردم در سالکی از سالکان پدید آمد مرتبهٔ شیخی
او را مسلم باشد وهر که باو اقتدا کند او را بمقصود رساند این مرتبه هر کس را
مسلم نشود انتهی گویم این همه وصایا جواهر بی بهاست جز دو سه جمله که بنا ران
بر اختلاف احوال مشائخ وبر مقتضای هر زمان ست مثل آنکه سفر بسیار کنی وزن
مخواه ومخوان که امروز عمل برین ضرور نیست واین وصایا را شرح ست که شیخ
خوب الله رحمه الله تعالی در آن کشف هر جمله کرده وگفته که مضمون این وصایای
مبارک بسیار نزدیک ست با مطلب وصایای شیخ الشیوخ قدس سره که باین

عبارت دیده شد انتهی بعده عبارت عربی شیخ الشیوخ را ذکر کرده بغیر تفرقی چند کم و بیشی دران نیست بعده گفته که خواجه عبد الخالق غجدوانی رح خلیفه خواجه یوسف همدانی ست که با شیخ عبدالقادر گیلانی معاصر بوده و شیخ الشیوخ از انجناب مستفید ست ولادت شیخ شهاب الدین سهروردی در سنه ۵۳۹ بوده ست و وفات در سنه ۶۳۲ و وفات صاحب وصایای فارسیه در سنه ۶۱۵ پس اتحاد هر دو وصیت شاید ازان راه باشد که هر دو کس را از شیوخ خود رسیده چنانکه از اواخر هر دو وصیت ظاهر ست و یکی بزبان عربی و دیگری بزبان فارسی بیان کرده والله اعلم بالصواب انتهی و ازانجا که مشائخ نقشبندیه در اتباع سنت و اقتدار ظاهر شریعت پیشقدم جمله طوائف تصوف و سلوک اند و سلسله بیعت دودمان ما بحضرات نقشبندیه منتهی میشود لهذا بر نقل این وصایا قصر کردیم ورنه وصیتهای مشائخ و وصایای اکابر اهل علم از سلف و خلف که مصداق اخلصناهم بخالصة ذکری الدار بوده اند بسیار و بیشمار ست و هر که از اهل علم ست و معرفت بعلم حدیث دارد و فر اول قرآن و سنت و باذل اوقات در دریافت مدارک این هر دو اصل اصول اسلام بوده ست وی مستغنی ست از جمله وصایای خلق زیرا که هیچ وصیت اگرچه از اعلم علما و افضل فضلا بیاید هرگز بوصایای اکمل المرسلین و خاتم النبیین صلی الله علیه و آله وسلم نمیرسد و همچنین هر که خود را متحلی بآداب شریعت مطهره کرد و اخلاق ظاهر و باطن خود را بمیزان سنت سنجید همه کمالات در ذات او حاصل آمد و گویا جمله مراحل سلوک و منازل تصوف سنی را که بلسان شرع موسوم باحسان ست طی کرد و امروز که

وجود مشائخ و علماء دیندار حکم عنقا و کیمیا گرفته و طالبان مخلص از حصول صحبت همچو صاحب وصایا مایوس گشته چاره نیست از انکه طالب آخرت و باغی خیر و سالک سبیل نجات انہماک در تحصیل علم کتاب و سنت کند و خود خویش شیخ واستاد نفس خود گشته خویش را منصبغ بصبغ آداب و احکام حدیث شریف گرداند و کثرت درود لازم گیرد و تلاوت قرآن بتدبر نماید و رہبانیت و ریاضات شاقه راکه عامه فقرا و متصوفه ایجاد کرده اند ترک داده بر عبادات حقه و معاملات صادقه که سلف صلحا از صحابه و تابعین و تبع ایشان بران مقتصر بوده اند اقتصار نماید و هر که چنین کند امیدست که برکات و سعادات آن زمان در ینکس ظاهر شدن گیرد و آنحالات صالحه در صورت استمرار و دوام بران لازم حال این کس گردد و حاجت بارشاد شیخی در میان نماند و کیف که علماء و مشائخ درین زمانه هم بسیار اند و زی صلحاء دارند اما اگر از حقیقة الامر حساب گرفته آید و پرده از روی کار برداشته شود و بواطن ایشان را نیکتر بشگافند دریابند که درخانه کسی نیست ٥

خویش را ابرنوک مژگان ستم کیشان زدیم	آنقدر زخمی که دل میخواست در خنجر نبود

وصیت دیگر آنست که نزد ما از اسباب دنیا هیچ نیست مگر بعض عمارات که بضرورت بشریه از برای اخلاف بنا نهادیم و اسرافی که دران بمیان خدا آگاه ست که بقصر قاصر بوده ورنه میدانیم که مال مبذول در عمارت برباد ست چنانکه خباب از آنحضرت صلعم آورده که فرمود ما انفق مؤمن من نفقة الا اُجر فیها الا نفقته فی هذا التراب رواه الترمذی و ابن ماجة

وعن انس قال قال رسول الله صلعم النفقة كلها فی سبیل الله الا البناء فلا خیر فیه رواه الترمذی وقال هذا حدیث غریب ودر حدیث دیگر از وی رضی الله عنه ست مرفوعا اما ان کل بناء وبال علی صاحبه الا مالا الا مالا یعنی الا مالا بد منه رواه ابوداؤد وعن علی قال قال رسول الله صلعم اذا لم یبارك للعبد فی ماله جعله فی الماء والطین وعن ابن عمر ان النبی صلعم قال اتقوا الحرام فی البنیان فانه اساس الخراب رواهما البیهقی فی شعب الایمان دیگر قدری مال ست که بدون استشراف حاصل شد وتحقیقش آنست که وقتیکه انقطاع از ریاست دادند ما نیز فهمیدیم بنابر آنکه اولا از یاده برحاجت بود دوم آنکه بعض رقوم محاصل بر زمینداران ازان جنس ست که شرع رخصت اخذش نمیدهد وگذاشتن آن برخلاف قاعدهٔ ریاست در حد اختیار ما نیست ناچار بمقتضای من ابتلی ببلیتین فلیختر اهونهما نظم ونسق اورا چنانکه بود بدست کارپردازان دولت گذاشته آمد ودخل خود برداشتیم وباندازهٔ جمع جاگیر ستاندن زر نقد درسال تمام از خزانه بآستانه مقرر کردیم لعل الله یحدث بعد ذلك امرا وتا می توانیم دزین آمدنی آنچه از حقوق شرعیه وصلهٔ ارحام بر ذمهٔ ماست موذی میسازیم ودر اشاعت کتب علوم سنت می کوشیم آنحضرت صلعم میفرمایند ان هذا المال خضرة حلوة فمن اخذه بحقه ووضعه فی حقه فنعم المعونة هو ومن اخذه بغیر حقه کان کالذی یاکل ولا یشبع ویکون شهیدا علیه یوم القیامة متفق علیه من حدیث ابی سعید الخدری

والحمد لله تعالی که ما را در نفس خود حرصی بر جمع حطام دنیا نیست و دل بر کفاف
صابر و بر غنای نفس قانع و برین زیادت شاکر و کیف که در حدیث کعب
بن عیاض ست مرفوعاً ان لکل امة فتنة و فتنة امتی المال رواه
الترمذی و در حدیث ابی ہریرہ آمدہ قال قال رسول الله صلعم من
طلب الدنیا حلالا استعفافا عن المسئلة وسعیا علی اهله و
تعطفا علی جاره لقی الله تعالی یوم القیامة ووجهه مثل القمر
لیلة البدر ومن طلب الدنیا حلالا مکاثرا مفاخرا مرائیا لقی الله
وهو علیه غضبان رواه البیهقی فی شعب الایمان و ابو نعیم فی الحلیة
و شک نیست که اگر استعفاف از مسئله و سعی بر اہل نمی بود این ہمه در کار نداشتیم
اخلاف ما را نیز زیبا آنست که طلب مزید دنیا نکنند و کفاف را اگر بی کراہت
و حرمت میسر آید غنیمت بارده انکارند و قلت مال را سبب حسن مآل شناسند
زیرا که اقبال دولت راه بسیاری زده و یکی در ہزار و اندکی از بسیار باشد که
بغرور مال از جا نرفته ؎

باده نوشیدن و ہشیار نشستن سہل ست	گر بدولت رسی و مست نگردی مردی

آفاتی که در دولت و حکومت ست عشر عشیر آن در فقر نیست از آنجمله یکی
حب مدح و بغض ذم ست مردم در مواجهه چیزی میگویند و در غیبت چیزی
دیگر غایت ابلهی باشد که مدح اینان را وزن نهاده آید یا از ذم غائبانه ایشان
رنجشی بدل رسد یا این حرکات بی برکات فرح و ترح زاید ما را گوش برین ہرزه
سرائی مردم نیست اما گاہی مصلحت مقتضی سکوت بر سمع خراشی میشود چه می باید

کرد باری الحمد لله که هیچگاه فربهی نفس باین ستایش حاصل نشد و نشنیدن
ذم مردم نسبت خود خلشی درخاطر و فکر از اله آن ازخویش دامن دل نگرفت
و بالجمله این مشتی از مال که فراهم آمده انچه ازان بعد از بذل تا مرگ ما بماند
درآن حصص هر سه فرزندان بموجب فریضهٔ عادله مقرر داشته ایم با سهام هر دو
زوج باین تفصیل مسئله ۸۰ ابن ابن بنت زوج زوج اول
منطوق کریمهٔ للذکر مثل حظ الانثیین ست و آخر منطوق این آیهٔ عظیمه
فان کان لکم ولد فلهن الثمن مما ترکتم من بعد وصیة و خواهر مارا و
اولاد اورا با وجود اخلاف ماخود حقی درین مال نباشد قال تعالی ان امرء هلك
لیس له ولد وله اخت فلها نصف ما ترك وهو یرثها ان لم یکن لها ولد
و فرضا اگر یکی از هر دو زوج بخشش خود نستانند و نگیرد بلکه باولاد خود دهد شکل فریضه
این چنین باشد مسئله ۱۲ زوجه ابن ابن بنت و همچنین اگر از هر دو
ازواج یکی سهم خود بدیگری بخشند پس قسمت فریضه چنین می تواند شد مسئله ۴۰
زوجه ابن ابن بنت لکن انچه زود تر بخاطر میرسد صورت نخستین ست
والله اعلم علی کل حال فرزندان سعادتمند را وصیت میکنیم که در مضمار
این فریضهٔ عادله بتقصیری از خود رضی نگردند و باین رهگذر در ورطهٔ هلاک
دنیا و عقاب آخرت نیفتند علی الخصوص در اداکردن سهم مادر دیگر خود آنکه
این همه اوج و موج طفیل همت و محبت اوست و منت های بسیار از وی
برگردن ما و شماست هرگز کوتاهی نتوان کرد و می باید دانست که انچه نزد
ماست همه بخشیدهٔ اوست و این همه بخشش ها بی سابقهٔ کدام استحقاق

از جانب او بوده

نیاوردم از خانه چیزی نخست	تو دادی همه چیز من چیز تست

والحمد لله تعالی که مهر مسمی ادا کردیم و نفقه در هر ماه میدهیم آنچه باقی ست
همین سهم فریضه ست و مع ذلک اگر بعد از ما امری خلاف مفروض از ایشان
نسبت شما ظاهر گردد و زیاده از فریضه ستانند باید که انقباضی از ان بخاطر
شما راه نیابد و متوکلا علی الله شما از همه دست بشوئید که مظلوم بودن بهتر
از ظالم آمدن باشد با آنکه ظاهر حال مقتضی این معامله نیست و بر شما باد که
کسب معیشت بپامردی دست خودش بکنید و تا توانید بر جاگیر و تا نکار حاضر
مطمئن نبوده نوکری را برچنین گذران تقدم دهید تا در نظر خلق خوار و نزد
خالق بی اعتبار نباشید و با اولاد رئیس راه دانشمندانه بسپرید و باید که شما را
با هیچکس کینه در خاطر نبود و از طرف احدی غشی در دل نباشد که صفت مؤمن
همین ست و اطاعت امرا واجب ست در هر عسر و یسر و منشط و مکره مادام که
نماز میگزارند و این جمله از برای آن گفتیم که حکم شریعت دیگر ست و راه و رسم
ریاست در مواجه و غیبت و حیات و ممات هر یکی دیگر یکی را با آخر مناسبتی
نیست و جنس امارت مغائر جنس جمیع بنی آدم ست چنانکه سعدی گفته بسلامی
برنجند و بدشنامی خلعت دهند سخن در خاطر ایشان جز بمحبوبیت در رضای ایشان
و تقدیم مرضی و مراد این طائفه بر همه مرادات خویش و بیگانه صورت نمی بندد
و بالجمله شارع علیه السلام فریضه عادله را قسیم آیه محکمه و سنت قائمه گردانیده
چنانکه در حدیث ابن عمرو نزد ابوداود و ابن ماجه وارد ست و گذشت و تعلم

آن تحریص فرموده چنانکه در حدیث مرفوع ابی هریره آمده تعلموا الفرائض والقرآن وعلموا
الناس رواه الترمذی ولکن درین امت تعامل آن از عهد دراز چنان برافتاده که گویا شرع منسوخ
ست ودانندگانش قلیل و عاملانش اقل قلیل واین نیست مگر یکی از اشراط ساعت وامارات
قیامت پس برشما باد که تعامل این فریضه درخانهٔ خود همیشه دستور دارید وهرگز تعلم
آن فرو نگزارید که موجب رخنه در دین وفساد در دنیاست وسبب اضاعت حقوق
بسیاری از عباد وحرمان اهل استحقاق از سهام فریضه ست ومواخذهٔ آن سخت
وتجاوز ازین عقبهٔ کئود جز کسیکه ایمان بخدا وروز آخرت دارد نمی تواند آمد ودرین
علم که عبارت از فریضهٔ عادله است رسائل ومسائل بسیار فراهم کرده اند اما آنچه درخور تمسک باشد
جز آنچه درکتب فقه سنت ست ودرکتاب وحدیث آمده دیگر نیست وفرائض ثابته از
کتاب وسنت در روضهٔ ندیه ونیل الاوطار مذکورست ودرماورای آن اجتهاد هرذی
اجتهاد دست که بحمل نظیر بر نظیر وبنظر در منصوصات متفق علیها زودتر پیدا می تواند
آورد قدری استفراغ جهد اندران درکارست پس بس سوم از اسباب ظاهری
کتابخانهٔ بس انفس نفیس ست که بصد جانکاهی وزرافشانی بدست آورده ایم وقدر
وقیمت آن نمیداند مگر هرکه اعلم علما واکمل اتقیا وافضل محققین واتقن مؤسسین باشد
واعز این کتب مؤلفات علامهٔ ربانی قاضی محمد بن علی شوکانی رحمه الله تعالی ست
ثم الامثل فالامثل واین کتابها را از بلاد دور دست عرب وعجم بهم رسانیده ایم
ودر درستی جلود ووقایهٔ آن مصارف گرانمایه را متحمل شده وبعض کتب را بقیمتی بهای
کرده ایم که همت احدی بدان نمی گراید وبعض نوشتهٔ دست پدر عالی قدر رحمه الله تعالی
بوده وبر بعض دستخط اصحاب تالیف ودیگر شیوخ مسلم الثبوت ست واکثر مطبوع

مصر و جز آن پس منجمله این کتاب خانه هر کتاب که قلمی ست و از مولفات ائمه حدیث
ست بر شما باد که آنرا دوست تر از جان دارید و در حفظ آن از ته دل کوشید
و آنچه مطبوع ست منجمله آنها هر کتاب که عزیز الوجود بوده و الحال نسخه دیگر از آن
میسر نمی آید آنرا حکم قلمی ست و آنچه از ان تعلق بعلم ادب و تاریخ و جز آن از علوم
آلیه دارد حفظ آن سرسری کافی ست و فهرست این صحائف جداگانه در سلسلة العسجد
و غیره بقلم آمده و می باید دانست که از امتعه دنیا و اقمشه این سپنجی سرا هر چیز بتدبیری
میسر می آید مگر کتاب که در بعض احوال هیچ فکر دست بهم نمیدهد پس ناگزیر ست که قدر
آن از همه اموال بالاتر باشد چنانکه نزد جاهلان هیچ قدرش نیست و به بیشتری نمی ارزد
و بر شما باد که در حفظ مولفات ما کشش و کوشش بسیار بمیان آرید زیرا که خلاصه
تمام عمر ما و نتیجه اشتغال جمله اوقات ما در علم همان ست و هر کتاب از ان کتب در باب خود
مغنی از دفاتر است و با آنکه نشر این کتب بحمده تعالی از شرق تا غرب و از جنوب
تا شمال شده و بلاد عرب و عجم را فرا گرفته و علماء عصر و ائمه دهر محض بدیدن و سواد
گرفتن از ان تقریظها نوشته فرستاده اند و غائبانه ستوده لکن شما را ناگزیر ست که
در آن نظر کنید وسعت رحمت الهی را دریابید و بدرس و تدریس این کتب بعد از ما نیز
تا اثری از آثار ما باقی ماند و سبب مغفرت و خلاص ما از آفات آخرت گردد و روح ما از شما
خوشنود شود زیرا که در حدیث شریف آمده اذا مات الانسان انقطع عنه عمله الا من ثلثة
الا من صدقة جارية او علم ينتفع به او ولد صالح يدعو له رواه مسلم عن ابی هریرة
رضی الله تعالی عنه اما صدقه جاریه پس منجمله آن چاهها و سرای و مسجدهاست که متعدد
بنا ساخته ایم و اما علم منتفع به پس منجمله آن کتابخانه مذکور ست و [illegible] که بصد محنت فراهم کرده ام

و اما ولد صالح پس از شمایان و خواهر شما امید داریم که ما را بعد از حلول اجل مسمی در
آخر نماز پنجگانه فراموش نکنید و پیوسته چنانکه ما از برای والدین خود و شما دعای
مغفرت میکنیم شما از برای ما میکرده باشید و اگر زیاده نتوانید بر اللهم اغفر لی و
لوالدی و لمن توالد او ارحمهما کما ربیانی صغیرا الخ اقتصار نمودن بسند ست و همیشه
از خدا ترسان و امیدوار بوده در اصلاح خود و اولاد خود بکوشید و یک لمحه از دعا و
سؤال از حضرت خداوندی جلت عظمته و عمت رحمته غفلت نورزید که ما را
آنچه میسر شده و نصیب آمده همه از آثار اجابت دعا ماست و محرومی از دعای خدا در
خلوت و جلوت یکی حرمان عظیم از جمله سعادات دارین و برکات نشأتین ست و بتاخیر
اجابت یاس بهم رسانیدن نشان کفران ست ممکن نیست که دعا پذیرا نشود والّا لابد است
در آن از حضور خاطر و اخلاص فؤاد و الحاح در مسئله و درین باب کتابهاست که در آن
جمله آداب و واجبات ادعیه ذکر کرده اند و معلوم شما باد که قسمت امکنه و اموال
و کتب تا ممکن ست در حیات خود نموده بشما تفویض مینمائیم ان شاء الله تعالی تا بعد
از ما وقتی هر شما را روی ندهد و نزاعی با خواهر و برادر در میان نیاید و همچنین تا زنده ایم
تسویه در هبات و عطایا ملحوظ نظر ماست و در هر چه قصوری بر راه بشریت رود و
باقی ماند وزنش بمیزان شرع بلا روی و رعایت احدی و بلا خصومت با هم بر شما
ست تا ذمه ما بهر وجه از انواع مظالم خویش و بیگانه بری باشد والحمد لله تعالی
که نزد ما از امانات و ودائع و قرض و وام و دیگر حقوق انام چیزی موجود و
واجب الادا بر ذمه ما نیست که درباره آن وصیتی کنیم آنچه هست همین چیزهاست
که کشف حقیقت آن کردیم و آنچه درین حین نگارش بیاد آمد نوشتیم و از او تعالی

درازی عمر شما هر سه در مرضیات او سبحانه با برکت در ذات و مال و علم و دولت و کمال
و حسن عاقبت و خیریت مآل بدل میخواهیم و هردم دعای این چیزها بر زبان داریم و ما
را معلوم نیست که دعای از وی تعالی کرده باشیم که قبول نشده پس امید قوی ست
که این ادعیه که از برای شما میکنیم هم باجابت رسد ان شاء الله تعالی ع
این دعا از من و از جمله جهان آمین باد ✣ ——

وصیت دیگر که تعلق بولادت و مرگ ما دارد آنست که دیروز که از صد سیزدهم
هجرت چهل و هشت سال گذشته بود روح علویم با کالبد خاکی پیوند گرفت و در پنج
سالگی سایهٔ پدر از سر برخاست در کنار مهر مادر مهربان پرورش یافتیم و قریب زمانهٔ شعور
در طلب علم برآمده جادهٔ سیاحت چند بلده سپردیم و بعمر بیست سالگی در تلاش معاش برآمدیم
و از سی روپیه ماهوار بمشاهرهٔ هشت هزار و سه صد و سی و سه روپیه ماهوار بلکه قدری
زائد ترقی گرفتیم و انچه هرگز استحقاق آن نظر بحالات دنیا و ابناء دنیا نداشتیم محض
بفضل خدای تعالی بدست آوردیم این ست حال بدایت و نهایت ما و در اثنای این
هر دو حالت انچه از آفات فاقه کشی و خوف هلاک در زمانهٔ غدر هند و تهیدستی و عجز از
هر کار و عدم قدرت بر روزگار و عدم نصرت از ابناء جنس دیدیم و بسر بردیم داستانی
بس دور و دراز ست و هرگز منت کش احدی از همچشمان نشدیم و با هر کس از مردم
زمانه خواه دوست باشند یا دشمن مهما امکن سلوک مسلک خلق و احسان نمودیم معهذا
از همگنان الا ماشاء الله تعالی اخلاص در مودت و طمانینتی در مصاحبت نمی یابیم هر که
هست در بند گشایش و خودغرضی خویش هست و در ظاهر شاکر و در باطن شاکی و در
برآمد کار خود خلاف نفس الامر در درون شاد و در برون باکی درین زمانه که از صد

سیزدهم سنه سال باقی ست وحیات فانی مرا مرحله چهل وهشت سال گذشته معلوم نیست
که از انفاس مستعار چند نفس درگذر ست وتا فردای رحیل چند منزل در پیش وانچه از
عمر میگذرد خواب درپی بیداری ست وخجالت گناهان وندامت بزه کاری علاوه آن
درپی دل آزاری حق تعالی را امیدوارم که دنیا را از برای ما حجاب آخرت نگرداند
بلکه مزرعهٔ مغفرت سازد وقید این جای را سبب آزادی آنجا کند ودمیکه وعدهٔ موعود
بر سر وقت گذر نماید زبان ودل را بکلمهٔ طیبهٔ شهادت گویان وتحفهٔ آخر یوم از ایام
دنیا فرماید وبرفیق اعلی رساند. درحدیث عبادة بن صامت ست رضی الله تعالی عنه
قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم یقول من شهد ان لا اله الا الله وان محمدا
رسول الله حرم الله علیه النار رواه مسلم وعن عثمان رضی الله تعالی عنه قال قال رسول
الله علیه وآله وسلم من مات وهو یعلم انه لا اله الا الله دخل الجنة رواه مسلم ایضا
وعن جابر رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ثنتان
موجبتان قال رجل یا رسول الله ما الموجبتان قال من مات یشرک بالله شیئا دخل
النار ومن مات لا یشرک بالله شیئا دخل الجنة اخرجه مسلم والحمد لله که در علم
خود در تمام عمر خویش شرکی وبدعتی نکرده ایم واز دیگری بر آن راضی نشده واگر
در علم الهی قصوری در علم وفتوری در عمل رفته باشد بهزار دل وزبان از ان توبه میکنیم
واو تعالی توّاب ورحیم ست این امت مرحومه را بر خطا ونسیان واکراه مواخذه نمیفرماید
ومحبتی که در جان از اسلام وایمان واحسان وحلاوتی که از ان در مذاق باطن می یابیم
خدا آگاه ست که چون وچندان ست گو ظاهر حال بمجبوری ومعذوری بنابر موانع خارجیه
مساعدت وتصدیق آن نکند ودر چشم ظاهر بینان جلوهٔ دروغ ولاف زنی دهد

هر کسی و ز ظن خود شد یارِ من	از درونِ من نجست اسرارِ من

ولنعم ما قیل ؎

مردم اندر حسرتِ فهمِ درست	اینکه می گویم بقدرِ فهمِ تست

واز جملهٔ نعم الٰہی برین ہیچمیرز کس مپرس یکی آنست که آنچه در شرع حرام یا کبیره یا مکروه یا ناجائزست در ارتکاب آن میلی در خود وجبلّت نمی یابد و هر چه حلال وطیب ومستحب ومندوب ست همه بالطبع فطرةً مرغوبِ دلِ ماست اگرچه ابتلاءً وامتحاناً با اول نزدیک واز ثانی دور باشیم انس رضی الله عنه گوید آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم فرمود ثلث من کن فیه وجد بهن حلاوة الایمان من کان الله ورسوله احب الیه مما سواهما ومن احب عبدا لا یحبه الا لله ومن یکره ان یعود فی الکفر بعد ان انقذه الله منه کما یکره ان یلقی فی النار متفق علیه بالجمله مسلمان را ضرور ست که این هر سه صفت در خود بهم رساند تا لذتی از ایمان ربوده باشد اثرِ صفتِ اول آنست که در برابرِ حکمِ خدا ورسول حکمِ احدی را ترجیح وتقدیم ننهد اگرچه اکبر کبرا وا علم علما وامام ائمه وشیخ مشائخ وابو الآبا ر بود واین حاصل نمی شود مگر باتباع کتاب و سنت وترک تقلید احاد امت واثرِ صفتِ دوم آنست که آدمی روزِ قیامت همراه دوستِ خود باشد ودر سایهٔ عرش بود حدیث المرء مع من احب وآنچه درین معنی ست دلالت دارد وبرآن ومحبتی که مسلم مؤمن را با اصحاب وعترت ودیگر ائمه وصلحا واولیا وعلما می باشد بلا غرض دنیوی از همین جنس ست پس کسیکه بدل آشفتهٔ محبتِ خدا ست وبجان شیفتهٔ مودتِ رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم از وی چه می توان گفت والذین آمنوا اشد حبا لله واتبعونی یحببکم الله واثرِ صفتِ سوم آنست که اگر

تمام دنیا در دامن او نهند و خواهند که از اسلام روگردان شود و بلتی دیگر گراید هرگز
ادنی میل از وی بسوی آن بوجود نرسد بلکه اگر بکره شود تا هم دل بمرگ نهد واز توحید
برنگردد اینجا امتحان قوت وضعف ایمان بوجه خوب دست بهم میدهد در حدیث عباس
بن عبد المطلب آمده قال قال رسول الله صلی الله علیه واله وسلم ذاق طعم الایمان
من رضی بالله ربا وبالاسلام دینا وبمحمد رسولا رواه مسلم وابوذر رضی الله تعالی عنه
گفته اتیت النبی صلی الله علیه واله وسلم وعلیه ثوب ابیض وهو نائم ثم اتیته و
قد استیقظ فقال ما من عبد قال لا اله الا الله ثم مات علی ذلك الا دخل الجنة
قلت وان زنی وان سرق قال وان زنی وان سرق قلت وان زنی وان سرق
قال وان زنی وان سرق قلت وان زنی وان سرق قال وان زنی وان سرق
علی رغم انف ابی ذر وکان ابوذر اذا احدث بهذا قال وان رغم انف ابی ذر متفق
علیه ودر حدیث عباده بن صامت آمده که گفت فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم
من شهد ان لا اله الا الله وحده لا شریك له وان محمدا عبده ورسوله وان عیسی
عبد الله الی قوله والجنة حق والنار حق ادخله الله الجنة علی ما کان من العمل
متفق علیه ای حسنا کان او سیئا قلیلا کان او کثیرا ومعاذ بن جبل رضی الله تعالی
عنه گفته قال لی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم مفاتیح الجنة شهادة ان لا اله
الا الله رواه احمد وبخاری در ترجمه باب زیاده کرده قال وهب بن منبه لیس مفتاح
الا وله اسنان فان جئت بمفتاح له اسنان فتح لك والا لم یفتح لك ونیز در حدیث
معاذ ست که گفت شنیدم رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم را میفرمود من لقی الله
لا یشرك به شیئا ویصلی الخمس ویصوم رمضان غفر له قلت افلا ابشرهم یا

رسول الله قال دعهم یعملوا رواه احمد و بالجمله اصل نجات در قول باین مقاله طیبه ست و عمل صالح معداوست و کمال اسلام بعمل باشد و مرگ برآن سبب مغفرت ذنوب و موجب دخول در جنت ست اماتنا الله تعالی واخلافنا علی ذلك وچون امر ناگزیر پیش آید باید که مراتب تجهیز و تکفین و غسل و دفن را بروجه سنت صحیحه مستفیضه ادا کنند و نماز جنازه بجماعت کثیر وامام صالح بجا آرند و بعد از تکبیرهٔ اولی سورهٔ فاتحه بخوانند و بعد از مردن من از رسوم دنیوی هیچ رسم نکنند و کردن ندهند که رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم زیاده از سه روز ماتم کردن جائز نداشته بلکه حرام ساخته ست واز گریه وزاری خود را باز دارند و زنان خانه را ازان منع بلیغ نمایند این بنده در حالت حیات خود باین چیزها رضا نداده و باختیار خود احدی را کردن نداد و خود بحمده تعالی در خاندان ما رسمی از رسوم جاهلیت که شرع بمنع ازان وارد شده مروج نیست و رسم سیوم وچهلم و نحو آن همه بدعت و ظلمت و ضلالت و معصیت بحت ست رائحه ازان از کتاب و سنت استشمام نمی توان کرد و گاهی در خاندان ما نبوده آری امداد بدعا وختم قرآن و استغفار و درود و صدقه از مال حلال باخفا مضائقه ندارد و در بعض اخبار آمده میت در قبر همچو غریق متغوص ست انتظار میکشد دعوت را که از جانب پدر یا برادر یا دوست بوی ملحق گردد در کتاب ثمار التنکیت شرح ابیات التثبیت مسئله چیزها ئیکه از زنده بمرده میرسد واز سنت صحیحه وادله شرعیه نقلیه ثابت ست نوشته ایم و هم وصیتی مختصر در آنجا تحریر ساخته آنرا در نظر آورده آنچه ممکن باشد بجا آرند و آنچه نتوانند ترک دهند و بنا گنبد بر گور و گچ کردن آن و انداختن جامه بر آن و نوشتن چیزی بالای آن و بلند ساختن آن زیاده به

یک شبر موجب لعنت خدا و رسول ست هرگز چیزی ازین ها نباید کرد این سوم
را جمله صوفیه و سفهاء اهل دول بر آورده اند در شرع شریف اثری و عینی
ازان نیست و بعد ازآنکه شما را اطلاع بر مؤلفات ما در حیات ما حاصل گردد خود
حاجت وصیت باین چیزها نیست زیراکه در جمله ابواب عبادت و معاملت که متعلق
بحیات و ممات ست احکام سنت مطهره را بر وجه تحقیق حق و ترجیح راجح تحریر
نموده ایم و آنچه هر فرد بشر را از زمرهٔ اسلامیان در امور دنیا و دین محتاج الیه
بوده ست بکشف و تبیین آن بر طریق لائق و بسط فائق پرداخته ایم ولکن درینجا
مقصود تنبیه ست بر بعض آن امور باحاله باقی بر کتاب و باید که سلوک شما بعد
از ما با برادر و خواهر چنان باشد که روح ما را المی نرسد و در حال یسر و عسر و نشاط
و سخط با یکدیگر چنان باشید که گویا جان و مال شما جان و مال دیگرست و در حفظ
آبرو و اثاث البیت و رفع فقر یکدیگر معاضد و مساعد همدیگر باشید ع

بنی آدم اعضای یکدیگر اند	که در آفرینش ز یک جوهر اند
چو عضوی بدرد آورد روزگار	دگر عضوها را نماند قرار

و چون این معامله با عامه مؤمنین مامور بهاست با عزه که از یک مادر و پدر
باشند چه رسد و مراد ما در مردن آنست که مرگ در یکی از دو حرم محترم پیش آید
و اجل محتوم و قضاء مبرم همانجا روی نماید اما اگر تقدیر مرگ درین سرزمین
باشد در جای تنها زیر خاک باید سپرد و در گورستانهای اینجا مقبور نباید کرد
که تنها بودن سالم تر ست از برای ذنوب یا در همسائگی کسی باید گذاشت که
صلاح حال و مآل او متفق علیه جمعی از مسلمانان بی غل و غش باشد زیراکه جوار

صلها در حیات و ممات هر دو خوب ست و گور خام بی رونق که کسی آن را نشناسد
و از قبور عامه مؤمنین و مسلمین ممتاز نبود برکتی دیگر دارد و گاه گاه بر قبر از برای
زیارت آمدن و بفاتحه و دعا یاد نمودن موقوف بر توفیق و همت و تعهد شماست
و یکی از انواع صله رحم ست که بعد از فوت و موت موجب انس و رفع وحشت باشد
از خاطر ما که با شما الفتی بسیار دارد آینده انچه مقدر ست پیش آید چون مرگ را
وقتی معین نیست و فرقی در جوان و پیر نمی کند و حسابی از من و تو بر نمی گیرد
پس یاد داشتن آن هاذم لذات باشد و معلوم نیست که پیغام اجل در کدام وقت از
عمر بشب یا روز میرسد و بکدام نهج روان از تن روان می شود و هر دمی که از ما
میگذرد و هر نفسی که می برآید ما را با وقات مرگ نزدیکتر می سازد پس ناگزیر آمد
که این وصایا نوشته پیش یاد شما و دیگران که معرفت دارند موجود باشد
تا هر که بر امضار آن قدرت یابد بذاته یا بغیره کوتاهی را در آن روا ندارد و باید
شما و یا کسانیکه ایشان را درین کار دخل باشد بدهد و ذمه ما را و شما را و ذمه
خود را پاک کند و توفیق بدست او سبحانه ست بنده را با بخت و اتفاق و قدر
و قضا ستیزه نیست و تکلیف شرع از بیچاره مرده و مسکین میت مرتفع و وبال
تبدیل بر کسی ثابت که در آن تفاوت نماید و بی موجب شرعی عصبیت خود را
جلوه اظهار بخشد قال الله سبحانه و تعالی فمن بدله بعد ما سمعه فانما
اثمه علی الذین یبدلونه و بالله التوفیق

تنبیه

این ست بیان نصائح و وصایا و خلاصه قول این مزایا آنست که وصیت گاه

واجبست وگاه مندوب وگاه مکروه وگاه حرام و بثلث مال جایز وکم از
ثلث اولی تر و نخستین وصیت ما بحق اولاد ماز یستن بر اسلام ومردن براوست
و نگرویدن دین دیگر بر ملت محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیة و چنگل زدن بکتاب عزیز
و سنت مطهره در اعتقاد و عمل و ایثار حق بر خلق و بیعت نکردن با مشائخ این زمان
و امر کردن بمعروف و نهی نمودن از منکر بمقدار امکان که منجر بفساد و زیان
مال و جان نشود بضعف در ترک فرائض و ارتکاب کبائر و اکتفا نمودن در مسائل
مختلف فیها قدیما و حدیثا برسانیدن آیت و حدیث وارد در آن باب و اعتقاد
نیک داشتن در حق صحابه و عترت و التزام نمودن مذهب اهل سنت و جماعت و
اصحاب اثر و حقارت دنیا و قرب موت در نظر آوردن و مرگ را بسیار یاد
کردن و اعتماد نمودن بر مال و جاه و دل در آن نه بستن و بر مقدار کفاف قناعت
فرمودن و کسب معیشت و نفقه از برای خود و اهل و عیال خویش کردن و وام
نگرفتن و از کسی چیزی نخواستن و در انفاق و عسر و یسر جاده اقتصاد پیمودن
و بر اقبال دنیا خوشدل نشدن و بر ادبارش رنج نبردن و در همه حال راضی
بودن بخدا و در طلب علم از ته دل کوشیدن و بموجب آن تا امکان و دسترس
کاربند شدن و تحصیل علم بر طریق مقرر تعلم که در کتاب طلب الادب و رساله دانشمندی
و ابجد العلوم مرقوم ست نمودن و در حیص بیص فقرا که فنا و بقا و انسلاخ را اهل
مطلوب نشان میدهند نیفتادن و ظاهر و باطن و صورت و معنی و اندرون
و برون و نهان و آشکار خود را بزیور واضح سنت مطهره و کتاب عزیز و
ظاهر نظم این هر دو اصل اصیل آراستن و پیراستن و از مسئله وحدت وجود و

وشهود و دقائق این راه و نحو آن جدا ماندن و سکوت نمودن و عربیت نسب و
عربیت لسان و اتصال تخمه را بسید المرسلین صلی الله علیه و آله و سلم فخر خود داشتن
و در حفظ آن کوشیدن و تا امکان آنرا از دست ندادن و صحت نسب را در پدران
مقصود شناختن و در کفارت اسلام و حسن عادات و سیر را مقدم نمودن و در مهر و
صداق و کابین پسران و دختران و زنان خاندان خود مهما امکن قلت و کمی کردن
و در سرور و شیون و ماتم و شادی اسراف مال و متاع نمودن و نکاح ثانی بیوگان
را رواج دادن و با هیچ یکی از اهل علم و عمل و ابنای دنیا در امری از امور دین
و دنیا بحث علم و عمل ننمودن و طرف نشدن و دشمنی نکردن و از تجسس احوال
فرزندان عصر چشم پوشیدن و با کسی کاری نداشتن و از مواقع جنگ و جدل دور تر
گریختن و از شرکت در فتن و آفات حکام و جمله انام از خاص و عام خود را جدا
داشتن و آنچه ناگهان بدون دخل و احتمال خود برسد و ابتلا بدان خدا نخواسته و
دهد بر آن صابر و شکیبا ماندن و از او سبحانه و تعالی در خلا و ملا در هر لحظه و لمحه دعای
حفظ و صون از شرور و آفات زمان و اعدا نمودن و سلام جناب نبوت صلی الله علیه
و آله و سلم بحضرت روح الله عیسی بن مریم علیهما السلام بر تقدیر دریافت زمان آنجناب
رسانیدن و مصلحت دین را در هر مقام و در هر حال بر مصلحت دنیاوی تقدیم
بخشیدن و با وابستگان خود از حشم و خدم و فرزند و زن و کنیز و غلام و احباب
و اصحاب شیوه حسن معاشرت گزیدن و با دوستان بتلطف و با دشمنان بمدارا
پیش آمدن و علم آداب و اخلاق را از دواوین سنت اسلام حاصل نمودن و بعد
از مرگ ما تقسیم حصص در جائداد موجوده از کتب و مکان وجز آن بموجب فرائض

اسمہ ساختن و در آن اہمال نوعی و ضرر و ضرار و اتلاف حقوق یکدیگر روا نداشتن
و با برادر و خواہر خود در امور دارین مطابق شرع شریف معاون و موافق بودن
و نزاعی بر سر دنیا و متاع آن با ہم برنا نگیختن و تا توانستن جان پاک را بکلمہ طیبہ
ختم نمودن و لا الہ الا اللہ گویان از دنیا بسوی آخرت سفر کردن و لا تموتن
الا و انتم مسلمون را ہر دم نصب العین داشتن و بعد از امر ناگزیر یار را بدعا و صدقہ
یاد آوردن و در کفن و دفن او بموجب سنت مطہرہ در ہر نقیر و قطمیر کار بستن و
گنبد و مقبرہ بران بنیاد نساختن و سازندہ را بر منع ما ازین امور آگاہانیدن و از
رسوم جاہلیت کہ واویلا و فریاد بر آوردن و مانند آن باشد ہیچ رسمی بجا نیاوردن
و مقدار یک ذرہ خلاف کتاب و سنت در ممات و حیات ما و خود ہا روا نداشتن
و تفصیل این مجملات پیش از حادثہ مرگ و ذائقہ موت ما ازین وصایا جستن و آنرا
در خاطر داشتن تا بر عین وقت حاجت و ضرورت حرجی بمیان نیاید و مہما امکن
و حتی الوسع در امتثال مطالب این رسالہ بجان و دل کوشیدن تا ذمہ ما و شما ہر دو
در ہر دو سرای پاک گردد و باز پرسی و خلاف وصیتی ازین وصایا دامنگیر حال و مآل نشود

وباللہ التوفیق وھو المستعان وعلیہ التکلان

خاتمۃ الرسالہ وعاقبۃ المقالہ

ترجمہ خودم کہ محتوی بر حال ولادت و یتم و تحصیل علم و طلب معاش و سیر و سفر
ممالک ہند و عرب و جز آن از دیگر ما جریات ست اولاً در حطہ و ثانیاً در اتحاف النبلاء
و ثالثاً در شمع انجمن و رابعاً در ابجد العلوم و خامساً در حظیرۃ القدس و سادساً

در ریاض المرتاض و سابعاً در مغتنم بارد و ثامناً در تاج مکلل و تاسعاً در تقصار و عاشراً و غیر آن باجمال و تفصیل نوشته ایم و تلک عشرة کاملة و یزید الله فی الخلق ما یشاء و ذکر نموده ایم که سال ولادت ما دوازده صد و چهل و هشت هجری روز یکشنبه نوزدهم ماه جمادی الاولی ست و در حین کتابت این عبارت سال پنجاهم شروع شده

ای که پنجاه رفت و در خوابی		مگر این پنج روزه دریابی

و معلوم نیست که طول یا قصر حیات باقی چندان ست و هر چه باشد امید از لطف عام خالق انام آنست که چنانکه از جمله حوادث و آفات زمانه تا امروز نگاهداشته ست و این هیچکاره را در سایهٔ عاطفت و ربوبیت خویش پرورده همچنان در سائر عمر در صون و عون خود نگاه دارد و از مکاره اعدا و حساد دنیا و دین عفو و عافیت روزی فرماید و ولادت شما که اکبر فرزندانید در اتحاف و جز آن هیچو فرع نامی نوشته شده و آن روز چهارشنبه بست و یکم رجب سنه دوازده صد و هفتاد و هشت هجری ست وقت صبح صادق پیش از طلوع مهر در بلدهٔ بهوپال و این روزی ست که در آن یونس بن متی علیه السلام متولد شده و فتح غزوهٔ احزاب بدست صحابهٔ رسول صلی الله علیه و آله وسلم گردیده و این ماه ماهی ست که معراج نبوی صلعم در آن بوده و ولد احمد برادر شما نیم شب روز پنجشنبه چهارم ربیع الآخر سنه دوازده صد و هشتاد و سه در بلدهٔ محمیه بهوپال خلعت لباس هستی پوشید و این تاریخ نیز موافق ست با تواریخ موالید بسیاری از کبار مشائخ و امرا چنانکه از نظر در کتب سیر واضح می شود و ولادت خواهر شما بست و هفتم ربیع الاول روز دوشنبه نیم شب در سنه دوازده صد و هشتاد هجری اتفاق فتاده

و عقد ازدواج شما برطبق سنت مطهره روز دوشنبه چهارم ربیع الثانی در سنه ۱۲۹۵ هجری مسجد
حاجی صاحبه زیر سوتی محل بحضور اعیان و اکابر ریاست از اخوان و ارکان دولت
بوالایت خودها در حق شما جناب مدار المهام صاحب بهادر نائب ریاست محمد جمال الدین خان
دهلوی صدیقی عافاهم الله تعالی بشهادت برادران اخیافی شما محمد اسحق و محمد سعید
بعد از نماز دیگر بین العصر والمغرب بوقوع آمده و مولوی عبدالقیوم فرزند مولوی
عبدالحی مرحوم خطبه خواندند و دستها بدعا بلند شد و رسمی از رسوم بدعت بمیان
نیامد و لله الحمد و این تاریخها در کتاب اتحاف و رساله فرح نامی و جز آن بکرات و مرات
نوشته شده و درین ولا که دهم جمادی الاولی سنه ۱۲۹۹ هجری ست عقد مسرت آمود شما
هر دو برادر در قصبه هسوه ضلع فتحپور که میان آله آباد و کانپور واقع ست بخانه سید
حیدر علی صاحب که از نجبای سادات قریه بیتی بوده اند در مجمع عظیم از اخوان و اعیان
ریاست بحضور اهل علم و قرابت از اهل صهر میان عصر و مغرب بخطبه خواندن سید پاک
و عالم متبرک عبدالسلام نقشبندی حماهم الله تعالی دست بهم داد و دوش از بار اداء
این مفروض سبکسار گردید و لله الحمد بارک الله لکما و علیکما و فیکما و اخرج
منکما الکثیر الطیب و از برای هر یکی از شما و خواهر شما اقطاع جداگانه از ریاست
و تیول مستقل از والیه دولت حفظها الله تعالی مقررست خواهر شما سالانه جاگیر
شش هزار روپیه می یابد و شما هر دو سالانه دوازده هزار روپیه میستانید
و یزید الله فی الخلق ما یشاء و نظر مرحمت مادر مهربان ولینعمت شما نواب شاهجهان بیگم
حفظها الله و سلم در تزاید ترقیات شماست و این همه که از دست تکرمت و احسانش
بشما همگنان رسیده و برسد بدون استحقاق و قبل از سابقه کدام خدمت ست پس

برشما باد که شکر این نعمت خداوندی جلت نعمته وسپاس احسان این منعم مجازی دام دولته در هیچ حال از دل فراموش نکنید که هر که شکر مردم نکرد وی شکر خدا نکرد واداء شکر محسن صید مزید وقید عتید ست وکفران نعمت ولی نعمت مستجلب عذاب شدید پس مرا آیه کریمهٔ اعملوا آل داؤد شکرا وقلیل من عبادی الشکور را نصب العین خود داشته قیام بوظائف خدمت محسن بجان و دل در حضور وغیبت فرض عین شناسید وهمواره خود را قاصر در شکر نعم او دانید.

منت منه که خدمت سلطان همی کنم		منت شناس ازو که بخدمت بداشتت

محبت طبعی وشرعی که بوجه اتحاد لحم ودم ما را با شماست مقتضی آنست که چنانکه درین سپنجی سرا در بند حیات مستعار جدائی خود از شما وجدائی شما از خود نمی پسندیم ودر یک شهر ویک محله ویک خانه روز را بشب می آریم همچنان در دار آخرت که حسن انجام آنجا از برای اهل تقوی ست جا گزین یک منزل ونزیل یک محل باشیم آن منزل کدام ست منطوق کریمهٔ ان الذین امنوا وعملوا الصالحات کانت لهم جنات الفردوس نزلا ست لکن نزول درین منزل وقفول باین محل نه باختیار ماست مگر بدست قدرت شما اینقدر ست که هر که شرک نکرده وآلوده چرک بدعت نشده دل بکلمه طیبه گرویده وتا دستگاه خویش در اعمال صالحه کوشیده وخلوص وصواب شعار ودثار خود ساخته وزبان را باستغفار ودرود وتلاوت کتاب معبود آراسته وجوارح واعضا را از کبائر ومهلکات وموبقات برکران داشته وجان وتن را وقف مرضیات الٰهی واتباع سنت رسالت پناهی صلی الله علیه وآله وسلم وتحصیل ملکات منجیات ساخته واز راهی وتقلیدات رجال وقیل وقال احبار واقیال که جهانی از عمر دراز در آن

گرفتارست دور داشته و با حق سبحانه گمان نیک بهم رسانیده و خاتمهٔ عمر و کلام
او بر علم یا قول لا اله الا الله محمد رسول الله شده ست امیدست که رسول
خدا صلی الله علیه و آله وسلم باذن رب العزت جل مجده لب بشفاعت وی کشاید
و او تعالی که ارحم الراحمین و اکرم الاکرمین ست برحمت و مغفرت گراید و عفو و
آمرزش فرماید و ما ذلک علی الله بعزیز و اولاد صالح را با آبا آنها یکجا فراهم کند
در آخر کتاب مثیر ساکن الغرام الی روضات دار السلام فصلی مرقوم ست که در آن ذکر
مستحقین بشارت بجنت بوده و آنچه ملائم این حال و مناسب این مآل ست در آنجا
مبین گشته پس بر شما باد که در ان نگاه غائر بکنید و حتی الوسع خود را بآن اوصاف
متصف سازید تا الحاق ذریت با آبا بر بنا بر اتحاد در وصف ایمان و تقوی و عمل
[illegible] و نیت صالح صورت بر بندد این حرف از برای آن گفتیم که ما نیز امیدوار
ریاست با آبا کرام و سلف عظام خویشیم اگرچه در عمل قاصریم و قصور واضح داریم
و عمل خود کدام عمل نداریم چه اعمال ما در برابر عمل سلف صالح وزن پر کاهی مقابل
این نیارد اما او سبحانه و تعالی در کتاب عزیز فرموده الذین امنوا و اتبعتهم
ذریتهم بایمان الحقنا بهم ذریتهم و ما التناهم من عملهم من شیء و احادیث
و نیز قول تر از خالق نیست و من اصدق من الله قیلا و آنحضرت صلی الله علیه و آله
وسلم ارشاد کرده المرء مع من احب و انت مع من احببت و وی علیه السلام
صادق مصدوق ست و درین باب حدیثهاست که دلالت میکند بر معیت و رفاقت
محب با محبوب اگرچه در عمل بمرتبهٔ او نرسیده باشد و محبت مسلم مؤمن با خدا و
رسول خدا و یاران و عترت و ذریت و اهل بیت و ازواج رسالت و حملهٔ حدیث و

نقله روایت و اتباع او از اهل علم و صلاح و احسان و جمیع سلف امت و ائمه ملت
و مجتهدین دین و محدثین این چنین چیزی ست که انکار آن نتوان کرد مگر آنکه یکی را
غشاوه تقلید و فسق و بدعت از برکات این الفت و دوستی از ازل آزال
محروم و اعمی ساخته باشد و نعوذ بالله منه و محبتی که آدمی را با آدمی زاد دیگر
باشد اگر خالص از برای خداست خواه آن محبوب زنده باشد یا مرده یکی از
خصال موجبه ظلال عرش ذو الجلال ست و این خصال را بر وجه بسط در آخر
کتاب دلیل الطالب بیان کرده ایم و هر چه را در مغفرت ذنوب متقدمه و متاخره
دخل ست آنرا بدان منضم ساخته پس بر شماست که در تحصیل این خصال و تکمیل
این قال و حال چست و چالاک باشید و چندان کشش و کوشش کنید که فردا
همراه آبار کرام و اهل بیت عظام و اولیار عالی مقام و محدثین فخام در یک
منزل و مقام ساکن شوید و پیش رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم و اتباع او
بالاحسان شرمنده و خجل نگردید حیف باشد که از نسل شریف نبوی شمرده شویم
و فردی از افراد عترت طاهره و ذریت مطهره نبوت باشیم و مع ذلک بر غیر طریقه
رسالت ماشی و سائر گردیم و غیر سنت مطهره نبوت را که عصابه محدثین و جماعه
آثاریین حرف حرف آن را از صفحات روی زمین بهزار محنت و جفا یکجا فراهم کرده اند
و بار سنت لاتعد و لاتحصی بر رقاب امم اسلام نهاده اند و راه هدایت تام و ارشاد عام
بتام انام از خاص و عام وانموده دیانت خود سازیم و بر گفته زید و عمرو از صراط مستقیم
مصطفوی و اتباع هدی و علم نبوی تعریج نمائیم خوشی و ناخوشی ابنار جنس ما چیزی
نیست و رد و قبول خلق در برابر رضای خالق وقعی ندارد و آنچه هست سخط و رضای

خدا و رسول اوست صلعم اهل دنیا را گاه اقبال دولت و جاه و گاه رسوم متعارفه
پگاه و بیگاه و گاه اندیشهٔ زوال عزت و حشمت و گاه خوف فقر و قلت و ذلت و گاه
هوس نام آوری و شهرت و گاه قبول در نظر عام و خاص و گاه تقرب بدرگاه امرا
و رؤسا ذی جاه و گاه مزید امتیاز و اعزاز در همچشمان و گاه موافقت با اهل شهر
و محله و گاه مرافقت با اهل قرابت و امثال این خصوصیات و اسباب حجاب راه شریعت
و عائق طریق معرفت و حقیقت می شود و دین پرستان خداشناس و اخلاص ورزان
سنت اقتباس را در برابر ایثار حق بر خلق و اختیار صواب بر خطا و تمسک بحلال و حرام
بین و ترک مشتبهات این همه مواد فاسده لهو و لعب بیش نمی نماید و این حجب و موانع
در نظر باریک بین ایشان بقدر جوی نمی ارزد و وزن پرکاهی نمی آرد قل الله
ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون پس سعید از خلف ما آنکه تمامه است کسی ست
که سلف امت و ائمهٔ ملت را قدوه گیرد و صدر اول و طراز نخستین را اسوه داری خود
سازد و دنیا و ما فیها را در برابر آن جیفهٔ مردار شمارد و آخرت را در قیمت مخزن زر
و معدن جوهر گیرد و این را فانی و آنرا باقی اعتماد کرده دمی از اکتساب مدارج علیا
و معارج حسنی و تحصیل ملکهٔ موجبه فردوس و مواد عفو و عافیت نیاساید و مهما امکن از
دریافت مقامات احسان و تحصیل مراتب عرفان که عبارت از سلوک مسلک مشائخ کرام
و محدثین عظام ست بتقصیری از خود رضا ندهد که شناخت طریقت و حقیقت مغز
شریعت و دیانت ست پس نخستین مراحل اسلام طی کند پستر مقاصد و شعب ایمان
نیکتر ورزد سپس تکمیل مراتب احسان کند بعد ازان برین حالات استقامت نماید که این
استمرار فوق کرامت ست و یکی از عمده منازل یقین و مراحل دین متین ست و حق تعالی

را تا آنجا بپرستد کہ یقین آید و جان از تن بر کلمۂ طیبہ شہادت بدر رود و سجایی آنکہ گریان آمدہ بود و بر بان زلیسمہ خندان بسوی گلزار جنت خرامد و در جوار قدس و حظیرۂ انس عند ملیک مقتدر بیارامد ہذا والعبد الآن یسأل اللہ تعالی الذی لا الہ الا ہو الحلیم الکریم رب العرش العظیم ان یحسن ختامہ و یبلغہ من خیر الدارین مرامہ ویسدّدہ فی اقوالہ وافعالہ ویبارک لہ وعلیہ فی نفسہ وجمیع فعالہ وخصالہ وینزع حب الدنیا من قلبہ وقالبہ حتی ینظر الی الحقیقۃ فیفوز بنیل دقائق المعرفۃ وحقائق الطریقۃ اللہم اجذبہ الی جنابک العلی جذبۃ یصحو عندہا من سکر غرورہ وافتح لہ خوخۃ یتخلص بہا عن حجابہ المظلم وشرورہ ولا تخرجہ من ہذا الدار الا بعد ان یسبح فی بحار حبک ویغسل ادران قلبہ بمیاہ قربک فانت اذا شئت وضعت فی القول والفعل سدادا واذا اردت جعلت المرید مرادا

اذا کان ہذا الدمع یجری صبابۃ	علی غیر لیلی فہو دمع مضیع

ولست اقول کما قال من قال ؎

وکیف تری لیلی بعین تری بہا	سواہا وما طہرتہا بالمدامع
وتلتذ منہا بالحدیث وقد جری	حدیث سواہا فی خروق المسامع

بل اقول کما قال الآخر ؎

الا ان وادی الجزع اضحی ترابہ	من المسک کافورا واعوادہ رندا
وما ذاک الا ان ہندا عشیۃ	تمشّت وجرّت فی جوانبہ بردا

واقول ؎

انا راض بما قضى	واقف تحت حكمه
سائل ان افوز با	لخير من حسن ختمه

وما احسن قول من قال ؎

العفو يرجى من بنى آدم	فكيف لا يرجى من الرب

واقول مجيزا لهذا البيت ؎

فانه ارأف بى منهم	حسبى به حسبى به حسبى

اللهم اهدنى فى من هديت وعافنى فيمن عافيت وتولنى فيمن توليت وبارك لى فيما اعطيت وقنى شر ما قضيت فانك تقضى ولا يقضى عليك انه لا يذل من واليت ولا يعز من عاديت تبارکت ربنا وتعاليت نستغفرك ونتوب اليك و

صلى الله على النبى وسلم

تمت

خاتمہ طبع مع قطعہ تاریخ از نتائج ماہر ناظم ساحر مولوی حافظ حکیم سید اعظم حسین صاحب سندیلوی سلمہ اللہ تعالیٰ

کاریکہ می باید گرفت وشغلی کہ میتوان پذیرفت خدارا یاد کردن ونبی را درود گفتن میتواند شد بدین شیوہ درساختن وبدان کار پرداختن از گرامی گوہران دودۂ نبوت کہ رحمت جاویدہ بر آنان باد آموختہ ایم واز ہمہ ہمان بزم رسالت کہ خدای برتر از ایشان راضی باد برگرفتہ خوشا مردیکہ ہم پی اینان

برداشت و هم گام بر گام آنان گذاشته خود را سپاس گذاریم که دنباله پوی
این کاروانیم و در هوای مرد راهی درین وادی بهرسو نگران بو که توفیق
یاوری کند و اقبال رهبری هم بدین جستجو که باز گفتیم راه بجائی برده ایم
و سرو برگی بکف آورده همانا دانش سواد بیاضی و بنیش نصاب کتابی
پیشم نهاده اند و از حکمت آموز آئینها نشانم داده که هم بران منوال کاردین
باید ساخت و هم بدین دستور بنیانی دون بیتوان پرداخت مجموعهٔ وصایایی للنشیز
ست موسوم به مقاله فصیحه فی الوصیة والنصیحه و فرهنگ کاردانی دانشوران
حقیقت آئین ست بهم آوردهٔ اندیشهٔ دانش پیشه ارسطوی سکندر سریر فلاطون
روشن ضمیر بینش نگاه بصیرت افروز دانش پناه حقیقت آموز کتابت آرای انجم
نقاط محفل طراز ثریا بساط جاده پیمای تحقیق باده پالای تدقیق عدالت پژوه
والاشکوه خورشید منظر بهرام خنجر کاؤس عنان فریدون نشان جمشید بزم
سهراب رزم فرخ القاب عالی خطاب جناب والاجاه امیر الملک نواب سید
محمد صدیق حسن خان صاحب بهادر دام له المجد والتفاخر ندانم این خرد مند
روشندل خود از عالم دید و دانش چه قدر سرمایه دار ست که عطائش بدین
پایه و نوالش بدان مقدار ست درین ایام میمنت فرجام که دورهٔ وسادهٔ آرائی
نوشابه نوشیروان عدالت التقوای سنجر امارت ست اعنی خیرت نشان خلوت
نشین دولت قرآن دانش قرین پرویز اختر جمشید ساغر سعادت محرم سیادت
توام جناب نواب شاهجهان بیگم مخاطب بعالی خطاب رئیس دلاور اعظم طبقه
اعلای ستاره هند و تاج هندوستان رئیسه بهوپال دام لها العز والاقبال ؏

فرمان جناب مؤلف بطبع این همایون صحیفه از شگرفان کارآگاه عز تحریر پیرا
بکار رفت تا باندک فرصت بادارت خان رفیع المکان منشی احمد خان صاحب
صوفی عافاه الرحمن در مطبع نامی مفید عام واقع نزهت آباد اکبرآباد در رونق
انطباع برگرفت

قطعهٔ تاریخ

داد حق نواب والاجاه را — شوکت جم در مقام بایزید
از برای طالع او کردگار — مشتری با زهره توام آفرید
سر مهرش تا رساند از ورق — نقش توقیع سلیمانی دمید
بادهٔ اشراق پالود آنچنان — کآفتاب از خم افلاطون چکید
بر بساط نثر تا پاشد نثار — ثابت و سیاره از افلاک چید
تا بسلک نظم گوهر درکشد — از فلک عقد ثریا را خرید
زین نمایش کز حجابی بیش نیست — دیدنیهای نهان بی پرده دید
زین دف و نی کز درون آمد تهی — نغمه‌های پرمعانی را شنید
تافت بروی آفتاب فیض حق — سایهٔ شب زنده داران را رسید
هر دو گیتی ارمغان آورد بخت — زان همه سرمایه دینی برگزید
تا بخود رسم شبانی برگرفت — یوز نتوانست بر آهو دوید
هفتخوان پیمای مردی کز رهش — پور دستان مانده صد منزل بعید
تنگ سهراب افگنان لشکرش — در کمند آوردن گرد آفرید
یک اثر از جنبش ابروی اوست — فتح باب گنج ناپید اکلید

حرف حرف دفتر یونان نشست
جزو جزو شد ز دو استارا درید

نقل برداران لفظش را مدام
برز بانها رفته اقوال سدید

داد ترتیب وصیت نامهٔ
نغز از گفتار دانایان کشید

پند آموزانه آیینها نهاد
از برای فهم رسم داد و دید

هرچه با آن رفت ایما از خبر
هرچه فرمان کرد فرقان حمید

نغز گفتاری که از راهِ خرد
میتوان بروی اساس کار چید

هرکرا توفیق آمد پیشرو
هرکرا شد رهنمون بخت سعید

سر بسر سرمایهٔ بینش فزای
مصرع تاریخش آوردم پدید ۱۲۹۸ھ

خاتمهٔ کتاب مقالهٔ فصیحهٔ از شاعر نازک خیال معنی ظهور نظیری نظیر افتخار الشعرا حافظ ... نواب سید به شهیر سلمه الله فم این خرد بند

فروغ انجمن معدلت امیر الملک
که ... که عطائش بدین

چنان بلند بر آمد بنای همت او
که پر ... و سادهٔ آرائی

چه یوسفی ست که دولت بعشق خدمت او
در معاملت شور ... زلیخا ز...

حضور همت او این ادا ست سائل را
که جبین ناز به پیشانی تقاضا ...

خوشا کسیکه بمیخانهٔ عنایت او
می نشاط به ...

قبول عام اسیر بیان او ست بجاست
که بند سحر بپای غرور ...

بدست او نبود کلک عنبرین هیچ پیست — که کوس دولت و اقبال لفظ و معنی زد

بلند بر دچنان شعلهٔ بصیرت را — که آتشی به نهانخانهٔ معما زد

قدم گذاشت بمیدان شوکت انشاد — علم بعرصهٔ مرد آزمای انشا زد

هزار زمزمهٔ تازه دگر بر لب — نفس به پیچ و خم نغمه و صدایا زد

برون ز فکر دهد صورت وصیت را — بنوک نشتر قدرت رگ هیولا زد

زهی کتاب که بعد از شنیدن صفتش — کسیکه حرف زد از عالم تمنا زد

خوشم که بر سر افواج جهل و بیباکی — جنود شوکت میدان علم و تقوی زد

سر سیاهی رقمش آنچنان بدل جا کرد — که خیمه در طرف ساحت سویدا زد

کسیکه از عبارت اوست — هزار ناوک غم در دل ستمفا زد

بادهٔ اشراق سورفت وه هیچ دل نگذاشت — ره ترد دغا رتگران یغما زد

بر بساط نظر شنک جمال صورت او — که رنگ روی پریچهرگان بصفرا زد

تا بسلک نظم گوهر — طپانچه موج بروی غرور دریا زد

زین نمائش گره حجابی بیش نیست — که برق عجز بصد دودمان دعوی زد

زین دف و نی گره درون آمد هستاو — گلی ز گلشن توفیق حق تعالی زد

تافت بروی آفتاب فیض مراد — که تیر بر هدف ناوک مسیحا زد

گفته ار [illegible]

سنه ١٢٩٩

ترجمهٔ حضرت مؤلف دام مجده حرره

نخستین ترجمه که حضرت ایشان نگاشته اند خاتمهٔ کتاب حطه است میفرمایند
ما انا باول بهذا الوادی واول مدیر لذاک الرحیق فی النادی بل عملت بسنة
الائمة الهداة وسلکت مسلک العلماء الثقات ان کریم صورت تکریم قدوم
میمنت لزوم ایشان درین عالم مظاهر بود بتوان بروی [illegible] از شنیدن [illegible]
سنه ۱۲۴۸ در بلدهٔ بریلی موطن آباء مغفرت [illegible] شد رهنمای [illegible] ج جهل و بیباکی
وباغاز سال ششم خودش داعی اجل را لبیک اجابت گفت [illegible] از کسب علوم
دینیه در کانپور ونواح وطن ودهلی وسفر بهوپال وتحصیل علم حدیث از ابناء
قاضی محسن بن محمد سبعی انصاری یمنی واستحصال سند از شیخ محمد یعقوب
مهاجر مکی متوفی در مکه مکرمه روز جمعه بست ششم ذی قعده سنه ۱۲۸۲ فرموده
وگفته تاریخ وفات ایشان کریمهٔ الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا یحزنون
ست ثم قال وقد رزقت بحمده سبحانه طبعا سلیما لا اعوجاج فیه
وقلبا مستقیما لا انزعاج معه احب العلم واهلیه وعلیه جبلت وابغض
الجهل وذویه وله خلقت ودر اتحاف النبلاء بشرح کتب تحصیلیه نام بنام
ونشان بحث ومقام پرداخته واتصال اسانید بمشائخ کرام بیان نموده ونوشته
که بعد از تحصیل علوم وحصول مرتبه اجازت وروایت توفیق الهی دستگیری
کرد ودرخدمت علم شریف حدیث در مقام استقامت نشاند وجز علم
سنت از همه صنائع وعلوم بیگانگی دست بهم داد طریقه او در تالیف وتصنیف

نقل ترجمهٔ عبارات قوم ورجوع بکلام ائمهٔ دین واکابر محدثین ست و تنزیه
این مقام از فضول کلام در بارهٔ مولفات زمان بدایت طلب علم نوشته که دل
به هیچ یکی ازان راضی نیست زیراکه ضعیفة القوی ظامیة الروی واهیة العدّه
کثیرة العددست الی قوله الحق چندانکه ملکات می افزاید ساخته وپرداخته
پیشین بتقویم پارینه بنظر می آید پستر بعض اشعار فارسی وابیات عربی نتیجه
فکر خود ایراد فرموده وقصه سفر حج در سنه ۱۲۸۵ھ بعبارت شیرین واشارت
نمکین تحریر کرده واین حکایت را هم بعبارت عربی در آخر رساله رحلة الصدیق
تحریر نموده وتلمذ خود با احامد ومحامد بیان فرموده یعنی نخستین شیخ ملت جناب
رسول خداست صلعم که اسم سامی ونام نامیش محمد ست پس محمد نام شافعی و
احمد نام ابن حنبل بعدهٔ احمد نام ابن تیمیه ومحمد نام ابن القیم عقب آن محمد نام
صاحب سبل السلام وهم نام شیخ السنة شوکانی ست باز احمد نام شاه ولی الله
محدث دهلوی ست وقس علی ذلک الاما شاء الله ودرین کتاب بذکر تالیف
تفسیر خود فتح البیان پرداخته وگفته

روز قیامت هر کسی در دست گیرد نامهٔ	من نیز حاضر میشوم تفسیر قرآن در بغل

پستر بست وپنجم شعبان سنه ۱۲۷۷ھ را عقد نکاح نخستین خود با دختر نائب ریاست
وسنه ۱۲۸۸ھ را تاریخ عقد ثانی خود را با رئیسه معظمه بهوپال نشان داده واز سنه ۱۲۸۸ھ
مخاطب بمعتمد المهام ونیابت دوم ریاست شده واز غرهٔ صفر سنه ۱۲۸۹ھ بخطاب
نوابی باجمله لوازم آن از اقطاع وشلک سلامی واستقبال ونذرانه خوان وارکان
ریاست وجز آن امتیاز اندوخته ودر آخر ترجمه مذکور نوشته که این همه عروج

منزلت در نظر من هیچ و پوچ می آید و بر دعای حسن خاتمه ختم سخن فرموده و در
کتاب شمع انجمن بذکر اسفار خمسه خود به بلاد عرب و عجم پرداخته و در کتاب ابجد العلوم گفته قد
خصه الله بکرمه الوافر لهذا العهد الآخر بتدوین احکام الاسلام علی الوجه المأثور عن سید الانام
والسلف الکرام علی نوع لم یسبق الیه احد من علماء الدیار الهندیة والله یختص برحمته من یشاء
و در جزء سوم از کتاب مذکور ترجمه جمعی از اکابر علوم متداوله نگاشته و ترجمه پدر و برادر و شهر
پسر خود تحریر فرموده و زیر ترجمه خویش نوشته ثم القی عصی التسیار والترحال بمحروسة بهوپال من
بلاد مالوة الدکن فنزل بها نزول المطر علی الامن واقام بها و توطن واتخذ الدار واسکن و تمول و تولد
استوزر و ناب وألف وصنف وعاد الی العمران بعد خرابه کان فضل الله علیه عظیما الی قوله مع ما هو
مبتلی به من سیاسة الریاسة وفقد الاحبة والانصار وکثرة الاعداء الجاهلین والمرجو من الله ان
یجعله ممن قال فیهم وآتیناه فی الدنیا حسنة وانه فی الآخرة لمن الصالحین بعده اسمای مؤلفات خود
مرتبا ذکر نموده و همچنین پسر و اسامی آنها در آخر کتاب حضرات التجلی پرداخته و شمار آن بشصت و یک
کتاب مابین مختصر و مطول رسانیده و خط حضرت سلطان روم عبد الحمید خان و سید خیر الدین
صدر اعظم اسلامبول به نام خود نقل فرموده و آمدن نشان مجیدی از ینجی رانشان داده و تهانی
اهل علم و مورخین و شعرا را بر حصول این مراتب علیه ذکر نموده و عقب آن کتاب ترجمه مستطاب
نواب شاهجهان بیگم صاحبه والیه عالیه ریاست محمیه ختم فرموده و گفته ان زمانها هذا زمان السعادة
واوان ترقی العلوم و موسم المسرة لکل خادم و مخدوم و کیف وهی تاج الهند و رأس الرؤس قد قیل
فی المثل السائر لا عطر بعد عروس و در کتاب حظیرة القدس جغرافیه بهوپال و قنوج نوشته و
داد تحقیق داده هم در ریاض المرتاض بذکر این هر دو بلده پرداخته و در اقصار ترجمه خود
نگاشته و از کیف و کم صورت و معنی خبر داده و نیز ترجمه شریف او جمعی هم از اهل فضل و علم در کتب

متعدده واوائل وخواتیم دواوین مدونه نوشته اند از انجمله ترجمهٔ ملحقه باول تفسیر فتح البیان
ست از سید ابوالحسن نجم والفقار احمد نقوی و از انجمله ترجمهٔ شیخ عبدالرشید شوبیانی ست ضمنا در
رساله نزل من اتقی بکشف احوال المنتقی و مستقلا در کتاب قطر الصیب فی ترجمة الامام ابی الطیب
در رساله مذکوره گفته هو الامام الهمام الذی تخاط به الخروق ویفر الشیطان من ظله کما
کان یفر من ظل الفاروق جهد فی بث السنة والکتاب ما یتجاوز الممکن ویفوق واحق الحق
وابطل الباطل والباطل له زهوق وهی لیلة التقلید واللیل لا یبقی بعد الشروق وعین الراجح
من المرجوح واماط الآراء والشقوق الخ واین رساله در سنه ۱۲۹۷ھ بدهلی مطبوع شد وقطر الصیب
در اسلامبول مطلوب گردیده وبعده سید ابوالخیر میر نور الحسن خان طیب در روض بسام ترجمه
شریفش پرداخته وگفته واما حضرة الاب الرحیم فترجمته مدونة فی مؤلفاته ومؤلفات
غیره حافلة کاملة جامعة الی قوله سار ذکره فی الدنیا سیر المثل وطلعت اخباره طلوع
الشهب فی الفلک الاول نشرت تالیفه الممتعة فی شاسع البلاد وولعت به طبائع الحاضر
والباد وروی له منامات صالحة الخ ونیز ترجمهٔ شریفه وی در اوائل واواخر کتب مطبوعهٔ مصر
قاهره مطبوع ولناست مثل نیل الاوطار وجلاء العینین وغیرهما شیخ علامه محمد قاسم مصری
در خاتمهٔ روضه ندیه شرح درر بهیه مؤلفه حضرت وی در مدیح کتاب مذکور نوشته شرح
سلک فیه حفظه الله تعالی مسلک الانصاف وجانب فی الترجیح سبیل التعسف والاعتساف
وذکر مذاهب الاسلاف وما وقع بینهم من الوفاق والخلاف مع ترجیح ما عضده البرهان
من غیر نظر فی ذلک الی خصوصیة انسان رائیا ان الحق احق بان یعض بالنواجذ علیه
وان ما سواه یطرح فی زوایا الاهمال ولا یعول علیه الخ گویم حالت جمله مقالات ومؤلفات
دام مجده همین ست که این علامه بدان افصاح فرموده وهر که بالغ مبلغ علم نافع وعارج معارج

تحقیق صادق ست دل و زبانش بدان گواهی میدهد و اما اعدا جمله پس از
ایشان هیچ میرس چه این همان قوم ست که امام محمد شاگرد امام ابوحنیفه رحمهما
اللہ تعالی دربارۂ ایشان ارشاد فرموده لو ملکتهم لاعتقتهم و آن کیست که او غم
بروی حسد نبرده اند و از دست لئام هدف ملام غیر ملائم نگشته این نیز یکی از
سنن انبیاء علیهم السلام ست معهذا در استقرار این حقیقت گذار جز چهار نفر دیگری
معلوم نیست که خار بغض این امام در دلش خلیده باشد و باوجود عدم سابقه
معرفت با احدی ازین قوائم اربع زبان بسقط گفتن کشاده یکی در مدراس و
دیگر در آوده و سوم در سلهٹ و چهارم در پانی پت و هم کانوا فی سکرتهم یعمهون
و عن العلو بالجهل والحسد مشغولون نازم بر علو همت و سمو نهمت و نهایت
متانت و غایت حلم و وقار این عالم نامدار که مبالاتی به نهیق این طائفه نکرد و حسابی
از نعیق این جرگه نبرد هرکه در بحر سر از کند بر روی او آید و هرکه بر مهر خاک اندازد
بر سرش افتد معهذا عصابه از اهل سنت و جماعه از علماء ملت بکشف حجاب این طائفه پرداختند
و دروغگویان تا بخانه ایشان رسانیده و ابراز غی اینها کرده و بطلان رد معقول نامقبول تر فوق
شده ولله الحمد و گر فلیم که مزاحمت در تالیف میکنند باری باید فرمود که مقاومت در تامیر چه
قسم می توانند کرد آنجا حسد جز سوختن حسنات سود دیگر نمیدهد اینجا ابراز و رد غیر موثر
بغیظکم نتیجه آخر نیارد آنکه گفتیم عارضی از کلام بود مقصود غیر از بیان حقائق حالات صاحب
ترجمه نیست خدا را منت که آنچه از حالت ایشان میدانیم آنست که امروز حل و عقد ریاستی بزرگ
بدست اوست و زمامش بر شست ملک کس نافذ و حکام وقت تعظیم واجب میفرمایند و حرف و سخن او را
پذیرا میفرمایند انتقام گرفتن از اعداء درین حالت نزد وی آسان چیزیست لکن تا قدم درین عالم نهاده

احدی را بسقط گفتن و سخط نمودن و رد فرمودن آزار نداده و بر حسد و بغض هیچ یکی آشفته
خاطری ظاهر نفرموده و با احدی جز احسان و عطا و صدق و صفا سلوک ننموده و دست
بازاله عرض یکی از اهل علم و ابنا رجل و اخوان دنیا نکشوده بلکه با هر دشمن جاده دوستی سپرده
و با هر جاهل حلم بکار برده و اعرض عن الجاهلین و اذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاما
را کار بند شده و ما انا من المتکلفین را هر دم پیش نظر گرفته و از احدی منت نستانده و با
احدی منت در خیر ننموده اگر نیک بنگری معلوم شود که بلوغ این رتبه بحوصله هر پست قسمت
ست و ترقی برین پایه بمقدار هر حرمان نصیب و ما یلقاها الا الذین صبروا و ما یلقاها
الا ذو حظ عظیم او سبحانه همین نیت خیر طویت او را دریافته ست که چنین قبول عظیم در دلهای
دوستان خویش ارزانی داشته و از مکائد و مصائد حرف گیران و دشمنان محفوظ نموده ان
الذین آمنوا و عملوا الصالحات سیجعل لهم الرحمن ودا زبان شرق و غرب بثنا و دعای وی مصروف
ست و جنان اهل تقوی و دیانت بجانب مودت و احترامش معطوف اعانت و لطف خفی و جلی حضرت
خداوند عالم جل مجده هر لحظه در صدد کار و بار اوست و رحمت عامه الهی عم نواله هر دم حافظ ضما
و اظهار او در بین نشر یکی از مکارم مؤلفاتش دو نسخه زیر طبع ست یکی عون الباری لحل
ادلة البخاری دوم السراج الوهاج من کشف مطالب صحیح مسلم
بن الحجاج و تاج مکلل در طبقات اهل حدیث علاوه این هر دو ست و بدور اتمه
خود از قالب مطبع برآمده آفتاب جهانتاب گردیده و روض الخصیب و این وصیت نامه که
می بینی از مطلع آگره ساطع شده روشنی دیگر بعالم و دلها بخشیده آنچه در تکالیف انطباع دواوین
اسلام و مصارف چاپ کتب سنت خیر انام صلعم تا این زمان بذل شده بگویند عدد و عده اش
کما با و نفقة بلک مبلغ میرسد و این همه صحف و اسفار عجم را تا عرب و شرق را تا غرب فرا گرفته

واکابر و اصاغر من عالم را در باآمده قرة الاعیان وحسرت الاذهان
مؤلف سلیم فارس افندی فرزند صاحب جوائب را بابد ملاحظہ کرد کہ شاہد
عدل این دعوی ست وجاسوس علی القاموس راکہ درین ولا باسلامبول
جلوۂ تازہ گرفتہ باید نگریست کہ تالیف این چنین کتاب غریب از برای کیست

تو توقع زنگل کوزہ گران میداری	جوہر جام جم از طینت کان دگرست

درباب وہابیت تحقیقی کہ در روض خصیب وتاج مکلل وموائد العوائد خصوصًا
در آخر رسالہ موسوم باسم تاریخی تاریخ بلدہ بہوپال تحریر فرمودہ اند شبہات اعدای
اہل حدیث را از صفحۂ دلہای حکام گورنمنٹ عالیہ [illegible] دہ ومکائد اہل بدع و
اصحاب اہوای ارا مانختہ بالجملہ تالیفات [illegible] ان راکہ برباؤ شماست وشامل
فلان می توان شمرد بہتر آنست کہ ختم این کلام بردعای حسن ختام
نمودہ آید اللہم ایدہ بروح القدس واحفظہ من مکائد الاعداء والجہلۃ
بما تحفظ بہ عبادک الصالحین واختم لہ بالحسنی وزیادۃ

حررہ محمد اعظم حسین عفا اللہ عنہ فی سنہ ۱۲۹۹ھ

تمت

کاتب الحروف محمد یسین لکہنوی عفا عنہ ابن مولوی محمد ہادی علی خوشنویس
مرحوم ومغفور

جدول تصحیح اغلاط مقالهٔ فصیحه

صفحہ	سطر	خطا	صواب
۴	۳	یعقوب ان	یعقوب یا بنیّ ان
۸	۶	وامر باحسان	وامر باحسان
"	۹	صحیحه	صیحه
۲۱	۲	بازعاج	بازعاج
۳۵	۱۶	قبول ازدیاد	قبول وازدیاد
۳۷	۶	عمروجستجوی	عمرو وجستجوی
"	۸	خواهی	خائی
۳۹	۱	آثارتی	اثارتی
۵۴	۱۵	اخرت	آخرت
۵۵	۱	فاثروا	فآثروا
۶۰	۱۹	آلهیات	الهیات
۶۸	۲	طیب	طبیب
۷۱	۹	ستانند	نماید
۸۱	۱	اگر	اگر
۹۲	۱	الطب	الطبیب
۹۶	۳	لایخافون فی الله لومة	لایخافون لومة

صواب	خطا	سطر	صفحہ
سکینہ	سکینۂ	۱۰	۱۱۴
فقہ سنت	فقہ وسنت	۱۱	۱۱۷
تبیین	تبین	۱۶	۱۱۸
واولئٰک	اولئک	۱۳	۱۲۰
احاد	اجاد	۵	۱۲۱
ذکر	فکر	۱	۱۳۲
تو	لو	۱۴	۱۳۷
نفقتہ	نفقیۃ	۱۹	۱۴۰
قران	قرآن	۱۷	۱۶۶
سربسر سرمایۂ بنفش فزای	سربسر سرمایہ بنفش فزای	۸	۱۶۸
مصرع تاریخش آوردم پدید ۱۲۹۸ھ	مصرع تاریخش آوردم پدید ۱۲۹۸ھ	و ۹	
وعزّہ	حرزہ	۱	۱۷۰
النادی	الناوی	۳	؍؍
الدمن	الامن	۷	۱۷۲
بالنواجذ	بالنوہجذ	۱۷	۱۷۳

تمام شد